

Master i Sosial -og velferdsfag.
Høgskolen i Lillehammer

Når blodet bruser og ting skjer, unge menns reise
gjennom strafferettssystemet.

Trond Jakob Martinsen

Straffeanstaltkommisjonen av 1841:

«...En Mængde Fanger have ved deres Løsladelse af Fængslet intet Tilhold og intet at ernære sig ved. Man ser i dem sædvanlig ikke omvendte Forbrydere, der have fattet gode Forsætter for Fremtiden og besidde Styrke til at udføre dem; – man nærer i Almindelighed Mistanke imod dem – skyer deres Selskab – de lide ondt for at faae en passende Ansættelse – selv deres Paarørende støde dem ukjærligen fra sig – de Penge de medbragte fra Strafanstalten, blive snart fortærede. De nødes derfor til at stjæle eller begaae andre Forbrydelser for at opholde Livet; de blive grebne, domfældte, og befolke saaledes snart igjen Fængslerne, som de nys forlode. Skulle derfor de gavnlige virkninger af Behandlingen i fængsel ikke tabe sig, men blive av Varighed, maa man ikke forlade Fangen i det kritiske Øieblik, han derfra løslades. Omsorg for den løsladte fange, og den derved bevirkede eller dog tilsigtede Forebyggelse af hans Tilbagefald paa Forbryterbanen udgjør saaledes en nødvendig Betingelse for en varig virkning af Behandlingen i Strafanstalten: og en lignende Omsorg bør også blive den løsladte Varetægtsfange til Deel...» (Fra St. meld. 37:31)

Innhold

Forord	6
1. Innledning	7
1.1 Avgrensning/problemstilling	7
1.2 Avgrensning	9
1.3 Fængselshistorie, Oslo fængsel.....	10
1.4 Oppgavestruktur	10
2. Hva er kriminalomsorgens målsettinger.....	11
2.1 Samfunnsoppdrag	11
2.2 Formålet med straffen	11
2.3 Humanistisk menneskesyn	12
2.4 Prinsippet om rettsikkerhet og likebehandling	12
2.5 Prinsippet om at en har gjort opp for seg.....	13
2.6 Normalitetsprinsippet.....	13
3. Beskrivelse av dagens praksis.....	13
3.1 Introduksjon, straffegjennomføring og varetekt.....	13
3.2 Innsattelse på dom og varetekt.....	14
3.3 Soning.....	15
4. Hvem er de unge innsatte.....	17
5. Fængselkritikken.	19
5.1 Fængselet som en totalinstitusjon.....	19
5.2 Rehabiliteringstanken.....	20
5.3 Allmennprevensjon	21
5.4 Samfunnsforsvar eller samfunnstrygghet.....	22
5.5 Kan fængsel forsvares med rettferdighet	22
5.6 Varetekt og isolasjon	23
5.7 Fængsel/straff som preventivt og forebyggende virkemiddel. Er det noe som virker?	23
5.8 Fangebefolkningen og tilbakefall.....	24
6. Teoretisk tilnærming - det videre grunnlag for analysen	26
6.1 Marginalisering/sosial eksklusjon	27
6.2 Makt.....	29
6.2.1 Fængselets materialitet	29
6.2.2 Kunnskapsmakt.....	30

6.2.3 Relasjonell makt.....	31
6.3 Empowerment	32
6.4 Putnam, «bonding» og «bridging».....	34
6.5 Oppsummering	36
7. Metode	36
7.1 Metode og empiri.....	36
7.2 Utvalg. Rekruttering av respondenter	37
7.3 Arbeidsmetode	38
7.4 Å beveges seg i «mellomrommene».....	39
7.5 Bearbeiding av dataene	40
7.6 Hvilke utfordringer gir min forforståelse i forskning på eget praksisområde.	41
7.7 Å forske på egen organisasjon.....	42
8. Presentasjon av materialet	44
8.1 Innledning	44
8.2.1 Tidlig kontakt med barnevern.....	44
8.2.3 De er fattige	46
8.2.4 De er voldsutsatt og er også utøvere vold.....	49
8.2.5 En framtid til fortida.	50
8.3 Nåtid, hva forteller de om oppholdet i fengsel og i friomsorg.	51
8.3.1 Ingen aldersspesifikke tiltak for de over 18.....	52
8.3.2 Tilfeldig kartlegging og hyppige flyttinger	53
8.3.4 Kvalitativt store forskjeller på å gjennomføre straff i fengsel og i friomsorg.	56
8.4 Framtid.....	57
8.4.1 Systemene prater ikke sammen, ingen horisontal kommunikasjon	57
8.4.2 Mangel på ressurser	58
8.4.3 Manglende kunnskap på operativt nivå og fravær av sosialfaglig kompetanse.....	60
8.5 Avsluttende case, Geir	62
9. Analyse, konklusjoner og drøftinger.....	64
9.1. Funnene i et teoretisk perspektiv.....	64
9.2 Marginalisering/sosialt ekskludert	65
9.3 Makt og empowerment	68
9.4 Putnam, bonding og bridging.....	72
9.5 Unge innsatte og straffedømte, og kriminalomsorgen.	74
9.5.1 Oppsummering	75
10. Hvilke kunnskaper kan unge menn i fengsel og straffegjennomføring gi norsk kriminalomsorg. Forslag til konkrete tiltak.	77

10.1 Innledning	77
10.2 Konkrete tiltak knyttet til innkomsfasen	78
10.3 Tiltak knyttet til soning i fengsel	80
10.4 Tiltak knyttet til løslatelse/endt straffegjennomføring	81

Forord

Masteroppgaven «Når blodet bruser og ting skjer, unge menns reise gjennom strafferettssystemet» er skrevet med bakgrunn i et engasjement som prosjektmedarbeider i forskningsprosjektet «Ungdom & straffegjennomføring i fengsel og friomsorg». Forskningsprosjektet er finansiert av Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS) og skriver seg inn i KRUS' forskningsstrategi om å utvikle praktisk kriminalomsorgskunnskap om ungdommer mellom 18 – 23 år som sitter i fengsel eller soner under Friomsorgen i Oslo med utgangspunkt i unge. Elisabeth Fransson er prosjektleder for forskningsprosjektet. Samarbeidende institusjoner er Oslo fengsel, Oslo friomsorgskontor, prosjekt Ung Ut, og SALTO. Prosjektet startet opp i mars 2015 og vil pågå frem til mars 2019. Forskningsprosjektet er godkjent av NSD (se vedlegg). Masteroppgaven leveres som en master i Sosial –og velferdsfag. Ole Petter Askheim har vært ansvarlig veileder ved HIL.

Jeg vil takke de som har bidratt i studien. Først og fremst de unge mennene som har latt seg intervjuet, men også gode kollegaer i Oslo fengsel og ved Oslo friomsorgskontor. Og til slutt, og ikke minst, min arbeidsgiver Kriminalomsorgens Utdanningssenter, som har lagt forholdende til rette for meg, prosjektleder Elisabeth Fransson, som alltid har stilt opp, min sjef Hege Lauritzen, for sin generøsitet og min veileder ved HIL, Ole Petter Askheim, for alltid nyttige innspill.

Lillestrøm 18.05.16

Trond Jakob Martinsen

1. Innledning

1.1 Avgrensning/problemstilling

Denne oppgaven handler om unge menns vei gjennom strafferettssystemet og fram mot løslatelse. Mitt utgangspunkt er at jeg gjennom snart 20 år i Kriminalomsorgen har sett at mange innsatte raskt faller tilbake til rus – og kriminalitet etter et fengselsopphold, og at en del av disse etablerer et såkalt gjengangerforhold til fengselet i ung alder. En av grunnene kan være at kriminalomsorgen i for liten grad fokusere på løslatelse og tilbakeføring. Med andre ord opplever jeg at viktige deler av kriminalomsorgens målsetting ikke blir oppfylt. Med utgangspunkt i intervjuer med innsatte og ansatte og observasjoner av fengselshverdagen ønsker jeg å finne ut hvordan straffegjennomføring og opphold i kriminalomsorgen blir gjennomført. Hvilke historier bærer gutta med seg, hva skjer gjennom oppholdet i fengselet, hva slags planer blir lagt og hva blir gjennomført i forbindelse med løslatelsen?

Dette vil være en historie om en gruppe unge mennesker som har gjort såpass alvorlige ting at de blir straffeforfulgt, samtidig som de i liten grad blir sett og hørt ut fra sine egne forutsetninger. Jeg ønsker i oppgaven å bruke deres stemmer til å gjøre dem synlige. Ikke bare ut fra hva de har gjort, men også ut fra hvem de er. Med utgangspunkt i en humanistisk tankegang er ikke dette historien om ranere, voldsforbrytere, rusmisbrukere eller kjeltringer, men om David, Stein eller Hamid som har begått alvorlige handlinger.

Disse unge mennene er også sønner og brødre til noen og sånn sett mennesker som har mange dimensjoner i seg. Jeg håper at jeg i denne oppgaven kan synliggjøre noe av dette og også vise noen måter og drive godt endringsarbeid på.

Med bakgrunn i disse spørsmålene ønsker jeg å formulere følgende problemstilling;

Hvordan erfarer unge menn i fengsel og i friomsorg sin straffegjennomføring og tilbakeføring? Hvilken kunnskap kan deres erfaringer gi norsk kriminalomsorg?

Med utgangspunkt i Oslo fengsel, som er et fengsel med høyt sikkerhetsnivå, og Oslo friomsorgskontor og intervjuer jeg her har gjort med innsatte og straffedømte vil jeg beskrive under hvilke forhold de gjennomfører soning og straffe under. Samtidig vil jeg argumentere for at det finnes noen suksesskriterier og standarder som er med på å gjøre opphold og straffegjennomføring mer målretta og hensiktsmessig i forhold til løslatelse og tilbakeføring. Med bakgrunn i de intervjuene og de observasjoner jeg har gjort vil jeg tydeliggjøre de hindringene som er tilstede for en god soning og straffegjennomføring, samtidig som jeg vil foreslå tiltak.

Når jeg skriver om forhold i problemstillingen tenker jeg både på de fysiske betingelsene som omgir innsatte og de mer innholdsmessige. Det kan være konkrete tiltak knyttet til soningsprogresjon, innhold i soningen og forberedelser til løslatelse. Kriminalomsorgen beskriver det på denne måten:

«Siden 1840 har det i kriminalomsorgen vært et klart uttalt mål at straffedømte skal komme «bedre ut enn inn». Kriminalomsorgen arbeider derfor for at alle domfelte ved løslatelse skal ha noe å gå til, en jobb, en utdanning, en bolig og et positivt sosialt nettverk. Det handler om skole og arbeid, hjelp til helse og eventuelle rusproblemer, sikre at innsatte har en bolig å gå til når de løslates og lage rammer for å skape nye nettverk.» (<http://www.kriminalomsorgen.no/tilbake-til-samfunnet.237921.no.html>)

I dette ligger det hverken krav om rusfrihet eller at man er kriminalitetsfri, men heller at dette er en målsetting. Målet er først og fremst at man er bedre i stand til å ta vare på sitt liv etter at man er løslatt enn når man kom inn.

Gjennom den tida jeg har jobbet i Kriminalomsorgen møtte jeg stadig igjen innsatte som jeg traff den gang jeg var ny i fengselet, for snart 20 år siden. Mange av de innsatte var da litt rundt 20, de var tidlig i en rus –og kriminalitetskarriere. Siden har jeg møtt på mange av dem med ujevne mellomrom, noen har nå passert 40. Det er liten tvil om at det vil ligge store samfunnsmessige besparelser og mindre menneskelige lidelser i det å redusere sjansene for tilbakefall så tidlig som mulig den kriminelle løpebanen. Innafor kriminalomsorgen mener jeg det ligger et stort potensiale i å

samordne ulike tiltak i tillegg til å tilføre ny kunnskap både internt og gjennom knytte til seg eksterne samarbeidspartnere..

Som antydnet har jeg gjennom snart 20 år i kriminalomsorgen blitt opptatt av de unge innsatte, de som er mellom 18 og 23 år. Primært de som sitter i fengsel på dom og i varetekt. Men også de som gjennomføre straff i friomsorgen. Denne gruppa blir i juridisk forstand betraktet som voksne, noe som også betyr at det i liten grad blir satt i gang noen aldersspesifikke tiltak rundt dem innafor anstaltene. Et unntak var ungdomstiltaket som fungerte i Oslo fengsel fram til jul 2015. Samtidig har noen friomsorgskontor spesielle tiltak rundt denne gruppa. Det blir viet mye oppmerksomhet på soningskøer, utlendinger i fengsel, leie av fengsel i Nederland og også innsatte under 18 år, men som sagt, lite oppmerksomhet rundt denne spesielle gruppen. Noe av min motivasjon for å gå inn i dette temaet er at jeg mener at gruppa med unge under straffegjennomføring med fordel kunne vært viet større grad av oppmerksomhet.

1.2 Avgrensning

Jeg har valgt å ha spesielt fokus på unge innsatte, både fordi det er hensiktsmessig i forhold til Barnevernsloven og fordi samarbeidspartnere prioriterer gruppa. Ikke minst i Oslo kommune gjennom SaLTO tiltaket (Sammen Lager vi et Trygt Oslo). Et samarbeidstiltak mellom flere velferdsaktører, blant annet bydelene og forebyggende innafor politiet, men også etter hvert fengsel. Min opplevelse er at gruppa er spesielt sårbar

Antall respondenter er 25, fordelt på 20 i Oslo fengsel og 5 ved Oslo friomsorgskonter. Intervjuene er foretatt over en periode på et år og det er gjennomført rundt 100 intervjuer. De innsatte i Oslo fengsel er både domsinnsatte og varetektsinnsatte. Omtrent halvparten av de som ble intervjuet satt i varetekt. De fem som ble intervjuet ved Oslo friomsorgskontor gjennomførte samfunnsstraff som er et alternativ til ubetinget fengselsstraff. Samfunnsstraffen skal være på mellom 30 og 420 timer og består av samfunnsnyttig arbeid, endringsprogrammer, individuelle samtaler og andre ting som er relevant i forhold til den enkeltes kriminalitet. Alle 25 er menn. Oslo fengsel er et reint mannsfengsel og generelt sett er det store flertallet av de innsatte eller de som på annen måte gjennomfører straff menn. I 2014 var bare 7 prosent av de

som gjennomførte straff kvinner (Revold, 2014:10). Dette er også grunnen til at det bare er menn i mitt utvalg. Det er de som er tilgjengelige.

1.3 Fængselshistorie, Oslo fængsel

Oslo fængsel ble ferdig bygget i 1851 og er dermed det eldste fængselet i Norge som fortsatt er i drift. Ved åpningen hadde anstalten en kapasitet på 240 fanger. Man fulgte da «Philadelphia-systemet» som medførte at fangene ble forvart strengt isolert i eneceller. Systemet var inspirert av klostrene gjennom renselse ved bot, bønn og total isolasjon. Samtidig unngikk man kommunikasjons innsatte imellom (Schaanning 2007:101). I fængselet skulle man i stille refleksjon tenke gjennom sine handlinger. Fængselet ble utvidet på 1930 tallet gjennom oppkjøp av «Oslo Aktiebryggeries» lokaler, derav navnet Bayern. I dag framstår fængselet med tre avdelinger, avd. A,B og C. Avdeling A er det opprinnelige fængselet fra 1851, på folkemunne kalt Botsen. (Fra Bods og Forbedringsanstalt) Avdeling B representerer den utvidelsen som skjedde i 1934, populært kalt Bayern. Den siste avdelinger, avd. C, blir kalt Stifinner`n. Dette er en avdeling som samarbeider tett med Tyrilistiftelsen, blant annet gjennom at Tyriliansatte jobber der og at mange av de innsatte seinere blir overført til behandling innafor Tyrilistiftelsen. Sånn sett representerer Tyrilistiftelsen, i denne sammenheng, en del av spesialisthelsetjenesten. Dermed blir målgruppa innsatte, med rusproblemer, som ønsker seg videre i behandling etter soning. I tillegg har Stifinner`n et utstrakt samarbeid ut av fængselet gjennom samarbeid med både offentlige og frivillige organisasjoner.(https://no.wikipedia.org/wiki/Oslo_fængsel)

Oslo fængsel har i dag en kapasitet på 415 innsatte og litt under 400 ansatte. Nesten to tredjedeler sitter i varetekt og drøyt 50 % er utenlandske statsborgere. (Oppdatert fra registreringskontoret ved Oslo fængsel, 12.05.16.)

1.4 Oppgavestruktur

Jeg har valgt å strukturere oppgaven i fire deler. En beskrivende del, fra kapittel 1 til og med 5. Del 2 tar for seg vitenskapsteoretisk ståsted og metode, og består av kapitlene 6, 7 og 8. I del 3, i kapittel 9 og 10, presenteres data og analyse. I siste del, kapittel 11, foreslås konkrete tiltak.

I oppgaven forholder jeg meg hele tiden aktivt til problemstillingen. Både gjennom å beskrive kriminalomsorgens målsettinger og gjennom å beskrive målgruppen. For meg har det vært viktig å sette dette inn i helhet. Jeg vil også hele tida ha med meg de intervjuene som jeg har gjort med innsatte. De innsatte og straffedømtes stemmer er viktig og jeg vil prøve å knytte oppgaven sammen ved å bruke dem.

2. Hva er kriminalomsorgens målsettinger.

2.1 Samfunnsoppdrag

I «Kriminalomsorgens virksomhetsstrategi 2014-2018» blir samfunnsoppdraget beskrevet som at *«Kriminalomsorgen skal gjennomføre varetektsfengsling og straffereaksjoner på en måte som er betryggende for samfunnet og som motvirker straffbare handlinger. Det skal legges til rette for at lovbrøtere kan gjøre en egen innsats for endre sitt kriminelle handlingsmønster» (2014:1).*

Dette samfunnsoppdraget er ytterligere presisert i «Stortingsmelding 37 2007 – 2008» gjennom beskrivelse av kriminalomsorgens fem pilarer: *«formålet med straffen, et humanistiske menneskesyn, prinsippet om rettsikkerhet og likebehandling, prinsippet om at man har gjort opp for seg når straffen er sonet og normalitetsprinsippet».*

2.2 Formålet med straffen

Stortingsmeldingen beskriver straffens formål som tredelt (2007/8:19). Den skal være individualpreventiv gjennom at gjerningsmannen blir frarøvet friheten og på den måten uskadeliggjort. Dette skjer først og fremst gjennom at straffen gjennomføres i fengsel, men også gjennom frihetsinnskrenkende reaksjoner utenfor fengsel som samfunnstjeneste eller hjemmesoning. Samtidig skal straffen i denne sammenhengen virke så avskrekkende at gjerningsmannen avstår fra framtidige kriminelle handlinger. For det andre skal straffen være allmennpreventiv gjennom at «befolkningen» avstår fra visse handlinger når de vet at den kan få negative konsekvenser. Til slutt skal straffen være forbedrende og rehabiliterende. Gjennomføring av straff skal medvirke til at den straffede er bedre egnet til å klare seg ved løslatelse enn ved innsettelse. I straffegjennomføringsloven blir det betonet viktigheten av at forholdene blir lagt til

rette på en slik måte at domfelte blir i stand til å gjøre en egeninnsats for å motvirke framtidige kriminelle handlinger. Målsettingen er med andre ord; «bedre ut enn inn».

2.3 Humanistisk menneskesyn

Den andre pilaren beskrevet i Stortingsmeldingen er det humanistiske menneskesyn.

Yngve Hammerlin definerer det som:

«Det humanistiske menneskesynet er videst sett en filosofi eller et livssyn som gjør mennesket, dets velferd og verdier til det sentrale.....Det humanistiske menneskesyn kan oppsummeringsmessig begrepsfestes ved at mennesket er et følende, tenkende, handlende, og skapende subjekt, et jeg , noe unikt – som har frihet, ansvar og verdighet. Felles for alle former for humanisme er at mennesket, som art i forhold til andre levende vesener, er et sosialt vesen, at det er rasjonelt og fritt. Ut fra dette begrunnes menneskets integritet og verdighet. Menneskeverdet er ukrenkelig, ikke graderbart»
(Hammerlin 2007:36).

Det betyr at mennesket selv er ansvarlig for sine handlinger, innsatte er aktør i eget liv. Alt som skjer i forbindelse med endringsarbeid, altså det som blir gjort for å forberede løslatelse, skal være frivillig. Innsatte skal ikke være et objekt for hva kriminalomsorgen eller andre tror er rett (St.meld 37, 2007/8:20). Norsk kriminalomsorg er forpliktet gjennom internasjonale avtaler blant annet FNs menneskerettighetserklæring som sier at alle mennesker er like i verdighet og rettigheter.

2.4 Prinsippet om rettsikkerhet og likebehandling

Rettsikkerhet og likebehandling er viktige kjerneområder for kriminalomsorgens virksomhet. Med likebehandling menes i denne sammenhengen at kriminalomsorgen fører en ensartet praksis. Like tilfeller skal behandles likt (Stortingsmelding 37 2007/8:21). Straffegjennomføringsloven setter rammer for Kriminalomsorgen og dens maktutøvelse og samtidig betoner den det individuelle ansvaret hver enkelt har for egen rehabilitering. *Samtidig har de domfelte etter loven krav på en individuell behandling ut fra risiko for ny kriminalitet, behov for rehabiliterende tiltak og motivasjon (Stortingsmelding 37 2007/8:21).* I praksis betyr dette at likebehandlingsprinsippet også innebærer at man må ta individuelle avgjørelser knyttet til straffegjennomføring. Den individuelle behandlingen vurderes blant annen ut fra

risiko om ny kriminalitet, behov for rehabilitering og motivasjon. I praksisfeltet er dette selvsagt utfordrende og skaper ofte diskusjoner.

2.5 Prinsippet om at en har gjort opp for seg

Det er viktig at Kriminalomsorgen legger til rette for at domfelte får nye muligheter etter at straff er gjennomført. I St.meld. 37 (2007/8 :22) blir viktigheten av opprettende elementer understreket, med spesiell vekt på forsoning og brobygging. Stortingsmeldingen viser her til begrepet «restorative justice». Målsettinger er å løse den konflikten som lovbruddet skaper gjennom ikke bare å involvere lovbryteren og offeret for lovbruddet, men også andre berørte som familie og venner. Målsettingen er at den domfelte skal ha en følelse av å ha gjort opp for seg.

(<https://www.regjeringen.no/>)

2.6 Normalitetsprinsippet.

I normalitetsprinsippet ligger det at innsatte i norske fengsler, og andre som gjennomfører straff, har de samme rettigheter som andre borgere. Dette betyr blant annet rettigheter til sosial –og helsehjelp og tilbud om utdanning gjennom den såkalte importmodellen. Man mister heller ikke stemmeretten, som man gjør i enkelte andre land. Det blir i Stortingsmeldingen (2007/8:22) lagt vekt på at straffegjennomføringen skal være så lik som mulig tilværelsen ellers i samfunnet. Det er selve frihetsberøvelsen som er straffen. I rapporten «Vendepunktet» som Kriminalomsorgen i region vest har publisert (2015:12) blir det understreket at i dette ligger det at det er systemet som skal normaliseres, ikke individet. Straffen skal ikke gjøres mer tyngende enn nødvendig. Samtidig ligger det en slags dobbelthet i dette. Det finnes neppe mye som er så lite normalt som å sitte i et fengsel.

3. Beskrivelse av dagens praksis.

3.1 Introduksjon, straffegjennomføring og varetekt.

I tråd med det samfunnsoppdrag som er gitt er kriminalomsorgens primære oppgave å gjennomføre straff, samtidig som denne skal bli gjennomført på en slik måte at den bekjemper kriminalitet og gir et tryggere samfunn. Stortingsmeldingen (2007/8:7) setter også krav til at gjennomføringen skal være mest mulig planmessig gjennomført.

Man bruker begrepet *sømløs*, noe som betyr at det ikke skal være noen skott mellom fengsel og friomsorg, samtidig som det skal være et tett samarbeid med andre aktører rundt den innsatte.

I tillegg har fengselet, i samarbeid med politiet, i oppgave å holde mistenkte for alvorlige lovbrudd varetektsfengslet i påvente av rettsak.

3.2 Innsettelse på dom og varetekt

I oppgaven intervjues både varetektsinnsatte og domsinnsatte. Den varetektsinnsatte har begått såpass alvorlig kriminalitet at han blir fengslet i påvente av rettsak. Det må være skjellig grunn til mistanke og handlingene bør potensielt kunne medføre mer enn 6 måneder fengsel. (Straffeprosessloven, § 171). Oppholdet blir administrert av politiet og normalt gis det under et slikt opphold begrenset med muligheter til utganger, i tillegg til at det ikke blir innvilget permisjoner. Normalt begrenser også et varetektsopphold mulighetene til progresjon gjennom for eksempel å søke kontraktsavdelinger eller åpnere soning. Norge har ved en rekke anledninger fått kritikk av den internasjonale torturkommisjonen for vår bruk av varetekt. I en rapport om isolasjon i norske fengsler fra 26.09.2012 ført i pennen av «Norsk senter for menneskerettigheter» blir det konkludert med at isolasjon blir brukt for mye og at lovverket åpner for vilkårlighet. Kritikken over gjelder altså både i forhold til isolasjon og at lengden på varetekten som i noen tilfeller blir altfor lang. Innsatte blir satt i situasjon av uforutsigbarhet. I sin SSB rapport 2015/47 om «Innsattes levekår 2014» beskriver Revold en situasjon hvor mange innsatte sier de har lite sosial kontakt. Nesten 40 % forteller i rapporten at de ikke har noen å snakke om i forhold til hvordan de har det (Revold 2014:31).

Som nevnt over er hovedoppgaven til Kriminalomsorgen å gjennomføre straff. Det vil si å gjennomføre straff av en slik lengde som domstolene bestemmer. Den praktiske gjennomføringen blir administrert av kriminalomsorgen. Ved gjennomføring av straff foreligger det en rettskraftig dom, altså en dom som er ferdig behandlet i rettsapparatet.

Ved innsettelse i fengsel blir man sluset gjennom mottaksavdelingene. Et fengsel med høyt sikkerhetsnivå (også betegnet som lukket fengsel) har mur eller høyt gjerde rundt

fengselsområdet. Alle dører er i hovedsak låst. Når de innsatte ikke er i arbeid, blir lufta, er på skole eller deltar i fritidsaktiviteter under kontroll av fengselsbetjentene, eller har forskjellig type fellesskap, er de stort sett innelåst på sine celler. Over 60 prosent av fengselsplassene i Norge er i lukket fengsel. Oslo fengsel er Norges største fengsel, samtlige soningsplasser er lukka (www.kriminalomsorg.no.)

3.3 Soning

Det er et overordnet ønske om at opphold i fengselet skal gjennomføres mest mulig målrettet. I Kriminalomsorgens virksomhetsstrategi (2014 – 2018:4) er dette formulert på følgende måte; *«For å nå våre mål, må vi ha en bevisst og god samhandling med både domfelte, internt i kriminalomsorgen og mot offentlige og private organisasjoner og virksomheter.*

I Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008:110) er man opptatt av at flest mulig får et godt tilbud gjennom oppholdet i fengsel. Blant de tiltak som skisseres er kartlegging og utarbeidelse av plan for straffegjennomføringen, standardisert informasjon til innsatte og domfelte, tildeling av kontaktbetjent, tilfredsstillende besøksforhold, helsetjeneste, sosialtjeneste og religiøse tjenester skal være tilgjengelig, framtidsplan og individuell plan i forhold til soningsprogresjon, aktivisering gjennom fritids –og kulturaktiviteter og løslatelsesbistand.

I praksis blir alt dette gjort, i mer eller mindre grad. Og det er nok noe av utfordringen i kriminalomsorgen, både i friomsorg og mest i anstalt. Praksisen er forskjellig og kvaliteten på det som blir gjort er også varierende.

Jeg vil seinere i oppgaven komme tilbake med mer om kontaktbetjentarbeid og individuell plan.

Gjennom den kartleggingen som skjer ved innkomst blir det startet planlegging av straffegjennomføring og eventuelt varetektsopphold. Kartleggingen bestemmer hvilke avdelinger som er mest relevante ut fra den enkeltes behov. I tillegg tilbys gjennom den enkelte avdeling både arbeidspraksis og et skoletilbud. Gjennom soningsprogresjonen bør den siste delen av avsoning av dom enten skje i åpnet fengsler, i overgangsboliger eller i samarbeid med friomsorgen. I tillegg bør det ha blitt

etablert et godt samarbeid med hjemkommunenes tjenesteapparat, skole, arbeid og eventuelt spesialisthelsetjenesten.

Kriminalomsorgen har fått kritikk for at disse tingene ikke alltid er på plass. Ut fra den virkeligheten som finnes i praksisfeltet kan man selvsagt diskutere om dette blir gjennomført. Jeg vil diskutere dette mer utførlig seinere i oppgaven, men mine erfaringer tilsier at mye av kritikken er berettiget. Min erfaring er at progresjonen gjennom soningen i mange tilfeller er tilfeldig. Dette kan handle om manglende kunnskaper blant de som jobber i kriminalomsorgen, mangel på brukermedvirkning ved at det er dårlig samhandling med innsatte, dårlig organisering eller lite ressurser. Vi ser også at mange sitter på så korte dommer at det blir vanskelig å få gjennomført planmessig tilbakeføringsarbeid.

Dette er også noe som blir nevnt spesielt i Stortingsmeldingen;

«Kriminalomsorgen tilrettelegger i for liten grad for innsatte og domfeltes medvirkning i beslutninger om tiltak som gjelder deres egen hverdag. Departementet vil øke deres innflytelse over sin egen tilbakeføring til samfunnet» (Stortingsmelding 37 2007 -8: 110).

Gjennom Sirius Rapport 3/2015; «Tilbakeføringsgarantien som smuldret bort» diskuterer Sturla Falch hvordan prosessen fra soning og fram til tiltakene knyttet til løslatelse og tilbakeføring i etterkant fungerer. Billedlig forklarer Falch dette ved hjelp av to bropilarer. Den første bropilaren beskrives som de tiltakene og forberedelsene som blir gjort av kriminalomsorgen under soning, med tanke på løslatelse og tilbakeføring. Den andre bropilaren er de velferdstjenester som gjelder for hele befolkningen og som også forplikter i forhold til den løslatte. Med dette utgangspunkt ble det gjennom Soria Moria-erklæringen i 2005 og St.meld 37 fra 2007/8 tydeliggjort politiske ambisjoner som resulterte i tilbakeføringsgarantien ble gjort til et konkret begrep (Falch, 2015:11). Tilbakeføringsgarantien ga ingen juridisk garanti, men var mer en politisk ambisjon eller målsetting. Den resulterte i avtaler mellom kriminalomsorgen og tunge etater utenfor. Konkret handlet dette om avtaler knyttet til bolig, arbeid og et samarbeid med helseforetakene i forhold til rus og psykiatri. Hovedmålsettingen med tilbakeføringsgarantien var *«å lage bro over glippsonen med*

tiltak for integrering i fengsel. (Falch 2015:12) Imidlertid ga hverken tilbakeføringsgarantien eller samarbeidsavtalen nye regler eller rettigheter for den løslatte. De unge guttene jeg har intervjuet befinner seg nettopp i denne situasjonen hvor man prøver å bygge en bro mellom disse to bropilarene. På bakgrunn av de historiene de forteller vil jeg prøve å beskrive noen av de utfordringer som ligger i brospennet mellom disse to pilarene.

4. Hvem er de unge innsatte

I Norge kan ungdom settes i fengsel fra de er 16 år. Det er imidlertid unge menn mellom 18 og 23 år som står i fokus i denne studien.

Både menneskelig og samfunnsøkonomisk er dette en gruppe som er viktig å prioritere fordi de potensielt har mange år med kriminalitet foran seg, og ikke minst opphold i fengsel. En av mine tidligere «kjente» fra fengselet regnet, sammen med sin konsulent i friomsorgen, ut hvor mye økonomisk skade han påførte i løpet av en uke. Karen hadde spesialisert seg på bilbrekk og han var ute hver natt. De to anslo skadeverket til 200 000,- i uka. Dette er selvsagt ikke et presist anslag, men kan likevel gi et bilde av hvor mye kriminalitet koster reint økonomisk. I tillegg har man det menneskelige aspektet med den lidelsen de påfører andre og den de sjøl blir utsatt for. Med andre ord er det i denne sammenheng snakk om både store økonomiske besparelser og en menneskelig gevinst ved å prioritere arbeidet med disse unge innsatte.

De unge i fengsel er en gruppe som skårer dårlig på de fleste levekårsvariabler. Gjennomgående er dette fattige og utslåtte menn. Sammenliknet med normalbefolkningen er de overrepresenterte med hensyn til sin kontakt med barnevernet og de har dårligere helse. Jeg ser også en gruppe mennesker som ofte kommer fra vanskelige familieforhold (Fristad og Hansen 2004 og Revold 2015). Det kan se ut som om fengselsoppholdene, for mange, er en forlengelse av de vanskelige forholdene disse unge menneskene har vokst opp under. De er født inn i en situasjon hvor de allerede fra fødselen av er marginalisert og sosialt ekskludert.

Helt konkret beskriver Friestad og Hansen (2004) følgende trekk ved fengselsbefolkningen:

«30 % er tidligere barneverns klienter

30 % har opplevd å ha nær familie i fengsel

40 % har ungdomsskolen som den lengste fullførte utdanning

70 % er arbeidsledige

40 % lever under fattigdomsgrensen

30 % er bostedsløse

50 % har kroniske sykdommer»

Selv om dette gjelder fangebefolkningen som helhet, forteller dette likevel noe om de unge vi treffer i fengsel og friomsorg. Dette betyr selvsagt ikke at alle som har disse bakgrunnsvariablene havner i rus og kriminalitet. Men forskningen jeg henviser til viser at det er en systematisk sammenheng her. Tallene forteller noe viktig, ikke bare om individer, men om individers posisjon i samfunnet.

Ivar Frønes og Halvor Strømme beskriver overgangen fra industrisamfunnet til utdanningssamfunnet og den logikken det skapte; utdanning ble både *«den sentrale mobilitetsskapende faktoren og den sentrale marginaliseringsgeneratoren»* (2010:107). De knytter svake karakterer eller frafall fra videregående skole opp som en tydelig indikator på sosial eksklusjon (2010:100). Samtidig ser de en sammenheng mellom svake skolekarakterer og frafall fra skolen med kriminalitet. *«Graden av integrasjon i skolen influerer sterkt på andelen som er siktet for kriminalitet»*. De ser også at det kan være en sammenheng mellom det å ha en ikke vestlig bakgrunn og hyppighet av kriminalitet (2010:104).

«Manglende deltagelse, sosial utestengning og ressursfattigdom er viktige forklaringsmodeller for kriminalitet» (KRÅD rapport, 2007:25.) Med andre ord viser KRÅD-rapporten «Kriminalitet blant innvandrerungdom» at klasse er en viktig variabel for å forklare kriminalitet. Torbjørn Skardhamar utdyper dette ved å vise til sin forskning som tydeliggjør at ikke vestlige innvandrere er overrepresentert på kriminalstatistikken, men at de samtidig også er de mer utsatt for faktorer som påvirker kriminalitet; de bor i byer, representerer en stor ungdomspopulasjon, har ofte et

marginalt forhold til skole og arbeid og har mindre penger enn nordmenn flest. Det blir også vist til foreldres utdanningsnivå i denne sammenhengen (Skardhamar, Samfunnspeilet 4/2006).

I tillegg peker han på noen innvandrerspesifikke forklaringsvariabler, som for eksempel opprivende opplevelser i forbindelse med flukt fra hjemlandet, utfordringer knyttet til språk og det å oppleve diskriminering.

Det at unge innsatte ofte er marginaliserte er også noe som blir bekreftet gjennom den forskning som er gjort av Lars Kristofersen og Sidsel Sverdrup; «Følger av oppvekst med rus og psykisk helseproblemer i familien. De konkluderer blant annet med *at «man kan ikke si at all ungdom har det like lett, og for ungdom og unge voksne som går inn i denne perioden som marginaliserte eller risikoutsatte, kan den by på store utfordringer»* (2013:125). Selv om Kristofersen og Sverdrup ikke eksplisitt beskriver at dette ender opp med kriminalitet og fengsel møter vi mange med denne bakgrunnen innenfor murene. Levekårsundersøkelser forteller at dette er en gruppe som er reproduisert og som ikke klarer å komme seg ut av en fattigdomsspiral som i stor grad følger generasjoner (Bl.a Devold 2014:14).

Tall kan fortelle mye, men samtidig blir det viktig å forstå de unges situasjon med bakgrunn i deres egne fortellinger om sitt liv. Min tilnærming har vært å snakke med de unge for å få deres historier om hva som har vært bestemmende for at de har endt opp i et liv med kriminalitet og utfra dette hvilke betingelser som bør være tilstede for at de skal gå fra en posisjon fra å være sosialt ekskludert til å være sosialt inkludert. Jeg er særlig opptatt av hva som blir gjort i den situasjonen de er i, hvilke framtidsplaner som blir lagt og hvilke grep som kan bli gjort for at disse unge menneskene sjøl kan ta ansvar i forhold til å komme seg videre mot et kriminalitetsfritt liv.

5.Fengelskritikken.

5.1 Fengselet som en totalinstitusjon

Fengselet er en total og streng institusjon. Erving Goffman beskriver det som *et opholds - og arbeidsted, hvor et større antall ligestillede individer sammen fører en indelukket,*

formelt administrert tilværelse, afskåret fra samfundet udenfor i en længre periode (2001:9). Videre beskriver Goffman (2001:13) et grunnleggende kjennetegn ved totalinstitusjonen på denne måten;

«Det noget socialt grundlæggende i det moderne samfund, at den enkelte som regel sover, leger og arbejder på forskellige steder, sammen med forskellige meddeltagere, under forskellige myndigheder og uden en rationel helhedsplan. Det centrale kendetegn på totale institusjoner kan beskrives som en nedbrydning af de barrierer, der normalt adskiller disse tre livsområder».

Med andre ord lever man sine totale og hele liv der inne. Man sover, spiser, går skole, jobber, får besøk og har et sosialt liv i fengslet. Stian Haugen beskriver dette som at *«fengselet karakteriseres ved en streng hierarkisk struktur, rigid praktisering av regler og rutiner og stor avstand mellom innsatte og ansatte. Men den rigide praksisen er utgangspunkt for straffens hensikt: å begrense de innsattes frihet (2013:121).*

Rigid praktisering av regler og rutiner har blitt en så stor del av fengselshverdagen at vi som jobber der knapt reflekterer over det. For å være konkret på dette kan nevnes at muligheten til telefonere og snakke med pårørende er nøye tilmålt. Brev blir kontrollert, lufting er tidsbegrenset og foregår til faste tider. Muligheten til å lage egen mat er også svært begrenset. (Ødegård, 1996:98)

Med utgangspunkt i Thomas Mathiesens sin bok «Kan fengsel forsvares» (1995) ønsker jeg videre å beskrive fengselskritikken ut fra hans fire perspektiver

I tillegg til Mathiesens perspektiver vil jeg i de fire siste avsnittene fokusere på varetekt og isolasjon, om straff virker, fengselet som en totalinstitusjon og tilbakefall.

5.2 Rehabiliteringstanken

Begrepet rehabilitering representerer i Thomas Mathiesens univers det motsatte av hva som skjer i et fengsel. Thomas Mathiesen beskriver fengselet som et reint undertrykkende tiltak eller en rein forbryterskole. Mathiesen konkluderer med at;

«Ikke bare kan en med stor sikkerhet si at fengslene ikke rehabiliterer. Antagelig kan en også si at det direkte dehabiliterer» (1995:79).

Innafor kriminalomsorgen er det klassiske retoriske spørsmålet; hvem du vil ha som nabo. En som har gjennomgått progresjon gjennom soningen eller en som blir løslatt rett ut på gata uten at det kvalitativt har skjedd noe som helst. Dette er komprimert til «bedre ut enn inn». Ifølge Mathiesen er det fire hovedkomponenter i rehabiliteringsideologien; arbeid, skole, moralpåvirkning og disiplin. Mathiesen kritikk av rehabiliteringsideologien er at den ikke tar utgangspunkt i en rein humanistisk grunntanke og derfor blir den enkelte innsattes behov borte. Rehabiliteringen begrunnes ut fra normer og disiplinering (Hammerlin, 2008:525). Selv om innsatte i norske fengsler har noen fellestrekk er de ikke en ensartet gruppe. Ifølge Hammerlin (2008:533) behandles de likevel som en gruppe. Spesielt har påvirkningsprogrammene og annen programvirksomhet forsterker dette. Samtidig er Hammerlin opptatt av at mange av de programmene som blir kjørt i fengslene blir ensidig individfokusert og at man er lite opptatt av individets forhold til samfunnet (2008:533). Med andre ord blir individets handlinger og den situasjon han er i individualisert og man ser i liten grad hen til at individet er et produkt av de samfunnsmessige strukturer han er den del av. Så her gjelder det å ha to tanker i hodet samtidig. Både gjøre det enkelte individ synlig, samtidig som man har et blikk på de samfunnsmessige strukturer som påvirker menneskers liv. Samtidig er etablering av programvirksomhet svakt faglig fundert. For å oppsummere mener Hammerlin og Mathiesen at det å tenke rehabilitering innafor en institusjon som det fengselet representerer er et stort paradoks. At rehabilitering er det motsatte av fengsel og det her først og fremst er snakk om disiplinering.

5.3 Allmennprevensjon

Thomas Mathiesen argumenterer med at forskning viser at den allmennpreventive virkningen av straff er relativ beskjeden (1995:97). Men aller mest reiser allmennprevensjonen et moralsk spørsmål. Er det riktig å straffe noen hardt for å forhindre at andre mennesker begår tilsvarende handlinger? Som vi har vist over er det de mest underpriviligerte og marginaliserte som sitter i fengsel og Mathiesen argumenterer for disse menneskene først og fremst trenger hjelp, istedenfor å bli straffet hardt. Samtidig vil dette også ha et element av klassejustis i seg. Man ilegger de mest underpriviligerte straff for å forhindre at andre begår straffbare handlinger.

5.4 Samfunnsforsvar eller samfunnstrygghet

Lovovertrederes muligheter til å begå nye lovbrudd skal hindres eller minskes gjennom fengsel. Samfunnet skal beskyttes eller forsvares gjennom uskadelig gjøring av lovbryteren. Kriminalomsorgen skal gjennomføre straff på en slik måte at nye lovbrudd ikke skjer under straffgjennomføringen. I dette ligger det ifølge Mathiesen (1995:151) et element av treffsikkerhetsproblematikk både når det gjelder kollektiv uskadeliggjøring og når det gjelder selektiv utskadeliggjøring. Effekten synes uansett svært tvilsom (1995:151). Mathiesen avslutter med å si at;

«Den forskning som finnes, kan tyde på en viss virkning av arrestasjonens forventede sannsynlighet, ingen virkning av straffens strenghet» (1995:157).

Det kan synes som om dette bekreftes gjennom at land med strenge straffer ofte har høy kriminalitet. Et land som USA har mange i fengsel, strenge straffer og høy kriminalitet.

5.5 Kan fengsel forsvares med rettferdighet

«De absolutte straffeteoriene, der formålet først og fremst er å oppfylle rettferdighetens krav, er antageligvis de eldste teoriene». (Thomas Mathiesen, 1995:158). Mathiesen viser at grunnlaget for nåtidens rettferdighetstenkning går helt tilbake til opplysningstiden. Datidens strafferettslige tenkning ble kalt for klassisismen og hadde sitt utgangspunkt i framveksten av borgerskapet. For å sikre en likebehandling i forhold til adel og føydalherrer ble straffeutmålingen nøye beregnet ut fra forbrytelsens grovhet; borger og adelsmann skulle straffes likt når samme forbrytelse blir begått.

Man skulle altså få straff som fortjent uavhengig av stand. Ved hjelp av begreper som proporsjonalitet, straffeverdi, straffeskalaer og målinger får man for det første inntrykk av at straffeutmålingen bygger på streng viteskaplig logikk. For det andre får man inntrykk av at kriminalitet lar seg vurdere ut fra faste standarder. For det tredje gis det et inntrykk av vurdering av straffens strenghet knyttet opp til en slags proporsjonalitet når det kommer til kriminalitet vurderes på grunnlag av absolutte standarder. Og til slutt gis det inntrykk av at kriminalitetens onde og straffen onde er sammenlignbare størrelser. Mathiesen mener at alle disse påstandene er falske (1995:169.) Mathiesens kritikk går i hovedsak på at fengselstid ikke er noen objektiv størrelse. Hva en spesiell forbrytelse skal kompenseres med i forhold til tid vil det i et samfunn alltid være

uenighet om. Samtidig vil synet på kriminalitet være bundet opp av det til enhver tid varierende moralsyn, og også kunne variere med hvem som sitter med makten i en stat.

5.6 Varetekt og isolasjon

Norge har gjentatte ganger fått kritikk fra torturkomiteen i FN (CAT) for vår bruk av varetekt og ikke minst isolasjon. (Temarapport, Norsk senter for menneskerettigheter, 2012:4). Konkret har myndighetene fått kraftig kritikk for langvarig og tilsynelatende vilkårlig bruk av isolasjon i norske fengsler. Norge får også kritikk for at lovverket er for upresist og at det i seg sjøl åpner for vilkårligheter. I tillegg blir det også gitt kritikk for at Norge i noen tilfeller holder folk altfor lenge i varetekt, noe som i sjøl er betenkelig fordi man ennå ikke er dømt for å ha begått en kriminell handling (Temarapport, Norsk senter for menneskerettigheter, 2012:4).

5.7 Fengsel/straff som preventivt og forebyggende virkemiddel. Er det noe som virker?

«The goal of the Norwegian penal system is to get inmates out of it.» Denne setningen var undertittelen på en reportasje skrevet i søndagsmagasinet til New York Times 26. mars 2015. Reportasjen var fra Halden fengsel og bar tittelen «The Radical Humanness of Norway`s Halden Prison». Artikkelen beskriver et amerikansk blikk inn i en norsk fengselshverdag hvor den statiske sikkerheten er tonet ned og den dynamiske sikkerheten er vektlagt. Journalisten Jessica Benko beskriver sitt første møte med Halden fengsel på denne måten;

«I walked up the quiet driveway to the entrance and presented myself to the camera at the main door. There were no coils of razor wire in sight, no lethal electric fences, no towers manned by snipers – nothing violent, threatening or dangerous. And yet no prisoner has ever tried to escape.»

I artikkelen blir også den norske rettssystemet beskrevet som humant; ingen dødsstraff og livstidsdommen er avskaffet. Selv Anders Behring Breivik har bare fått 21 år, selv om det her er snakk om forvaring med de spesielle vilkår dette innebærer.

Modellen hvor man setter den dynamiske sikkerheten, med relasjonell jobbing, i førersetet og hvor den statiske sikkerheten, preget av mer materielle sikkerhetstiltak, er tonet ned blir ofte omtalt som «nordisk eksepsjonalisme». (Janne Helgesen; Rusmestringenehetene i norske fengsler – humane og eksepsjonelle, Nordic Studies on

alcohol and drugs vol. 32. 2015:510) Uten at vi skal gå inngående inn på dette her er imidlertid dette omdiskutert. Janne Helgesen refererer til kriminologen John Pratt som gjennom to artikler har vært sentral i denne debatten (2008). Han hevder at et særtrekk ved de nordiske landene er at de skiller seg ut fra andre vestlige land gjennom lave fengselstall og human fangebehandling. I tillegg vektlegger han det likeverdige innsatte blir behandlet med i kraft av at de har en likeverdig rett til de velferdsgodene andre borgere har. I denne sammenheng har vi tidligere referert til Stortingsmelding 37 og normalitetsprinsippet.

Helgesen viser også til (2015:510) at Pratt er imøtegått av flere nordiske forskere. Blant annet av Thomas Ugelvik og Jane Dullum (2012) som mener de store forskjellene i praksis i de nordiske landene er underkommunisert og at den offisielle humane politikken ikke nødvendigvis blir speilet i praksisfeltet. I tillegg får, som tidligere nevnt, de nordiske landkritikk for bruk av varetekt og isolasjon.

5.8 Fangebefolkningen og tilbakefall.

Kriminalomsorgen måler ofte effekten av straff mot tilbakefall eller residiv. Dess lavere tilbakefall dess større grad av suksess. Det foreligger lite systematisk forskning på residiv i Norge. Imidlertid ble del i 2010 gjort en stor nordisk undersøkelse som konkluderer med at residiven i norske fengsler ligger på rundt 25 % etter 2 år. (Den nordiske recidivgruppe:2010) Med andre ord betyr det at de aller fleste som sitter i norske fengsler ikke begår ny kriminalitet. Mye tyder også på at denne gruppen uansett ikke ville begå ny kriminalitet, uansett hvordan fengslene og soningsforholdene var. Imidlertid har vi en del av fangebefolkningen som kommer igjen og igjen og som straff ser ut å ha liten virkning på. Det er nok ikke veldig oppsiktsvekkende at sjansene for residiv øker med antall tidligere domfellelser.

Det er gjort en del internasjonal forskning på området. Bergsgård og Danielsen (2012:149) viser til flere såkalte metaanalyser. I 1975 ble det utarbeidet en analyse «The Effectiveness of Correctional Treatment» (Lipton, Martinson og Wilks) som konkluderte med at ingenting virket. Dette førte til at formuleringen «Nothing Works» ble dominerende i fagmiljøene i mange år. Seinere forskning er mer optimistisk viser positive effekt av soningsopphold kombinert med effektive programmer. I denne sammenhengen viser Bergsgård og Danielsen (2012:150) til Lipsey (1999) som med

boka «Can Rehabilitative Programs Reduce the Recidivism of Juvenile Offenders» konkluderte med at programmer som fokuserte «på forandring av atferd gjennom strukturert trening eller atferdsmodifiserende intervensjoner utformet for å forbedre sosiale ferdigheter, selvkontroll, skole/arbeidsferdigheter og problemløsende ferdigheter. Programmer basert på kognitiv atferdsteori viser generelt de beste resultatene». Hjemdal og Kennair (2014:160) sier at en forutsetning for gode resultater er at de som bruker kognitiv atferdsterapi som metode får en god opplæring i teknikkene, følger modellen og har gode relasjonelle egenskaper.

Den forskningen som er gjort i Norge på virkningen av fengsel og straff som et forebyggende og et preventivt verktøy er som sagt ganske sparsom. I den grad det er gjort noe på dette feltet er dette knyttet til enkelte avdelinger og spesielle tiltak.

Bergsgard og Danielsen leverte i 2012 en evaluering av avdeling C, Stifinner`n i Oslo fengsel; «Når veien er målet». Stifinner`n er en avdeling ved Oslo fengsel hvor målgruppen er innsatte med rusproblemer. Avdelingen har et tett samarbeid med Tyrilistiftelsen som har mer enn 35 års erfaring med behandling av rusmisbrukere. Tyrilistiftelsen blir nå definert inn som en del av spesialisthelsetjenesten.

En av konklusjonene er at man gjennom målrettet og systematisk arbeid knyttet til innsatte med rusproblemer får et lavere tilbakefall. Gjennom å gjennomføre Stifinnerns normerte opplegg, som også for mange innebærer behandling i rusinstitusjon, har man etter 2 år redusert tilbakefallet med 70 %. Her tilbyr man tradisjonelle miljøterapeutiske metoder i en fengselssammenheng. (Bergsgard og Danielsen:167). Imidlertid øker tilbakefallet betraktelig hvis man utvider tidshorisonten opp til 5 år.

Oppsummeringsmessig har mye av diskusjonen gått på om fengsel i Norge gått på om fengselet er en forbryterskole, et venterom eller et vendepunkt. Den virkeligheten jeg beskriver inneholder alle disse elementene. I mange sammenhenger kan det virke som at Hammerlin og Mathiesen har rett i det paradoksale ved å drive rehabilitering innafor en type institusjon som fengselet representerer, og at det her er snakk om en form for subtil disiplinering. Samtidig ser vi at dette er kontekstavhengig og at fengsel og straffegjennomføring i noen sammenhenger gir rammer som muliggjør systematisk

endringsarbeid. Vi ser at den del fengselsavdelinger har klare behandlingsmessige elementer i seg og at det på flere av disse avdelingene er ansatt medarbeidere med sosialfaglige bakgrunn. Ødegård (1996:115) kaller dette for organisasjonsfusjonering, man implanterer elementer fra en type organisasjon inn i en annen type organisasjon. Ansatte på Stifinner`n, både fengselsansatte og Tyriliansatte konkluderer med at det er har skapt en god dynamikk og at det ført til kompetansepåfyll både for de sosialfaglige og de fengselsfaglige.

6. Teoretisk tilnærming - det videre grunnlag for analysen

Som jeg har vist gjennom de foregående kapitlene finnes det mye kunnskap og også omfattende kritikk av fengsel som reaksjonsform. Når jeg nå skal redegjøre for min teoretiske tilnærming i denne studien, tar jeg med denne kunnskapen og fengselskritikken. Samtidig har jeg valgt begreper jeg mener er særlig viktige med hensyn til den innsattgruppa jeg har fokus på. Begrepene jeg her velger å la meg inspirere av er; marginalisering og sosial eksklusjon, makt og empowerment og Putnams begreper bonding og bridging, knyttet opp mot sosial kapital. I valg av begreper forholder jeg meg til tanker utviklet av ulike teoretikere som f.eks Pierre Bourdieu, Michele Foucault og Freire¹. Jeg er klar over at disse står i ulike kunnskapstradisjoner, samtidig vil det gå utover denne oppgavens rammer å gå nøyere inn på disse forskjellene.

Begrepene er valgt fordi de gir redskaper å tenke med i min forståelse og analyse av den gruppen unge som jeg har valgt å fokusere på. Jeg mener begrepene kan gi et godt utgangspunkt for å forklare hvorfor gutta er der de er, altså hvor de er posisjonert, hva som gjør fengselet eller friomsorg enten til en forbryterskole, et venterom eller en arena for vekst og endring, i positiv forstand. Empowerbegrepet kan være med å ytterligere forklare posisjonen, de undertrykkende elementene i en straffegjennomføringssituasjon, og kanskje en vei ut. Begrepet kan også være et godt redskap til å analysere begrepet makt og hvor makten er plassert i forhold til de innsatte.

---

¹ Mens Pierre Bourdieu bygger sine analyser på fenomenologi og marxisme og regnes som en kritisk hermeneutisk tenker, er det vanlig å plassere Michel Foucault i en poststrukturalistisk kunnskapstradisjon. Når det gjelder Paoblo Frire vil jeg regne han som inspirert av marxisme. Felles for dem alle er imidlertid at de står for et kritisk samfunnsperspektiv.

Med andre ord vil jeg prøve bruke de teoretiske begrepene nevnt over til å forstå og analysere empirien som intervjuene har frambragt. I fremstillingen viser jeg også hvordan norske forskere har brukt de teoretiske begrepene i sine analyser. Slik blir det for meg enklere å forbinde teori og empiri.

6.1 Marginalisering/sosial eksklusjon

En av de teoretikere jeg lar meg inspirere av er den franske klasseteoretikeren Pierre Bourdieu (1930 - 2002). Slik jeg tolker Bourdieu er vi alle posisjonerte. Den historien hver enkelt bærer med seg blir kroppsliggjort gjennom at man fødes inn i og tar opp i seg de maktforholdene man lever under. Dette gir seg utslag i smak, holdninger og en måte å være på (Bourdieu 1995:38). Bourdieu knytter dette til habitusbegrepet. Han sier sjøl at *habitusformene, i likhet med posisjonen som har frambrakt dem, både er differensierte og differensierende. De er atskilte og utskilte, og de foretar atskillelser: De iverksetter forskjellige prinsipper for differensiering, eller de bruker felles prinsipper for differensiering på forskjellige måter»* (1995:36/37). I vårt materiale ser vi at respondentene faller gjennom i forhold til skole, når det gjelder arbeid og fritidsaktiviteter. De har ofte et vanskelig forhold til eget nettverk, familie og venner, og i tillegg har de behov for mer hjelp fra de offentlige velferdsaktørene enn gjennomsnittsbefolkningen. I tillegg er de så marginaliserte og sosialt ekskluderte at de havner i fengsel eller i straffegjennomføring i friomsorgen. Slik blir begrepet habitus et begrep som plasserer individer i en sosial og materiell sammenheng. Det sier noe om hvor man er plassert i det sosiale rommet (1995:36) og hvordan man posisjonerer seg selv og hvordan dette opprettholder status quo. Dette gir en annen måte å forstå marginalisering på, enn mer individorienterte forståelser.

Enkeltpersoner kan karakteriseres som marginale på forskjellige arenaer. Lars Svedberg (2009:7) tar utgangspunkt i deler av den utvikling som har skjedd i Europa (og også USA) fra midten av 1970-tallet med at relativt store grupper ikke fikk ta del i den økonomiske veksten som skjedde. Svedberg beskriver en posisjon som marginalisert som en litt uklar mellomposisjon hvor man hverken er forankret, integrert eller definitivt utslått eller utestengt (2009:7). Ivar Harsløf og Sissel Seim kan synes å være inspirert av Bourdieu i sin forståelse av marginalisering til sosial eksklusjon og fattigdom. De beskriver marginalisering som en dynamiske prosess som «refererer nokså løst til

prosesser som gir folk en svak tilknytning til et gitt handlingsfelt, mens ekskludering referer til det å slett ikke ha tilknytning til feltet» (2011:19.) Ofte blir marginalisering knyttet opp til arbeid (Svedberg 2009, Solheim 2009). I mitt materiale handler det om marginalisering og eksklusjon på mange arenaer og på mange felt. Halvorsen (2000:160) beskriver marginalisering og sosial eksklusjon i flere stadier. Det beskrives som utestengning fra arbeid eller utdanning, avhengighet av sosialhjelp og sammenbrudd av sosiale bånd. Man kan si at dette dreier seg om en slags utenforskap. (Støren 2013:49). Jeg ønsker altså å knytte dette opp til gruppa unge innsatte. Det blir pekt på at med utgangspunktet i rike land blir fattigdom ofte knyttet opp til dårlig sosial integrasjon. I dette ligger det at det å være dårlig sosialt integrert om også i liten grad å delta på andre arenaer. Det kan være både organisasjoner og andre typer nettverk som kan representere en form for sosial kapital.

Også Ivar Frønes og Halvors Strømme (2010:24) er inspirert av Bourdieu. De knytter marginalisering til utvikling av velferdssamfunnet, og beskriver en situasjon hvor det har vokst fram en forståelse av alle former for ressurser kan beskrives som kapital. Frønes og Strømme (2010:25) viser til Bourdieu når de skriver at sosial og kulturell kapital arves, som kulturelle koder, kunnskap og utdanning. Frønes og Strømme skriver; *«I moderne sosialisering forståelse betraktes kapital i stor grad som noe som akkumuleres.....Kulturell og sosial kapital er viktig for barn ikke bare i seg selv, men fordi kulturelle og sosiale ressurser senere kan konverteres til utdanningskapital og videre til økonomisk kapital. Når mange foreldre kjøper bøker og stimulerende leker, melder barna på aktiviteter og flytter til gode skoler, er det for å stimulere og støtte deres utvikling, deres kapitalakkumulering.*

I analysene som kommer i kapittel 10 gir det mening å trekke veksler på Bourdies forståelse av habitus og kapital. Det store bildet er at de unge mennene, som er representert i mitt materiale, er satt i en situasjon hvor de har lite av både økonomisk og kulturell kapital. De har heller ikke foreldre som har akkumulert denne kapitalen. Sånn sett er deres posisjon som fattige og utslåtte, eller marginaliserte og sosialt ekskluderte, både noe de har arvet og noe som er forsterket gjennom de sosiale miljøene de vokser opp i. Marginaliseringen blir noe kroppsliggjort.

6.2 Makt

Makt er et komplisert begrep som kan forstås på flere måter. I denne oppgaven vil maktbegrepet knyttes opp til tre nivåer; et materielt nivå, et kunnskapsnivå og et relasjonelt nivå.

Imidlertid ønsker jeg å starte med Max Weber som definerer makt som «*muligheten til å påtvinge andres atferd ens egen vilje*» (Østeberg 1977: 92/93) Overordnet skiller Weber mellom to ulike former for makt; den «den nakne makt» og «legitime makt».

Den nakne makta forklares ut fra en situasjon hvor lover og regler er fraværende. Den legitime makta oppbæres av de lover og regler som til enhver tid er retningsgivende for hvordan vi organiserer samfunnet.

Som profesjonsutøvere er man satt til administrere regler, og i et så makttungt system som et fengsel pålegges et særlig ansvar. I et historisk perspektiv har dette forandret seg. Ting som i en tid har blitt sett på som helt legitim maktutøvelse kan i ettertid ble definert som et overgrep (Askheim 2012:77).

Et fengsel har en funksjon som straffe – og tvangssystem. Reint praktisk virker dette som et samfunnsforsvar, med andre ord er et av fengselets viktigste oppgaver er å avsondre og kontrollere (Hammerlin 2008:190). Samtidig har fengselet en dobbeltrolle i seg som gjennom forskjellige typer soningsregimer skal åpne seg mot verden utenfor. Deler av kriminalomsorgens tiltak har klare omsorg, miljøterapeutiske – og behandlingsmessige elementer i seg. Det er naturlig her å nevne de tretten rusmestringsenhetene som er spredt i fengsler over hele landet. Stifinneren i Oslo fengsel og Bastøy fengsel er andre eksempler på dette. Relevant for min analyse er Hammerlins spørsmål om «*visse metoder og praksisformer kan anses for å være sublimet metoder for sosial kontroll og underkastelse i et repressivt system.*» (2008:190).

6.2.1 Fengselets materialitet

En av fengselets oppgaver er å avsondre eller frihetsberøve. Det betyr at fengselsbygningene må tilpasses dette formålet. Hvis vi skal definere en slags moderne norsk fengselshistorie kan vi starte med byggingen av Oslo fengsel i 1851. Etter inspirasjon av den engelske filosofen Jeremy Bentham er Oslo fengsel bygd som et panoptisk (gresk: innsyn) fengsel. I sin opprinnelige form består en panoptisk bygning av

et rund bygg som er inndelt i kakestykkelignende celler med gitterdør. I midten av denne bygningen står det et tårn hvorfra man kan overvåke alle fanger uten at de innsatte selv oppfatter det (Schaanning 2007:44). Hvis man er på besøk i Oslo fengsel og stiller seg i sentralhallen på avdeling A, vil man tydelig få visualisert det panoptiske prinsipp.

Jeremy Bentham var ifølge Espen Schaanning opptatt av at straffetenkninga skulle baseres på strenge strafferettslige prinsipper; *Man måtte unngå alle tilløp til vilkårlig straff og følelsesbaserte reaksjoner (2007:45)*. I tillegg skulle man gi minst rom for individuelle løsninger og personlig skjønn.

Benthams panoptiske prinsipp kombinert med Filadelfiasystemet, hvor fangene var avsondret fra hverandre hele døgnet, passet egentlig som hånd i hanske. Fengselets materialitet gjorde at fengslene blei fort operative. De var relativt billige i drift og var effektive å drive. Fangene hadde få eller ingen mulighet til å kommunisere noe som også førte til at det ble minimalt med disiplinærsaker.

Verden og fengslene har forandret seg siden 1851, men vi ser fortsatt hvordan fengselets materialitet speiler den makttunge arenaen fengselet representerer. Både i forhold til hvordan fengselet bygningsmessig er organisert med sin lukkethet, men også den interne organiseringen med låste dører, sprinkler, kameraer og fysiske begrensninger når det gjelder fellesskap og muligheter til å bevege seg fritt. Fengselets materialitet gjøre det også enklere å håndheve det relativt rigide regelverket som finnes der.

6.2.2 Kunnskapsmakt

Michel Foucault beskriver hvordan makt og kunnskap henger sammen. Kunnskapen eller vitenskapen blir i visse situasjoner både bestemmende og også ekskluderende. (Grimen 2010:236).

Kunnskapen blir bestemmende fordi den fremmer ett bestemt blick. Den definerer virkeligheten og etablerer sannheter. Den blir bestemmende for hvilke prioriteringer som blir gjort og gjør at det er de som sitter med makt som definerer hva som er riktig eller galt.

Kunnskap blir ekskluderende i kraft av at den som definerer sannheten er den som disponerer maktmidlene. Hvis man ikke innehar den rette kunnskapen blir det man ilagt mindre vekt. Dette har også med språk å gjøre, gjennom at språket beskriver sannheten. Det at kunnskapen både blir bestemmende og ekskluderende blir tydelig innafor en så makttungt system som det kriminalomsorgen representerer. Det at kunnskapen er plassert der hvor makten er representert gjør at det asymmetriske maktforholdet blir ytterligere forsterket. På operativt nivå handler dette om å forvalte de lover og regler som er representert i straffegjennomføringen, dette er den strategiske situasjonen man befinner seg i. Det er kriminalomsorgen som institusjon og de tjenestemennene som befinner seg der som gjennom lovverk er satt til å definere hva som er riktig og galt.

Foucault beskriver makt som et begrep som vanskelig kan defineres (Grimen 2010:233). Sjøl skriver han at *«makten er ikke en institusjon og den er ikke en struktur, den er ikke en bestemt styrke som bestemte personer skulle være utstyrt med: Den er navnet man setter på en kompleks strategisk situasjon i et gitt samfunn»*. (Foucault 1999:104)

Det er nettopp dette som gjør det krevende. Hvis vi følger Foucault her er altså makt det navnet vi setter på en strategisk situasjon i et gitt samfunn. Hvis vi skal sette dette inn i en fengselsbakgrunn blir makt den strategiske situasjonen som er tilstede i et bestemt fengsel. Dette betyr at makt har mange uttrykk og oppstår i mange former. I fengsel blir maktuttrykket knyttet opp til de oppgavene et fengsel har.

6.2.3 Relasjonell makt

Harald Grimen viser til Foucault når han skriver (2010: 234) ;*«Makt gjeld ikkje berre forbod og straff, men er noko som kan ha mange former. Makt kan og vere produktiv, og det er ikkje noko som berre avgrensar eller hindrar åtferd. Foucault mente og at makt og motstand heng i hop. Der det er makt er det og motstand og makt og motstand heng saman på eit indre vis.»*

Med andre ord kan makt også handle om å finne løsninger og om å komme seg videre. I boka «NAV – med brukeren i sentrum?» viser Ingrid Voll både til «produktiv makt» og at makt kan ha elementer av omsorg, tillit og ansvar i seg (2013:115). I et asymmetrisk maktforhold er det de etablerte som har definisjonsmakta. I denne sammenhengen blir

det de profesjonelle hjelpere (eller voktere) som NAV-ansatte, ansatte i kriminalomsorgen, spesialisthelsetjenesten, politiet o.a.

På bakgrunn av det som er skrevet over om makten og fengselets dobbeltrolle, når det gjelder makt og omsorg, kan det ligge en motsigelse her. Det å utøve makt er ikke nødvendigvis bare et onde, men det kan også handle om å utøve makt på en slik måte at det kan komme klienten til gode. Med andre ord kan makt også gi mulighet for å manøvrere seg på en slik måte at man kan utrette gode ting.

Søren Kierkegaard skriver at *«hvis man skal lykkes i å føre et menneske hen til et bestemt sted, må man først passe på å finne ham der hvor han er og begynne der. Det er hemmeligheten i all hjelpekunst»*

(www.ordtak.no/index.php?fn=S%F8ren&en=Kierkegaard&side=2).

Dette beskriver det som er utfordrende for oss som jobber i kriminalomsorgen. Det handler å bruke den posisjonen vi har i et makttungt system til å ta utgangspunkt i hvor vært enkelt menneske er. I alt endringsarbeid dreier det seg om å møte mennesket der det er for å skape gode relasjoner.

6.3 Empowerment

Den brasilianske pedagogen Paulo Freire har vært en stor inspirasjonskilde til den opprinnelige empowermenttenkinga gjennom sin bok «De undertryktes pedagogikk» fra 1974. Freire oppholdt seg i en periode av sitt liv blant fattige landarbeidere og boka er et resultat av dette oppholdet. Freire er opptatt av at de undertrykte blir sine egne undertrykkere. Freire spør sjølf; *«Hvordan kan de undertrykte, som er splittende inautentiske mennesker, delta i utformingen av sin egen frigjøringspedagogikk? Det er bare når de oppdager at de selv er «verter» for undertrykkerne, at de kan være fødselshjelpere for sin frigjørende pedagogikk»* (2012:30). Samtidig sier Freire de undertrykte ikke befinner seg i en lukket verden, men at det finnes muligheter til å finne ut. Dette blir en frigjørende kraft for handling. I dette ligger viktigheten av å forstå den virkeligheten man er en del av (2012:30).

Gjennom de siste årene har begrepet empowerment vært utsatt for en stor grad av kommersialisering, blant annet gjennom en bevegelse mot en markeds – og kosumentorientering som devaluerer empowermentbegrepet til å bli en arena for

individuell selvrealisering. I denne sammenhengen ønsker vi imidlertid å bruke det i sin opprinnelige form. Askheim skriver (2012:11) at med sitt samfunnskritiske og radikale utgangspunkt ble begrepet ofte knyttet til den amerikanske borgerrettighetsbevegelsen. Men også kvinnebevegelsen og tredjeverdenbevegelser har vært kilder til inspirasjon. «Power» kan oversettes med både styrke, kreft og makt. *«Hovedbudskapet er at om man ønsker å arbeide etter et empowerperspektiv, fordrer dette kritisk refleksjon rundt så vel teoretiske begreper som ligger til grunn for praksisen som egen yrkesutøvelse».* (Askeheim 2012:13) Dette henger godt sammen med et utgangspunkt i kritisk teori.

Helse og sosialarbeidere beveger seg ofte på arenaer som er makttung. Maktforholdet mellom tjenesteyter og tjenestemottaker må nødvendigvis bli preget av asymmetri. Empowermentbegrepet handler mye om å overføre makt. Hvordan grupper som er i en avmaktssituasjon kan komme ut av denne situasjonen. Ansatte i helse og sosialsektoren, og selvsagt også i kriminalomsorgen, bør bidra i denne prosessen, være med på å gi maktesløse og avmektige verktøy til å ta kontroll over eget liv og gjøre dem i stand til å ta fornuftige valg.

I følge Askheim inneholder begrepet sosialt arbeid et slags dobbel mandat. Man skal både ivareta individet i tillegg til at man skal analysere og forholde seg til de samfunnsmessige strukturer som er bestemmende for et menneskes liv (2012:52). Men sosialarbeideren eller fengselsbetjenten innehar også en annen type dobbeltrolle, både som hjelper og kontrollør. Man har en slags portvaktfunksjon. Konkret beskriver Lars Inge Terum dette (Portvakt i velferdsstaten, 2003:19,20) som *«samtidig som klienten skal motta de ytelser de har krev på»*, skal det også foretas skjønnsmessige vurderinger. Jeg ønsker å bruke begrepet «empowerment», som et verktøy for å forstå og ivareta dette dobbelte settet med dobbelte mandater og samtidig vise til at det kan være med på å frata innsatte skyld og skam gjennom å jobbe både individuelt og på mer overordnet strukturelt nivå. Individuelt gjennom å gi styrke ved å fremme sjøltillit og kunne gi verktøy får nå mål og strukturelt ved å sørge for at de avmektige får makt gjennom å forstå det systemet man er en del av. Som en forlengelse av dette bringer Askheim inn begrepene horisontal og vertikal empowerment. Den første *«handler om kollektiv mobilisering og styrking av handlingskapasiteten mellom aktører på samme*

nivå. De andre «handler om å styrke aktørenes maktposisjon oppad i forhold til overliggende maktnivåer» (2012:23).

Innafor empowerment tankegangen er motmakt et sentralt begrep. Bruk av kollektivet er *«det sentrale utgangspunktet for bevisstgjøring og handling» (Askheim 2012:23)*. I en kriminalomsorgssammenheng har dette skjedd blant ved at det er etablert brukerorganisasjoner av tidligere innsatte. Dette innebærer at personer i en avmaktssituasjon opparbeider styrke, kraft og (mot)makt til å komme ut av en situasjon av avmakt og på denne måten representerer en motmakt til de som definerer situasjonen.

Liv Solheim skriver at *«Eit tydlegare empowermentperspektiv kan ha eit potensiale i seg for å møte brukarane på ein måte som i større grad kan bidra til vekst og utvikling» (2009:5)*. Empowerperspektivet eller brukermedvirkning representerer et positivt menneskesyn og anerkjenner at man er aktør i eget liv. Solheim poengter at dette perspektivet jevner ut maktforholdet mellom klient og hjelper, og at man her snakker om overføring av makt (2009:5). Askheim sier at fagpersonen skal medvirke til at klienten blir bevisst sin egen situasjon og gi hjelp til endringer i positiv retning. Han fortsetter med beskrive at dette skal skje gjennom en *«herredømmefri dialog med brukeren, der fagpersonen har funksjon som fasilitator (tilrettelegger) og ressursperson» (2012:89)*. Det handler med andre ord om gi unge innsatte verktøy til å takle eget liv og komme seg ut av en destruktiv situasjon. Igjen gjennom å ta utgangspunkt i de kunnskaper og erfaringer de besitter. Ingar Heum skriver noe av samme i boka *«Arbeidsinkludering» (2010:188)*. *«Skal handlingsrommet bli utnyttet optimalt, er det som nevnt vesentlig at maktforholdet mellom bruker og veileder er balansert – altså symmetrisk»*. Heum sier videre at denne symmetrien sikrer et godt samarbeid og vi dempe og forebygge eventuelle konflikter (2010:188). Samtidig vil dette alltid bli en utfordring i systemer hvor lover og regler i stor grad begrenser handlingsrommet. Ikke minst gjelder dette for kriminalomsorgen.

6.5 Putnam, «bonding» og «bridging».

Disse begrepene har relevans for min oppgave fordi de gir en forståelse av hva sosial kapital er. I tillegg knyttes begrepene opp til forrige kapittel gjennom horisontal og vertikal empowerment. I boka «Bowling alone» (2000) ser Putnam på to måter å bygge

sosial kapital på; «bonding» og «bridging». Bonding handler om å utvikle sosial kapital sammen med personer eller mennesker som på mange måter er like oss selv. Dette kan i noen sammenhenger være negativt fordi det kan være med på å styrke allerede tette og lukkede nettverk (Rønning/Starring 2009:28). Et fengsel blir i noen sammenhenger betraktet som forbryterskoler. Innafor et lukket og tett system som fengselet representerer kan man bygge nettverk med andre i samme situasjon, legge planer for kriminalitet og å lære og begå kriminalitet. Med andre ord blir man sosialisert inn i en kriminell tankegang. Samtidig representerer dette systemet ofte et hierarki som representerer mye makt, autoritet og ære. Det blir et uformelt system innafor systemet (Haugen 2013:158). Man sementerer den situasjonen man er i. I noen sammenhenger bruker man betegnelsen «fangekultur» om det tette nettverket som blir etablert innafor et slikt lukket system. I andre sammenhenger kan nettverk av mennesker i samme situasjon være positivt. Innafor fengselssystemet finnes det egne kontraktsavdelinger hvor innsatte søker fordi de ønsker å gjøre endringer i livet sitt og hvor det også blir drevet aktivt endringsarbeid for å gjøre innsatte bedre i stand til å mestre dette. Kriminalomsorgen har som nevnt 13 rusmestringsavdelinger hvor hensikten er at man skal forberede seg på en rusfri tilværelse, og hvor fellesskapet på avdelingen blir viktig. Man er helt avhengig av at de innsatte på avdelinger trekker i sammen retning og at de stiller opp for hverandre, på en positiv måte. De har et felles ansvar å holde avdelingen rusfri og også ha en bevist holdning på annen type negativ atferd på avdelingen. Prat om kriminalitet eller trusler eller bruk av vold er ikke akseptert. Hvis man er i stand til å bygge positive nettverk inne finnes det gode eksempler på at dette også er nettverk som har en positiv effekt etter løslatelse.

Med «bridging» forstås det å bygge nettverk med mennesker som er ulike en selv (Rønning og Starring 2009:28). Tidligere i avsnittet har jeg nevnt at det i fengslene finnes spesielle kontraktsavdelinger. Mange av disse avdelingene er aktive med også å bygge nettverk mellom innsatte og aktører utenfor fengslene. I noen sammenhenger kan dette være arbeidsgivere, NAV kontorer, spesialisthelsetjenesten og i andre tilfeller søker man aktivt samarbeid med frivillige organisasjoner som WayBack og Røde Kors sitt tiltak «Nettverk etter soning». De to frivillige organisasjonene som jeg vil bruke som eksempler seinere i oppgaven kombineres på mange måter bonding og bridging. Ole

Petter Askheim referer i sin artikkel til David Halpern (Askheim 2009:73) som sier «*Hvis et individ eller et lokalsamfunn (community) er rikt på det ene, vil det sannsynligvis også være rikt på det andre*». De to organisasjonene skaper gode og sterke nettverk mellom brukerne, men er samtidig så åpne at de knytter relevante kontakter ut av organisasjonene, ofte knyttet til fritidsaktiviteter.

6.6 Oppsummering

I kapitlet har jeg gjort rede for begrepene marginalisering og sosial eksklusjon, makt og empowerment og bonding og bridging. Jeg har forsøkt å knytte begrepene til teoretikere som har utviklet dem, samtidig har jeg vist hvordan begrepene er brukt og antydnet hvordan jeg ønsker å la meg inspirere av dem i mine analyser. Jeg har forsøkt både å gi rom for det som trykker ned og det teoretiske utgangspunkt som viser veier ut. Gjennom å gi makt til de maktesløse. Ved å gi de kunnskap om sin egen situasjon og forstå den sammenhengen man er en del av.

7. Metode

7.1 Metode og empiri

I forrige kapittel synliggjør jeg at jeg lar meg inspirere av ulike kunnskapstradisjoner og begreper innenfor disse. Mitt vitenskapsteoretiske ståsted kan i tråd med begrepene, sies å være inspirert av en kritisk hermeneutisk tilnærming. Dette får metodiske konsekvenser. Gjennom bruk av kvalitativ metode søker jeg «*å utforske et dypere meningsinnhold enn det som er innlysende*» (Thagaard, 2013:41).

Det betyr at det ikke finnes en sannhet, men mange sannheter. Fortolkninger kan foretas på forskjellige nivåer. Jeg tar utgangspunkt i mine fortolkninger av de tekstene jeg har produsert i forbindelse med intervjuene. Thagaard (2013:41) sier at tolkning av intervjuetekster er *en dialog mellom forsker og tekst, hvor forskeren studerer på den mening teksten formidler*. Man tillegger handlingen en spesiell mening. Thagaard (2013:41) beskriver også forskjell på en tynn og tykk beskrivelse. Den tynne beskrivelsen gjengir bare det som observeres, mens den tykke gjengir ikke bare en observasjonen men også fortolkninger av hva forskeren, på bakgrunn av teori, mener respondentene kan ha ment med sine handlinger.

Thagaard (2013:43) beskriver kritisk teori og kritisk forskning som en form for trippelhermeneutikk. «*Enkel hermeneutikk handler om individets tolkning av seg selv og sin intersubjektive situasjon eller virkelighet. Dobbelt hermeneutikk handler om forskernes fortolkning av denne virkeligheten. Den kritiske teoriens trippelhermeneutikk innbefatter dobbelthermeneutikken og i tillegg en kritisk tolkning av de samfunnsforholdene som påvirker både personer i felten og forskeren*». For mitt materiale dreier dette seg om å rette blikket mot de prosesser som er bestemmende for de prioriteringer som blir foretatt og hvilke strukturelle kontekster man opererer innafor. Jeg vil spesielt ha et kritisk blikk på maktaspektet og den maktunge arenaen vi befinner oss på og hvilke konsekvenser dette får for praksisfeltet.

7.2 Utvalg. Rekruttering av respondenter

I oppgaven vil jeg ta utgangspunkt i den virkeligheten som finnes i Oslo fengsel og ved Oslo friomsorgskontor. Intervjuene er foretatt ved disse to institusjonene. Rutiner og praksis som er beskrevet er også hentet fra disse to stedene.

Totalt har mitt utvalg bestått av 25 respondenter. 5 har gjennomført samfunnsstraff i friomsorgen, de 20 andre har enten vært domssonere eller varetektsinnsatte i Oslo fengsel. Av de innsatte var det omtrent halvparten som avsonet dom, resten satt i varetekt. Jeg har i innledningen sagt noe om målgruppen og hvorfor.

De fem informantene i friomsorgen ble plukket ut etter kontakt med saksbehandlere og etter at de sjøl hadde samtykket til intervju. Alle fem informanter gjennomførte samfunnsstraff. Disse representerte et tilfeldig utvalg. Kontakten med de fem første informantene i fengselet ble etablert gjennom tips fra ungdomstiltaket eller sosialkonsulenter. Jeg oppsøkte dem deretter på de avdelingene de satt og fikk fra alle fem samtykke til intervju. De siste femten ble intervjuet på bakgrunn av at de tilhørte målgruppa og ble innsatt innafor en tidsintervall på tre måneder. Innafor denne tidsintervallen kontaktet jeg alle nyinnsatte som var i den aktuelle aldersgruppen.

To tredjedeler av respondentene hadde innvandrerbakgrunn. De aller fleste med bakgrunn i asiatiske land som Tyrkia, forskjellige deler av Kurdistan og Pakistan. En hadde bakgrunn fra et annet europeisk land, mens den siste kom fra et land i Syd-Amerika. 20 av respondentene kommer fra østlige bydeler i Oslo, de fem andre fra

nærliggende kommuner. De var alle norske statsborgere eller hadde permanent opphold i landet.

Med et par unntak var alle dømt eller fengslet for vinnings og/eller voldskriminalitet. Selv om de ikke nødvendigvis var dømt for voldskriminalitet hadde de fleste relativt hyppig vært i situasjoner hvor det var utøvd vold.

7.3 Arbeidsmetode

Dette er en kvalitativ studie, noe som innebærer at jeg gjennom intervjuer og deltagende observasjon, har prøvd å forstå og beskrive hva som skjer gjennom et opphold i et fengsel eller straffegjennomføring i friomsorgen. Jeg har også brukt dokumenter som relevante rundskriv, samarbeidsavtaler, plandokumenter og politiske styringsdokumenter. I tillegg har jeg brukt KOMPIS, kriminalomsorgens datasystem. Intervjuene er gjort både i friomsorgen og fengsel. Intervjuene er gjort i fellesarealer, på celler, skoleavdelinger og kontaktbetjentrom. I fengselet ble intervjuene gjort på cellene, i samtalerom, skoleavdelinger og fellesrom. I friomsorgen er intervjuene gjort på kontorer og samtalerom. Jeg prøvde ved to anledninger å gjennomføre intervjuer på kafeer, i respondentenes nærområder. Dette fungerte dårlig, mye fordi vi hele tida ble avbrutt av bekjente, som både var nysgjerrige på hvordan det gikk og ikke minst hvem jeg var.

Det er foretatt fra ett til tolv intervjuer med hver av respondentene.

Under intervjuene har jeg tatt notater. Jeg har alltid spurt om lov og det har og det har alltid vært greit. I tillegg har jeg i noen tilfeller fått lov til å bruke båndopptaker. I etterkant av disse samtalerne, og så fort som mulig har jeg skrevet feltnotater. Det har vært viktig at disse samtalerne har vært så ferske som mulig.

En del av oppgaven er også basert på i lange perioder å ha vært nært praksisfeltet. Dette betyr at jeg gjennom det siste drøye året har vært mye i fengselet. Både at jeg gjennom intervjusituasjonene har tatt meg god tid og at jeg gjennom mitt arbeid har hatt andre typer oppgaver som har medført mye tid i fengselet og kontakt med ansatte i kriminalomsorgen. Jeg har deltatt på møter, diskutert aktuelle saker med ansatte, spesielt de som jobber tett med de unge innsatte. Jeg har brukt mye tid til samtaler med sosialkonsulenter, de som jobbet i ungdomstiltaket og ansatte på avdeling

Stifinner`n. Jeg er bevisst på å kalle dette for samtaler og ikke intervjuer. Samtalene har hatt en uformell form og ofte hatt som hensikt å få lufta de tanker og refleksjoner man har hatt i etterkant av intervjuer. Samtalene har også vært nyttig for å sjekke ut reine praktiske og formelle opplysninger. På samme måte har jeg hatt nyttige samtaler med ansatte i friomsorgen. Også det har gått på praktiske og formelle ting rundt det med gjennomføring av straff.

Med andre ord blir dette en viktig del empirien og kan defineres som feltobservasjoner.

7.4 Å beveges seg i «mellomrommene»

Som sagt har jeg til tider vært mye i fengselet. Noe av målsettingen med dette å bevege meg i mellomrommene mellom strukturer, formelle ting og rutiner i hverdagen. I mellomrommene som finnes i spennet mellom fangekulturen og en ansattkulturen. I mellomrommene mellom de uformelle maktstrukturer som er representert innafor en fangekultur og de formelle maktstrukturer som er representert gjennom de ansatte. Jeg har også prøvd å kjenne på hvordan disse to kulturene gjensidig påvirker hverandre og også speiler hverandre. Stian Haugen (2013:156) forklarer fangekulturen med at *«innsatte er preget av noen universelle og hierarkiske særtrekk, trekk som sammen danner en uformell og sosial verden med egne sosiale klasser, et eget språk, og egne normer og verdier.»* For en som har jobbet mange år i fengsel er det ikke vanskelig å få øye på disse uformelle strukturene som ofte gir seg uttrykk i utstrakt symbolbruk. Haugen deler det inn i to kategorier, *ytre kjennetegn og skjult fangekultur* (2013:157/158). De ytre kjennetegnene gir seg uttrykk i tatoveringer, halskjeder, spesielle T-skjorter, store kropper, frisyre osv. Disse ytre kjennetegnene kunne ofte bli svært tydelige i vektrommene. Den skulte fangekulturen dreier seg om makt, ære og usynlige hierarkier. Den blir ofte synlig gjennom at noen framstår som uformelle ledere. Både i forhold til ansatte og fengselssystemet, men også internt i fangebefolkningen.

Målsettingen er å nå innsatte i disse mellomrommene, som kan handle om makt, men også om andre ting. Når de er forbanna, mest sårbare, når de blir vekka på cella, når de sitter og spiser, over biljardbordet, når innsatte prater med hverandre og hvordan de forholder seg til det systemet fengselet representerer og hvordan innsatte og ansatte kommuniserer. Min utfordring er å bevege meg på en slik måte at min tilstedeværelse ikke føles som en intervensjon. At jeg **ikke** blir en person som man **må** forholde seg til,

eller som blir en forlengelse av strukturer, formelle ting eller rutiner. Forsøksvis gjøres dette ved at jeg faktisk kan bevege meg fritt, jeg har sikkerhetsklarering. Jeg har egne nøkler og gjør også i liten grad avtaler. Jeg kommer som oftest uanmeldt og blir på den måten i større grad en del av fengselets indre liv.

På mange måter beskriver dette en etnografisk tilnærming. May Britt Postholm skriver at;

«En etnografisk studie av en kulturell eller sosial gruppe eller et system munner ut i det som blir kalt et kulturelt portrett. Dette innebærer at kulturen eller det sosiale systemet blir beskrevet i all sin kompleksitet. I et slikt portrett inngår hverdagshandlingene i kulturen eller gruppen som er studert. Det kan gjelde symboler, myter, ritualer og seremonier, i tillegg til atferd, samt språket og hjelpemidlene som anvendes. For å fange opp alle disse aspektene bruker en etnografisk forsker deltagende observasjon, undersøkelse av kulturelle gjenstander og dokumenter og intervjuer som datainnsamlingsstrategier (2010:47).

7.5 Bearbeiding av dataene

Det empiriske materialet er gjennomgått i flere etapper. En del av informantene er intervjuet gjennom en periode på nesten ett år, mens andre er det gjennomført et intervju med. Noen av informantene er valgt bort på bakgrunn av utenlandske statsborgerskap og andre rett og slett fordi det har vært vanskelig å kommunisere med dem. Både fordi de snakket dårlig norsk eller at de av andre grunner var utilgjengelige. Ett par av de som gjennomførte samfunnsstraff ble etter vært utilgjengelige for videre samtaler. De sluttet å møte opp på avtaler.

Etter at datainnsamlingen var avsluttet er intervjuene gjennomlest flere ganger. Jeg har vært ute etter så vel fellestrekk ved historiene de forteller, som individuelle forskjeller. I noen grad vil jeg bruke sitater, men også trekke ut tendenser og klare fellestrekk. For eksempel har mange av respondentene vært utsatt for vold og mange har også vært hyppige voldutøvere. Dette er et gjennomgående trekk som vil bli presentert som et funn.

Forskningsprosjektet er godkjent av NSD. I tråd med NSD s retningslinjer er det i forbindelse med intervjuene innhentet skriftlig samtykke fra respondentene (Se vedlegg

på sidene fra 90 til 94.). I prosjektet har det vært viktig å sikre respondentenes anonymitet noe som har gjort at det er foretatt grep knyttet til å anonymisere respondentene, både i forhold til alder, avdelinger de sitter på, historikk og selvsagt når det gjelder navn. Jeg har imidlertid valgt å være konkret på det fengselet og friomsorgskontoret hvor jeg har foretatt intervjuene. Dette har vært diskutert, men jeg opplever at det er riktig med bakgrunn i den virkeligheten og sammenhengen respondentene befinner seg i. Jeg ser også at dette er relativt vanlig også i forhold til andre forskningsprosjekter. Det kan her nevnes at både Thomas Ugelvik (Fangenes friheter 2011) og Stian Haugen (Endring fra innsiden 2013) har vært konkrete på hvilket fengsel de har forsket på.

7.6 Hvilke utfordringer gir min forforståelse i forskning på eget praksisområde.

Jeg er ikke verdinøytral. Magdalena Thomassen skriver at vi forstår verden innafor den konteksten vi befinner oss. Thomassen sier videre at «*vår nåtid alltid er forbundet med en fortid og tradisjoner*» (2015:86). For meg betyr det at måten jeg går inn i dette systemet, hvordan jeg knytter relasjoner og hva slags blikk jeg ser med er preget av hva jeg har med meg i ryggsekken, altså min forforståelse. Mitt blikk er preget både av det jeg som individ har erfart, men også felleserfaringer knyttet opp mot den sosiale, kulturelle og historiske konteksten jeg har beveget meg i. Alt dette vil måtte påvirke min forskning.

Gadamer kaller dette en fordom (Thomassen 2015:86). Ikke fordom i den forstand at vi går inn i situasjoner med et negativt fortegn, men det som gjør at vi kan gå inn i situasjoner og forstå ting. «*Det er bare med bakgrunn i en forståelse vi allerede har, at vi kan gripe en mening, også i det nye som møter oss*» (2015:86).

Jeg ønsker altså, gjennom bruk av kvalitativ metode, å gå inn på denne arenaen, som fengselet og friomsorgen representerer for å forske på hva som blir gjort i løpet av straffegjennomføringen. I kriminalomsorgens «Virksomhetsstrategi 2014 – 2018» blir målet for straffegjennomføringen beskrevet som at «*domfelte velger et kriminalitetsfritt liv etter gjennomført straff*». Noe som betyr at man gjennom den rehabiliteringen som har skjedd under straffegjennomføring reduserer sjansene for ny kriminalitet, i tillegg til at man har blitt dyktiggjort i forhold til det å ta kontroll på eget

liv. Jeg er av den oppfatning at det å få til endring handler mye om å jobbe relasjonelt. Altså jobbe individuelt og over tid med klienten. Samtidig som man også har et blikk på de strukturelle ting som er med på å bestemme et menneskes liv. Gjennom mine år i kriminalomsorgen har jeg jobbet sosialfaglig, jeg har ikke fengselsfaglig bakgrunn. Dette har nok gjort at jeg har et litt annet blikk og en annen forforståelse inn i kriminalomsorgen, og spesielt inn i fengselet, enn mange andre som jobber i en lukket anstalt. Jeg har hele tida vært mer opptatt av den dynamiske sikkerheten enn den statiske. Altså mer opptatt av å sette det sikkerhetsmessige inn i en relasjonell kontekst enn i en organisatorisk og materiell. Alt dette betyr at jeg har stått på utsida av den maskuline kulturen fengselet representerer. Vi som jobbet som sosialarbeidere representerte i fengselstermenologi «mjusida». Og som sådan en del av det «umannelige». Jørgen Lorenzen (2006:129) beskriver det å være «umannelig» med at man hele tida utsettes «*for en kontinuerlig bevisbyrde overfor omverdenen for å bekrefte sin mannlighet*». Likevel er jeg som ansatt også en del av dette systemet. Under beskriver jeg hvilke utfordringer som ligger i dette. Det er ikke bare jeg som går inn i dette med en spesiell forforståelse. Med bakgrunn i min historie i Kriminalomsorgen vil også ansatte og innsatte ha en forforståelse av hvem jeg er.

7.7 Å forske på egen organisasjon.

Det å forske på egen organisasjon kan by på fordeler og ulemper. En fordel er at man beveger seg inn i et terreng som på mange måter er kjent. Nilsen og Repstad (2012:238) sier at det å bevege seg inn i en ny organisasjon er som å lære seg et nytt språk. Det slipper jeg. Man kan språket som Nilsen og Repstad (2012:238) sier er både «*kulturbærer og kulturskaper*». Man kjenner både organisasjonens svake og sterke sider, man kjenner bedriftskulturen og man kjenner både de formelle og uformelle sidene ved organisasjonen. Man kjenner hva som skaper kulturen gjennom å kjenne organisasjonens historikk og på den måten kan man unngå feiltolkninger og også gjennomskue det Nilsen og Repstad kaller «*parademålsettinger*» (2012:240), ofte uttrykt som visjoner. Det å kjenne organisasjoner innebærer også å kjenne de menneskene som jobber der og hvor de er plassert, både formelt og uformelt. Man kjenner til hva som er på agendaen og man vet hvor man skal henvende seg for å innhente relevant informasjon. Man kan trekke veksler på egne erfaringer og bruke

det inn i intervju eller samtalesituasjoner. Dette gir større muligheter til å improvisere og å stille utdypende spørsmål. På bakgrunn av mine mange år i anstalt kjenner jeg de innsatte og de vil kjenne deg. De veit hvem du er og hva du står for.

På den annen side kan det å forske på egen organisasjon bli et tveegget sverd. Man blir blind og ser ikke skogen for bare trær. Samtidig som det er en fordel, så ligger det også begrensninger og utfordringer her. Ut fra en hermeneutisk terminologi går man inn i denne situasjonen med det Gadamer kaller en spesiell forståelseshorisont (Thomassen 2015:87), altså en sett med oppfatninger og holdninger til egen organisasjon. Det Gadamer kaller en felleshistorisk horisont (Thomassen 2015:87). Samtidig er ikke denne horisonten statisk, men i stadig endring. For min del er dette knyttet opp til den tida jeg har jobbet i fengsel. Jeg tror at faren er at man inntar det Nilsen og Repstad (2012:241) kaller et «froskeperspektiv», man blir nærsynt i forhold til det som faktisk skjer. Det at man har erfaring og rutine betyr at det blir vanskeligere å innta det Nielsen og Repstad kaller *legitim uvitenhet* (2012:242), man får ikke med seg de endringene som skjer, samtidig som man bevisst eller ubevisst tar med seg en slags lojalitet til egen organisasjon som gjør at man nødvendig vil stille brysomme spørsmål eller blir oppfattet som provoserende. Man mangler det nye blikket og tar med seg organisasjonens egen historikk og forestillinger om hvordan ting er. Man står stille. Kan hende man også skal tilbake til egen organisasjon seinere og vil være redd for å trekke ubehagelige konklusjoner. Man kjenner menneskene i organisasjonen og ønsker ikke å utfordre mer enn nødvendig. Uvilkårlig filtrerer man den informasjonen som blir gitt. Gjennom å være bevisst dette og hele tida ha fokus på at man kjenner historikk og språk, vite at en organisasjon er dynamisk og i endring, kan man motvirke dette «froskeperspektivet».

Imidlertid vil den største utfordringen med å forske på egen organisasjon være den posisjonen man har i et makttungt system. Mik-Meyer og Jervinen (2005:14) refererer til Goffman (1990) når de skriver at «*Den herskende definition af en situation skaper rammer for menneskers samhandling*». I min rolle som både forsker og ansatt vil jeg inneha en utfordrende dobbeltrolle. Min posisjon i organisasjonen vil nødvendigvis påvirke min forforståelse. Men den kan også påvirke informantenes forforståelse av hvem jeg er. Jeg representerer et system som straffer dem, påfører dem smerte og

fratar dem frihet. Et system som for de fleste er tyngende og hvor man er fratatt normalitet. Hvordan drive kvalitativ forskning i et system hvor makta er så asymmetrisk og hvor jeg som forsker og ansatt på mange måter representerer dette systemet? Hvordan kan jeg gjennom observasjoner og intervjuer «*afdække ren viten fra den sociale verden*». Eller analysere «verden» uten at min forforståelse blir altfor dominerende. Eller, til slutt, komme så nær på informantene at jeg kan sikre at kvaliteten er så bra som mulig. (Mik-Meyer/Jervinen 2005:14,15). Hvordan vil min historie i systemet påvirke mitt fort hold til innsatte. Hvordan kan jeg som en representant for dette systemet komme tilstrekkelig nær og bygge de relasjoner som er nødvendig for å få ut relevante data?

8. Presentasjon av materialet

8.1 Innledning

Empirikapittelet er strukturert rundt de samme tre overskriftene ; fortid, nåtid og framtid. Jeg har vært opptatt av at det er guttas egne historier som blir fortalt. For å forstå mest mulig av nåsituasjonen og hva de tenker om framtida, har det også vært nødvendig å ta et blikk bakover i tid. Jeg stilt spørsmål knyttet til familiesituasjon, skolegang, kontakt med barnevern og hva som er historien fram mot den situasjonen man er i dag. Jeg har også vært opptatt nåsituasjonen. Hva skjer? Hva prater de med andre innsatte om? Hva av det man gjør som peker fram mot løslatelse eller endt straffegjennomføring og tilbakeføring? Hva de tenker om framtida? Hva slags drømmer de har og hva som reint faktisk er der ute? Jeg vil under strukturere empirien rund disse tre overskriftene. Hva har så jeg funnet i mitt materiale knyttet opp til fortid. I avsnittene under vil jeg oppsummere dette.

8.2.1 Tidlig kontakt med barnevern

Bortsett fra fire eller fem av mine informanter har resten hatt kontakt med barnevernet under oppveksten, og gjerne før skolealder. De forteller ikke de samme historiene, men historier som overlapper. Flere av gutta forteller historier med bakgrunn i dysfunksjonelle familier. Om vold, rus og fravær av voksenpersoner og videre om fosterhjems plasseringer og hyppige plasseringer i barnevernsinstitusjoner. En del av

disse plasseringene bærer preg av ad hoc løsninger hvor det kan synes som om man var opptatt av å løse et problem der og da, uten å tenke kvalitet. En av mine respondenter, Anders, forteller om en oppvekst som var preget av mye vold fra mors samboer. Noe som førte til at barnevernet var inne i bildet før han var fem år. Han begynte å ruse seg da han var 11/12 års alderen.

«Jeg begynte å røyke hasj og fikk også piller av noen jeg kjente. Jeg ble oppdaget av politiet og ble akutt plassert på en barnevernsinstitusjon nært der jeg bodde. Jeg flytta tilbake til mor da jeg var 13, men fortsatt med det samme livet. Blei etter hvert svært utagerende. Jeg var en jævelunge. Tidligere begynte jeg å gråte for ting, men nå blei jeg voldelig. Tror jeg har vært på 15 forskjellige institusjoner over hele landet.»

Andre forteller lignende historier. Jan forteller om en turbulent oppvekst. Rus og kriminalitetskarrieren startet da han var 12. *«Jeg var 12 år da jeg stjal min første bil, 12 år da jeg røyka hasj for første gang og blei så overført til institusjon. Jeg slåss med personalet hele tida. Jeg ville jo egentlig bare hjem til mamma. Jeg har vært på 15 forskjellige institusjoner. Blei en gang overført til et fosterhjem. Jeg ga klar beskjed om at jeg kom til å ødelegge familien hvis jeg blei overført. Jeg gjorde så godt jeg kunne. Det ble bare kaos. Etter kort tid var jeg tilbake på institusjonen. På den siste institusjonen begynte jeg å roe meg. Jeg var utslitt, men jeg følte også at jeg var oppgitt. Som 18 åring gjennomførte jeg samfunnsstraff for en rekke lovbrudd. Da jeg var 19 satt jeg i fengsel for første gang.»*

Jan begynner å nærme seg midten av 20 åra nå og forteller en historie som for han har ført til mye rus og mye og kriminalitet. Han forteller også en historie om ikke å bli hørt. Jeg spør han om hva som kunne vært gjort annerledes. Han sier sjøl at det eneste han ønsket var å flytte hjem til mor. *«Hvis jeg hadde fått komme hjem etter det første institusjonsoppholdet kunne det gått bra. Men var ingen som ville gi meg den sjansen.»*

8.2.2 Fragmentert hjelpeapparat

Anders forteller en historie om mange korte institusjonsopphold. Men han er også åpen på han har vært en svært krevende klient som ingen helt har klart å takle. På spørsmål om hva som kunne gjort ting annerledes svarer han at han burde vært på **et** sted. At det

burde vært mer terapi og at de burde være en eller to personer som var til stede i livet hans over tid, som orket han. *«Jeg fikk jo stadig bekrefta at jeg var en person ingen orka».* Mine funn kan tyde på barnevernet mangler både ressurser og metoder til å takle til dels meget krevende klienter. De unge menn jeg beskriver i mitt materiale har, for de fleste, problemer knyttet opp til vold, rus og kriminalitet. En annen av mine respondenter beskriver det på denne måten;

«Fra du var tretten til du blei atten bodde du på tre forskjellige barnevernsinstitusjoner. Har det gjort noe med deg?»

«Jeg veit ikke egentlig. Mye forandringer. Det er en fabrikk for kriminelle. Stort sett. Hvis man ikke er det fra før, blir man det der. Over halvparten av de jeg var der sammen med sitter inne nå. Det er jo ikke bra. Blir uansett kriminell, blir påvirka....det er jo ikke bra».

«Du var jo på ..... en periode. Det stedet har jo vært omtalt i NRK.»

«Ja, og han derre lederen var ikke god. Masse greier på han. Jeg opplevde å bli kjørt langt inn i skauen en gang. Også måtte jeg finne veien tilbake.»

Begge disse respondentene beskriver noe av det samme. De er sinte unge menn som hjelpeapparatet egentlig ikke finner ut av. Noen av de gutta jeg har intervjuet representerer nok noen av de mest krevende klienter barnevernet har, og for barnevernet blir det krevende å møte sammensatte problematikken disse unge guttene representerer.

8.2.3 De er fattige

Fattigdom er et sammensatt begrep. Over beskriver jeg en gruppe som har utfordringer knyttet til rus, vold og kriminalitet. Men det er vanskelig å se denne problematikken fristilt fra den generelle levekårene denne gruppen kommer fra. De fleste av mine respondenter har en bakgrunn som fattige barn. Selvsagt i materiell forstand, men også kulturelt og sosialt. En av mine respondenter beskriver det på denne måten;

«Jeg synes synd på mor. Hun har seks barn og faren min er overalt. I alle fall ikke hjemme. Hun prater dårlig norsk og blir isolert. Hun har heller ikke jobb. Jeg tror hun ønsker seg tilbake til Kurdistan med de to yngste».

En annen beskriver det å føle seg fattig på denne måten;

«Jeg ville være som de norske ungdommene, men på Romsås er vi fattige. Når vi rana gikk vi etter de rike norske.»

Flere av respondentene forteller lignende historier. Kriminaliteten var knyttet til å skaffe seg ting eller gjøre ting som man egentlig ikke hadde råd til. Det kunne være så banalt som å ha råd til å kjøpe en hamburger. Andre forteller om et turbulent forhold til skole, arbeid og fritidsaktiviteter. Abdi forteller om tida som lærling;

«Jeg droppa ut etter 6 måneder. Jeg klarte ikke å stå opp om morran. Det blei tungt. Var trøtt, langt å reise. Også blei det kjedelig. Selvsagt så angreer jeg.»

Ismail forteller om erfaringer fra skolen; *Tida på skolen var vanskelig. Jeg blei mobba og skjønnte ikke så mye at det som foregikk. Jeg blei jo ikke bedt i bursdager og ønsket heller ikke å gå på skole. Jeg gjorde en masse rampestreker og blei til slutt utvist.*

Baltazar er en av de som gjennomførte samfunnsstraff i friomsorgen. Han var såpass ung den gang han ble dømt, så han slapp fengsel. Hans fortelling oppsummerer på mange måter hva det vil si å være ung og fattig: *«Jeg er født i Midtøsten, men er fra Stovner. Det er et bra sted og et dårlig sted. Det er et dårlig sted når hodet blir uten hjerne, da skjer det mye rart. Jeg kjenner mange som gjør mye rart, og jeg har gjort mye rart sjøl.*

Når vi kom til Norge var vi sånne FN flykninger. Vi bodde først et helt annet sted i landet og kom etter hvert til Oslo. Vi har bodd litt rundt i byen, nå bor vi på Stovner. Mor går på norskkurs og far er uføretrygdet. Jeg prøver å være grei nå, men det har ikke alltid vært sånn. Særlig på ungdomsskolen var jeg slem. Jeg var ikke litt slem, men veldig slem. Gikk ut av ungdomsskolen med masse stryk. Jeg fant bare på tull og var aldri inne i klasserommet. Jeg angreer veldig nå, burde gjort ting annerledes. Begynte på bilmek på videregående. Det gikk bra det første året, mens det andre ble bare tull. Satt mest i kantine og spilte kort. Jeg besto ikke det andre året.

Det jeg er dømt for gjorde jeg sammen med to andre. De var eldre, den ene fikk to år og den andre har rømt. Vi rana to norske. Det var for å få penger til burgere og annet på byen.»

Baltazar er en av de som helt eksplisitt har en opplevelse av fattigdom: «*Vi er fattige på Stovner*», sier han. På spørsmål om hva tenker rundt de som henger mye ute svarer han at «*den gamle generasjonen har tapt. De på 23 eller 24 eller eldre har ikke sjans. De kommer seg aldri i over i jobb eller skole.*»

Khaled bruker litt andre ord i et intervju vi hadde;

«Sist gang vi prata sammen, sa du at ikke var noen der til å vise deg rett vei».

«Ja, ingen sa til meg; du må på trening, eller du må på skolen. Jeg hadde ingen å diskutere drømmer med. Når jeg hadde det vondt var det ingen der som kunne klappe meg på skulderen og si at det går over. Det bare sitter der og er tungt. Ingen har tatt meg med på kino og jeg kan heller ikke huske at jeg noen gang har fått gaver.

Flere av mine respondenter, som over, beskriver en situasjon hvor mor snakker dårlig norsk, er lite integrert og en far som ofte har et ustabil forhold til arbeidslivet. Mange med innvanderbakgrunn opplever og at de er marginalisert i forhold til majoritetskulturen. For mange er det snakk om fattigdom på flere nivåer. Ikke minst materielt, men også sosialt og kulturelt. En annen forteller at faren ikke ga han lov til å være med fotballtrening fordi det kostet penger, men også fordi treninga var for seint på kvelden. Han fikk helt andre innetider enn de norske kameratene.

Med bakgrunn i sin NIBR-rapport beskriver Evelyn Dyb kjennetegn ved unge fattige (2014:89) og husholdet de kommer fra som;

«ofte ingen yrkesaktive i husstanden, voksne med lite eller ukjent utdanning, mottar sosialhjelp, avhengig av velferdsytelser, ikke vestlige bakgrunn, mange barn og i mange av familiene er det enslige forsørgere.»

Dette sammenfaller godt med det meste av min empiri.

Imidlertid er nok mitt materiale mindre homogent enn materialet til Evelyn Dyb. Fire eller fem av mine respondenter kommer fra materielt og sosialt godt fungerende hjem og man må lete etter andre bakgrunnsvariabler enn de materielle for å finne ut hvorfor det er utviklet problematferd.

8.2.4 De er voldsutsatt og er også utøvere vold.

Flertallet av gutta jeg har intervjuet forteller om episoder av grov vold, selv om de ikke nødvendigvis er dømt for dette. Min opplevelse er at dette er et underkommunisert tema i kriminalomsorgen. De har fra tidlig barndom blitt utsatt for vold eller opplevd vold i nære relasjoner, og har etter hvert som de har blitt eldre har de sjøl blitt voldsutøvere. I en av mine feltrapporter har jeg skrevet om Stein;

«Stein forteller at han vokste opp med en alkoholisert far som slo. Slo så mye at det ødela familien. Stein blei flytta til fosterhjem som femåring. Ble flytta fra fosterhjemmet som 13 åring etter å ha banka opp fosterfar».

Stein setter også egne ord på hvorfor han utøver mye vold;

«Du har jo samtaler med fengselspsykolog, hjelper det?»

«De siste gangene har jeg unngått å klikke. Holder meg fast i senga eller slår i veggen. Det har hjulpet med psykolog! Samtalene får meg til å kontrollere meg sjøl. Men jeg er like sint!»

Hvor ofte snakker du med psykologen?»

«Sånn omtrent annenhver uke.

«Kan du fortelle litt hva dere prater om?»

«Grunner til at jeg blir sint, fortida og diverse.

«Hva tenker du om det?»»

«Det ligger nok noe i det. Jeg har blitt slått så mye at jeg ønsker å være i forkant.»

Gjennom oppholdene i fengsel har Stein hatt hyppige utageringer. Han knust celler, trua betjenter og blitt flytta en rekke ganger. Han blir sett på som en brysom innsatt. Han har også en historie om mye vold mens han har vært ute og har en rekke dommer for dette. Som han sjøl sier; *«jeg ønsker å være i forkant»*. Og i noen sammenhenger kan det faktiske fungere.

I mitt materiale er det svært mange som forteller om miljøer hvor det blir brukt mye vold og at det ofte er knyttet til ære og respekt. For å ha en posisjon i miljøet er det nødvendig å ikke vike unna i situasjoner som involverer vold. Evelyn Dyb (2014:82) knytter dette til en maskulin identitet. Hun skriver *«En sak er å opparbeide seg respekt*

og status. Det koster å holde på en vunnen status. Vold inngår som ingrediens. En av Evelyn Dyb sine respondenter sier det på denne måten; «Du må sloss til siste mann. Om du løp ville du gått rette ned (i respekt og status)».

Mens jeg som forsker ser en tydelig linje mellom fortid og nåtid, er det interessant at guttene selv fremstiller historien om seg selv seg selv som frakoblet. Dette nåtidsperspektivet, det akutte, det plutselig som bare skjer gav også inspirasjon til tittelen «Når blodet bruser og ting skjer».

8.2.5 En frakoblethet til fortida.

I mange av de samtaleene jeg har hatt med disse unge gutta har det slått meg at de har et svært distansert forhold til sin egen fortid. Særlig i de første samtaleene viser de et slags instrumentelt forhold til den. De kan ofte beskrive den, men knytter fortida i liten grad opp til nåtid. Det er lite følelser i forhold til den historien de bærer med seg. De er mest opptatt av nåtid og litt framtid og er dårlig i stand til å se at fortida knytter opp både nåtid og framtid. Abdi er et eksempel på dette. Han sitter for første gang på dom, men har ved en rekke anledninger vært bragt inn av politiet. «Mer enn ti ganger», sier han sjøl. Han har også en lang rushistorie og et vanskelig forhold til sin egen familie. «Jeg er familiens sorte får.» Samtidig klarer ikke han å se at det er en sammenheng her. At livet han levde førte fram til det ranet han nå er dømt for. «Jeg har aldri starta som kriminell, det bare skjedde. Vi rusa oss på alkohol og kokain, og blei bare sjuke». Samtidig kan de se ut som om noe av denne frakoblinga også speiler de ansatte i kriminalomsorgen. Dette vil jeg imidlertid si mer om i analysedelen.

Selv om jeg gir en beskrivelse av en frakoblethet, betyr ikke dette at de ikke snakker om sin historie. Mange av de som det blir jobbet tettest med opplever vi også blir «tilkoblet» gjennom at de etter hvert ser at det er en sammenheng, at nåtid henger sammen med fortid. Dette skjer ofte gjennom mange samtaler og en opplevelse av å bli sett og hørt. Det at de blir «tilkoblet» betyr også at de i større grad kan gi følelsesmessig uttrykk for hva slags opplevelser fortida faktisk representerer. Samtidig gir dette en ekstra dimensjon i forhold å drive endringsarbeid. For meg blir målsettingen med å jobbe relasjonelt det i få innsatte tilkoblet. I det så ligger erkjennelse av at man er en del av noe som større enn det som skjer her og nå. Kan hende det også er en god

medisin mot «blodet bruser og ting skjer» atferden. Frakobletheten handler også mye om å være impulsstyrt og i liten grad tenke konsekvenser.

8.3 Nåtid, hva forteller de om oppholdet i fengsel og i friomsorg.

Nåtid, i en situasjon hvor du er under straffegjennomføring, betyr for mange at man har livet på vent. Man befinner seg midt i mellom det livet man hadde tidligere og det livet som venter etter straffegjennomføring. Materialet viser at denne virkeligheten er krevende for de fleste. For noen kan det bety et vendepunkt, i positiv forstand.

Men de fleste forteller om en hverdag som er problematisk. David setter ord på det; *jeg føler at jeg ikke får oppfølging, har nesten ikke prata med kontaktbetjenten. Ikke har jeg fått til noe møte med NAV heller*». Mange sier at de sitter for mye på cella, at de blir altfor isolert og de knapt nok veit hvem som kontaktbetjent.

Det er altså i dette rommet innsatte kan velge strategier for hvordan de vil gjennomføre soninga. Seinere i oppgaven vil jeg diskutere hvor fritt og hvor stort dette rommet er. Og med bakgrunn i problemstillinga, hva skal til for å få en vellykket løslatelse og tilbakeføring.

Parallelt med intervjuene i fengsel har jeg intervjuet unge som gjennomfører samfunnsstraff i friomsorgen. Disse fortellingene blir annerledes. Det henger selvsagt sammen med at det å gjennomføre straff i friomsorgen representerer noe helt annet enn å gjøre det i fengsel. Et fengselsopphold er på en helt annet måte inngripende og begrensende enn det samfunnsstraffen er.

For de som beskriver det som et vendepunkt handler det om gode relasjoner til kontaktbetjentene og jobben de gjør. Både i fengselet og også i forhold til å etablere gode relasjoner til eksterne samarbeidspartnere. Spesielt blir kontakten med ungdomstiltaket og regelmessige samtaler med psykolog trukket fram.

Under vil jeg presentere noen av min funn knyttet til overskriften nåtid.

8.3.1 Ingen aldersspesifikke tiltak for de over 18.

For illustrere dette tar jeg igjen utgangspunkt i feltnotater gjort i forbindelse med samtale med Richard;

Richard var en av de unge innsatte jeg hadde en rekke samtaler med gjennom sommeren i fjor. Han ble løslatt i begynnelsen av september og var tilbake i fengselet etter 19 dager. Jeg lot han få ett par dager før jeg dro ned i Oslo fengsel for en prat. Som nyankommen satt han i 9. avdeling. I ei celle som i utgangspunktet er ganske sliten og hvor gutta lever hele livet. En seng, et lite bord, en stol, et lite kjøleskap og do i hjørnet. Norges største fengsel er lite preget av den hotellstandard som enkelte snakker om. Richard så sliten ut og det lukta ganske stramt av svette. Jeg fikk låne stolen, han satt i senga. «Hei og takk for sist!» «Takk for sist, ja», svarte han. «Hva har skjedd her», spurte jeg.....

Richard var 20 år første gangen jeg prata med han. Han var preget av å ha levd et strevsomt og til tider et voldsomt liv. Richard hadde sitti mer eller mindre sammenhengende i fengsel siden han var 18 år. Bortsett fra et kort varetektsopphold som 17 åring hadde han sitt første lengre fengselsopphold rett etter at han fylte 18.

Siden da har han bare vært ute noen få uker. Han ble satt i varetekt etter en alvorlig voldepisode, rett etter at han fylte 18. I tillegg til voldsepisoden hadde han en rekke uoppgjorte forhold, fra flere politidistrikt. I tillegg til vold var det mye vinning og narkotikakriminalitet og også flere tilfeller av kjøring uten førerkort. Å kjøre fra politiet var en av favorittbeskjeftigelsene. Han ble sittende ett par måneder i varetekt og deretter på dømt. Imidlertid hadde han uoppgjorte saker i to andre politidistrikt som ikke ble på dømt i første omgang. Dette førte til at det å planlegge progresjon gjennom soningen og fram til løslatelse ble vanskeliggjort. Han forteller også at uforutsigbarheten bidro til at han ikke klarte å motivere seg til positiv endring. Han rusa seg mye, mye uro og utagering, spesielt den første tida ble han flyttet mye og han satt store deler av tiden på restriksjoner.

Richard satt i fengsel mer eller mindre sammenhengende i 17 måneder og ble løslatt på endt tid, fra lukket fengsel uten en planlagt tilbakeføring. De siste to månedene hadde jeg mye kontakt med Richard, i tillegg fikk han oppfølging fra Ungdomstiltaket og det

gikk bedre med han. Han klarte i større grad å kontrollere sinnet sitt. Imidlertid hadde han fortsatt en uoppgjort sak som han ventet på å få pådømt. Han ble løslatt uten at så mye var på plass. Han fikk tilbud om en behandlingsplass, men synes det var vanskelig å motivere seg til det. Etter løslatelsen flytta han inn hos mor, men han begynte å ruse seg umiddelbart og pådro seg raskt nye forhold. Etter bare 19 dager ble han på nytt fengslet etter flere voldsepisoder. Han fikk etter kort tid dom for gamle forhold, men de nye forholdene ble ikke pådømt. «Jeg kommer meg for faen aldri ut dette» sier han sjøl.

Dette er eksempel på en evig runddans noen av de innsatte opplever, eller noe som kan oppfattes som «traff uten begrunnelse».

Mens politiet som oftest samordner straffbare forhold begått i forskjellige politidistrikt for de under 18 år skjer dette altså ikke for de over 18. Ofte kan dette bety at «arkene aldri blir blanke» eller som sagt over, det blir gitt straff uten begrunnelse. Man blir aldri ferdig med de kriminelle forholdene man er tiltalt for. I tillegg er det vanskelig å få til en hensiktsmessig soningsprogresjon. Åpne anstalter og andre progresjonsavdelinger er lite begeistra for søkere som har uoppgjorte forhold. Som vi viser over fører løslatelse med uoppgjorte forhold til at man blir løslatt i et slags vakuum. Det er vanskelig å planlegge framover. Ofte vil hjelpeapparatet også være forsiktig med å sette i gange langsiktige tiltak. Ventetiden i påvente av ny dom blir mange ganger lite konstruktiv. I mitt materiale ser vi at det ofte blir begått ny kriminalitet i denne perioden. Richard som forteller sin historie begikk en rekke nye lovbrudd i den perioden han var ute.

Oslo fengsel har gjennom en rekke år hatt et ungdomstiltak for å være et tilbud til innsatte mellom 18 og 23. Mange av mine respondenter har hatt store nytte av dette. Tilbudet har sikret aktiviteter, oppfølging og tilbud om samtaler med psykolog for gruppa. Gjennom opprettelsen av ungdomsfengselet på Eidsvoll har imidlertid unge i Oslo fengsel mistet dette tiltaket. Ressursene som ungdomstiltaket representerte er overført det nye fengselet som i sin helhet og skal være et tilbud til innsatte under 18 år. Med andre ord betyr dette at det i fengslene ikke eksisterer aldersspesifikke tilbud til denne gruppen.

8.3.2 Tilfeldig kartlegging og hyppige flyttinger

Fra et fengselsperspektiv er det selvsagt utfordrende når samarbeidet med velferdsaktører utenfor fengselet er vanskelig, (noe jeg vil komme mer tilbake til seinere

i oppgaven) men enda mer betenkelig er det at deler av aktørene internt i kriminalomsorgen prater dårlig sammen. Både mellom de som er ansatt i kriminalomsorgen og i forhold til de importerte tjenestene. En av respondentene, David forteller;

«Jeg har vært på tre avdelinger under oppholdet ved Oslo. 10. avd., 4. avd. og C3. Jeg trives ikke på C3, for mange voksne folk, har lyst til å sitte sammen med kompis. Jeg har fått veldig lite oppfølging. Ingen møte med NAV, har søkt Ungdomstiltaket uten å få plass. Jeg har heller ikke kontakt med andre om kan hjelpe meg. Har ikke peiling på hvem som er kontaktbetjent».

David forteller en historie der de forskjellige delene av fengselssystemet ikke prater sammen. Ideelt sett burde kontaktbetjenten fra den ene avdelingen overlappet til ny kontaktbetjent, dette skjer ikke. En av sosialkonsulentene i Oslo fengsel beskriver en virkelighet hvor de kartleggingsverktøyene som er i bruk er for dårlige og blir brukt på en for tilfeldig måte. Gjennomgående blir arbeid i alt for liten grad skriftliggjort og fengselet er dårlig på journalføring. I tillegg forteller hun om dårlig overlappingsrutiner ved flytting fra en avdeling til en annen en annen. De dårlige kartleggingsrutinene forsterker dette. Alt dette gjør at det tilbudet som blir gitt innsatte gjennom oppholdet i fengsel blir tilfeldig og fragmentert. I løpet av de første 72 timene skal det gjennomføres to inntakssamtaler. Det er helt tilfeldig hvorvidt disse samtale blir fulgt opp med ytterligere kartlegging. I tillegg blir personalia og kontaktinformasjon lagt inn i KOMPIS ved innkomst. Ved innsettelse er mange av de ankomne i en stressituasjon. Både i forhold til at en innsettelse i seg sjøl er en ekstrem situasjon og i tillegg er del i dårlig psykisk og fysisk form. Hva man får ut av informasjon fra en innsatt i løpet av de første 72 timene kan være tilfeldig. I mitt materiale forteller flere av informantene at det ikke er så mye man får med seg den første tida. Selv om informasjon er gitt og spørsmål er stilt har innsatte og ansatte ofte veldig forskjellig oppfatning av hva som skjedd gjennom disse samtale. Dette er også noe som blir bekreftet i gjennomgang av KOMPIS. Nyankomne kan opplyse om at de ikke har kontaktbetjent eller at inntakssamtale ikke er gjennomført. Samtidig sier journalnotatene i KOMPIS noe annet. I mitt materiale ser vi at mange av de innsatte hyppig blir flyttet fra den ene avdelingen til neste. Årsakene til dette kan være mange. Det kan dreie seg om både disiplinære

forhold og mer praktiske. Det fører imidlertid til at man stadig må forholde seg til nye ansatte og medfanger. Mine respondenter opplever dette som problematisk. De gir uttrykk for at det å skifte kontaktbetjent ofte har vært problematisk, både fordi kvaliteten på kontaktbetjenten varierer og denne type relasjonelt arbeid har mye med kjemi å gjøre. Stein har et aggresjonsproblem og blir flyttet mye rundt på fengselet, og fengselet har også et problem, de klarer ikke å takle Stein. Stein forteller at han har sittet på ni eller ti forskjellige avdelinger. Hovedgrunnen er kjefting og aggressiv atferd mot betjentene. *«Det er måten de prater med meg på. Som en liten drittunge. Og noen avdelinger prøver skikkelig å fucke deg»*. Det at reaksjon på uønsket atferd er flytting gjør at det blir vanskelig å få kontinuitet på jobbinga. Det gjør at man flytter rundt på et problem istedenfor å løse det der det oppstår. Det at man stadig må forholde seg til nye ansatte blir en ond sirkel og fører antageligvis ikke noe godt med seg, verken for fengselsansatte eller innsatte.

Martin har vært på fem forskjellige avdelinger. Han sier han har en bra kontaktbetjent nå, men at det er svært varierende. *«Betjenten bør møte deg med et smil og gode holdninger»*. Martin sier at de fleste betjenter er hyggelige, men at hovedproblemet er at han må fortelle den samme historien flere ganger og at de blir tatt imot på forskjellige måter.

Gjennom de intervjuene jeg har gjort opplever jeg at det individuelle fokuset ofte blir borte under oppholdet i fengselet. En innsatt er en innsatt.

Jeg beskrev tidligere, i punkt 8.2 en form for frakoblethet mht. guttas fremstilling av sitt forhold til fortida. Samtidig tydeliggjør dette kapittelet en frakoblethet i forhold til nåtid. Stein, som er beskrevet et annet sted i oppgaven, har f. eks blitt flytta rundt på mange avdelinger fengselet. Han utagerer, knuser ting og truer betjenter. Han har en historie som helt fra tidlig barndom handler om mye vold. Han sier sjøl at han er trøtt av å stadig flytte rundt på avdelinger; *«Jeg er drittlei av å forholde meg til nye folk hele tida»*. I etterkant av en av disse episodene prata jeg med avdelingsleder om hva som hadde skjedd. Jeg spurte han om de hadde takla dette annerledes hvis de hadde kjent historie hans. Avdelingslederen repliserte at de i liten grad hadde systematisk informasjon om den enkelte innsatte og dette gjorde det vanskelig å sette i gang individuelle tiltak. Han trodde også at man i Steins tilfelle kunne ha handla annerledes. Han avslutta med å si at

de hyppige flyttingene vanskeliggjorde oppfølging og individuell jobbing med Stein. Dette kan tyde på at frakobletheten mht. fortid og nåtid virker sammen. Frakobletheten i forhold til nåtid tydeliggjøres i neste case:

Anders forteller denne historien; «Jeg blei satt inn i et annet fengsel i fjor og satt der i nesten 8 måneder. Hele tida i varetekt. Der skjedde det ingenting. Blei overført Oslo fengsel for noen uker siden. Føler at jeg får dårlig oppfølging fra kontaktbetjent. Han har ikke gjort noen ting. Dessuten blir jeg sittende for mye inn. Jeg har en fysisk skade som gjør at jeg burde bevege meg en del. Jeg har nå søkt et annet fengsel for å få mer hjelp, men gjør at jeg ikke får noe hjelp her. Føler meg helt fanga. (he, he.)»

Yngve Hammerlin sier noe om det i sin doktoravhandling (2008:533) hvor han peker på at innsatte ikke er noe ensartet gruppe med hensyn til oppvekst, sosial bakgrunn og tilhørighet, helse og sosialt nettverk. Likevel behandles de innsatte som en ensartet gruppe blant annet gjennom påvirkningsprogrammer og programvirksomhet. Hammerlin poengterer det problematiske å behandle innsatte ut fra en felles grunnforståelse. Hammerlin mener også at man gjennom dette også mister fokus på relasjonen og samspillet mellom samfunn og det enkelte individ.

8.3.4 Kvalitativt store forskjeller på å gjennomføre straff i fengsel og i friomsorg.

Gjennom de intervjuene som er gjort i friomsorgen vises de store forskjellene på å gjennomføre straff i fengsel og i friomsorg. En av respondentene jeg intervjuet i friomsorgen hadde tidligere gjennomført en 6 måneders dom i to forskjellige fengsler. *De seks månedene var helt bortkasta, jeg fikk ikke med meg en dritt. Jeg blei bare sint. Samfunnsstraffen gjør at jeg lever et nesten normalt liv. Samtidig veit jeg at hvis jeg finner på noe tull er det inn igjen. Jeg har fått en jobb gjennom NAV og timene på klubben gjør at jeg blir satt pris på. Jeg lever ikke så fort som før. Jeg får tid til å prate med foreldrene min og jeg får også tatt meg av småsøsknene.»* Det kan synes som om de rammene som en totalinstitusjon som fengselet gir, gjør at man mister handlingsrom. I noen tilfeller kan det synes som om det blir vel trangt. De jeg har intervjuet, som gjennomfører straff i friomsorgen, forteller en helt annen historie. De gir uttrykk at gjennomføring av samfunnsstraff har ført til at de har lært mye og fått nye perspektiver

på ting. En av mine respondenter forteller at han både har jobba på en frivillighetssentral, på sommerleir i regi av Oslo kommune og på Fretex. Han forteller at han blir godt likt og at han sjøl har trivdes med de jobbene har hatt. Ved gjennomført samfunnsstraff oppsummerer han det som svært lærerikt og nyttig og gir samtidig uttrykk for at han er glad for at straffegjennomføringen ikke skjedde i fengsel. Det må også nevnes at respondenten hadde jevnlig samtaler med saksbehandler ved friomsorgskontoret og i tillegg godt samarbeid med det lokale NAV-kontoret. Samtidig ser vi at man på en annen måte må kvalifisere inn for å avsone straff i friomsorgen. Dette betyr i praksis at det gjennomføres en omfattende kartlegging, en såkalt personundersøkelse (PU), før man vurderer egnethet for gjennomføring av for eksempel samfunnsstraff.

8.4 Framtid

Straffen er representert gjennom frihetsberøvelsen. Imidlertid skal også straffegjennomføringen ha et rehabiliterende formål. Soningsprogresjonen skal være så bra at man ved løslatelse eller gjennomført straff skal være i stand til å leve et kvalitativt bedre liv enn man hadde før. Det er i nåtid man planlegger framtida.

I forhold til planlegging av framtida og hva som blir gjort i når det gjelder progresjon og løslatelsesarbeid er det noen tydelige utfordringer som blir tydelig i mitt materiale. Disse blir presentert i avsnittene under:

8.4.1 Systemene prater ikke sammen, ingen horisontal kommunikasjon

Utfordringen ligger her først og fremst på systemnivå, men også på operativt nivå, både i kriminalomsorgen og eksternt. En av gutta, Jo, som jeg har intervjuet sier det på denne måten etter å ha sitti fire uker i varetekt *«Jeg har så langt ingen kontaktbetjent, har ikke hatt kartleggingsamtale og har ingen kontakt med NAV. Det er litt krise for de betaler husleia mi og alt jeg eier har jeg i leiligheten. Men de hater meg og vil ikke snakke med meg. Jeg knuste noen PCer der en gang. Det har kødda til livet mitt»*.

I dette tilfellet er det ingen kommunikasjon og ikke samarbeid mellom etatene. Noe som er et dårlig utgangspunkt for å planlegge løslatelse og tilbakeføring. Hvis ingen snakker sammen vil Jo etter hvert miste leiligheten sin og kanskje også miste de tinga han eier. Gjennom mine år i kriminalomsorgen har jeg sett en rekke eksempler på

dette. Min empiri forteller at i mange tilfeller blir løslatelsen dårlig planlagt og koordinert.

Ali tydeliggjør dette ved å fortelle sin historie i forbindelse med en tidligere løslatelse; *«Alt var skikkelig dritt. Jeg blei løslatt uten ei krone i lomma. Klassisk, med en svart søppelsekk. Alt jeg eide hadde jeg der. Avtalen jeg hadde med NAV lå 14 dager fram i tida. Boligen jeg hadde var tømt og noen andre hadde flytta inn. Da var veien kort, tilbake. Igjen måtte jeg ringe mora mi og hu har jo hatt mer enn nok trøbbel med meg fra før».*

Dette er en relativt vanlig historie. Løslatelsen er dårlig planlagt, og ikke minst koordinert. Her har heller ikke de forskjellige delene av systemet prata sammen. I praksis blir Ali løslatt uten at noe er på plass. Det å ha en NAV avtale 14 dager fram i tid er meningsløst. I dette tilfellet blir han i tillegg løslatt uten bolig og penger.

Sturla Falck forklarer gjennom å siterer Paul Chaffey, daværende statssekretær i Kommunal- og moderniseringsdepartementet som sier at *«vi har en fragmentert stat hvor problemene har en tendens til å bli løst i siloer»(2015:13)*. Med andre ord skjer kommunikasjonen rett opp og rett ned, den horisontale kommunikasjonen er fraværende.

8.4.2 Mangel på ressurser

For det andre opplever innsatte, ansatte og anstalter at det mangler ressurser for å gjøre et godt arbeid. En av mine respondenter, Abdi, beskriver det på denne måten;

«Jeg sitter altfor mye innelåst. Prøver å bli ganggutt og ber om å få noen oppgaver. Jeg synes betjentene flyr mye rundt. De sier de har alt for mye å gjøre og ikke har tid. Jeg sier jeg trenger å komme ut av isolasjon. Isolasjon går ut over den psykisk helsa. Jeg glemmer hvordan det er å prate med folk. En dag, to dager, tre dager. Du merker stor forskjell når du går ut.»

«Du merker at det skjer noe etter bare en til to dager?»

«Ja»

«Kan du si noe mer om det?»

Kommunikasjonsproblemer. Du veit ikke hvordan du skal prate lenger. Det skjer noe med synet ditt også. Du ser ikke veldig bra. Du blir stille. Når du slipper ut, tar det lang tid før du skjønner at du er ute. Du våkner opp i din egen seng og tror du er fengsel».

Abdi var en innsatt som tålte dårlig å sitte innelåst. Noe han også har dårlig erfaring med fra tidligere soninger. Han fikk ganske snart en jobb som ganggutt og det lettet situasjonen hans. Imidlertid forteller dette om en travel hverdag hvor det blir liten tid til å ta seg av de innsatte. Abdi forteller at han ønsker å komme til et sted med åpnere soning, men synes han får liten hjelp til dette.

En av sosialkonsulentene jeg har snakket med tydeliggjør dette ved å si at manglende ressurser fører at det blir et mer ensidig fokus på det med ro, orden og sikkerhet. Dette gjør at det dynamiske arbeidet blir borte. I tillegg forsterker økt bruk av vikarer denne tendensen. Dette er også noe jeg får bekreftet av mine respondenter. Mange forteller at de sitter altfor mye innelåst. *«Det skjer ikke en dritt»,* sier David. *«Jeg har nesten ingen å prate med».*

Samtidig opplever den samme sosialkonsulenten at mangel på ressurser forsterker opp allerede eksisterende utfordringer. Hun beskriver en situasjon hvor ansatte opplever at det er en stor avstand mellom de ambisjoner som ligger i kriminalomsorgens målsettinger og virkeligheten man møter på operativt nivå. Hun opplever at mange ansatte føler at de ikke får gjort den jobben de ønsker. Hun sier også noe om at i dette rommet er det liten plass til å stille spørsmål, avdelingsbetjentene må uansett være lojale mot det som blir bestemt. Videre beskriver hun en situasjon hvor det er liten kunnskap og bevissthet rundt de overordnede føringer som for eksempel ligger i Virksomhetsstrategien. Og det er lite villighet til å forholde seg til dem.

Sosialkonsulenten setter dette inn i en sammenheng hvor mangel på ressurser på et vis forsterker opp de negative tingene som allerede er tilstede, samtidig som det begrenser de positive tiltakene som er satt i gang.

8.4.3 Manglende kunnskap på operativt nivå og fravær av sosialfaglig kompetanse.

Mange av mine respondenter forteller om manglende oppfølging av kontaktbetjent, dårlig kontakt med velferdsaktørene ute og hele tatt dårlig planlegging av soning og tilbakeføring. Jeg har over sitert Ali som ble løslatt uten penger og med en NAV avtale som lå 14 dager fram i tid.

En av sosialkonsulentene beskriver det på denne måten. *«Fengselsbetjenter er på en måte generalister som har mange roller i et fengsel. De skal både være sosialarbeidere og «fangevoktere».*

Selv om mange av mine respondenter forteller om tidlig kontakt med eksterne samarbeidspartnere og opplever at de har hatt en bra soningsprogresjon med tanke på tilbakeføring er det også vanlig å høre utsagn som at «det har ikke skjedd en dritt». Ali forteller at han sonet en dom på *«6 måneder på C1 i 2011 eller 2012. Det var helt forferdelig. Da jeg kom ut var det ingenting der. Jeg begynte med det jeg var flink til, å selge ting».*

Gjennom de intervjuene jeg har gjort og de samtaler jeg har hatt med ansatte opplever jeg at man har utfordringer knyttet opp til anstalt, avdelings –og individ nivå. Mitt materiale forteller meg at det mangler sosialfaglig kompetanse på alle disse tre nivåene. Og organisasjonen mangler også evne til fylle på med denne kompetansen. I tillegg opplever jeg man har organisatoriske utfordringer som gjør at de forskjellige delene av fengselet kommuniserer dårlig.

De ansatte med sosialfaglig bakgrunn er opptatt av at den sosialfaglige kompetansen blir uthulet gjennom at man velger å ansette søkere med fengselsfaglig bakgrunn i stillinger som i utgangspunktet hadde vært naturlig å ansette sosialfaglige i. I tillegg har sosialfaglig kompetanse forsvunnet ut av anstalten. Til dels er dette stillinger på ledernivå og i nøkkelposisjoner. Jeg kan nevne fire konkrete eksempler.

Tilbakeføringskoordinatoren i Oslo fengsel har fengselsfaglig bakgrunn. Dette er en stilling som i de aller fleste tilfeller er besatt av ansatte med sosialfaglig bakgrunn. Det samme gjelder stilling som inspektør for fag –og innhold. I praksis er dette en avdelingslederstilling knyttet opp mot blant annet sosialkonsulentene. Inspektøren er fengselsbetjent. Det tredje eksempelet er avdelingsleder for det nå nedlagte

ungdomstiltaket. De som jobbet i tiltaket hadde alle sosialfaglig bakgrunn, mens avdelingsleder var fengselsbetjent. Det fjerde eksempelet er det nedlagte ungdomsteamet hvor fire miljøterapeutstillinger i tillegg til en hel psykologhjæmmel er overført det nye ungdomsfengselet på Eidsvoll. I en bisetning kan det nevnes at mange av mine respondenter opplevde at de hadde stor nytte av det samarbeidet de hadde med nettopp ungdomsteamet. Disse prioriteringene er til dels gjort med begrunnelse i ressursituasjonen, men de forteller også noe om faglige ståsted og profesjonelt domene, med andre ord hva som er den foretrukne kompetansen. I motsetning til friomsorgen er anstaltene faglig sett dominert av ansatte med fengselskolebakgrunn, og dette setter selvsagt sitt preg på de faglige prioriteringene som blir gjort. En av sosialkonsulentene, som jeg har snakket mye med i Oslo fengsel, beskriver det på den måten at man, etter hennes syn, blir mest opptatt av den statiske sikkerheten. I hennes hode handler det om å unngå «hendelser» og at det er «ro og orden» på avdeling blir det aller viktigste. Det blir satt inn mye ressurser på visitasjoner, urinprøver og sikkerhetstiltak av mer materiell art. Mens den relasjonelle jobbinga blir litt borte. Samtidig understreker hun at dette er et sammensatt bilde, men at disse trekkene gir uttrykk for forskjellige profesjonelle ståsteder og ikke minst prioriteringer.

Igjen ser vi forskjeller på det å bli løslatt og tilbakeført fra fengsel og det å gjennomføre staff i friomsorgen. Respondentene som gjennomfører samfunnsstraff i friomsorgen rapporterer på en helt annen måte at de er samfunnsdeltagere, både gjennom det praktiske innholdet i samfunnsstraffen og at flere er i jobb eller i utdanning. Det får også på en annen måte oppfølging av hjelpeapparatet. Imidlertid forteller de om de utfordringer som ligger i å bli eksponert for de samme tingene som gjorde at der begikk kriminalitet. Både i forhold til rus, kriminalitet og jernaldere. En av gutta forteller at bydelen er *«full av gangstere og jeg blir hele tida stoppa av politiet selv om jeg ikke har gjort noe gæærnt siden jeg blei dømt»*.

Det som synliggjøres er at frakobletheten, det akutte, det plutselige som skjer også gjelder planleggingen av fremtid under kriminalomsorgen. Tidslinjene brytes på et vis ned og det hele blir en grøt av noe som bare skjer. Dette vil analyseres nærmere i neste kapittel.

8.5 Avsluttende case, Geir

Under vil jeg presentere et case om Geir som på mange måter kan gi en sammenfatning av den reisen mange av disse unge guttene har gjort. Utgangspunktet er et sammendrag fra en mine feltnotater. Jeg vil å bruke denne casen som en inngang til det neste avsnittet:

Geir er en av de unge guttene jeg har prata mye med gjennom det siste drøye året. Han er tøff og sårbar. Han tåler dårlig å bli irettesatt, men er samtidig avhengig av å bli sett og hørt. Han har mange episoder med utageringer, samtidig som at han sier helt eksplisitt at kontakten med psykolog og ungdomsteamet har vært avgjørende for at han har klart å gjennomføre oppholdet i fengsel.

Geir har vokst opp i en av drabantbyene, i en kommunal leilighet. Mor har aldri vært i jobb, mens far i store deler av oppveksten har vært fraværende.

En onsdag ettermiddag kommer jeg uanmeldt opp på avdelingen han sitter. En av betjentene møter meg og sier at det kan godt hende at Geir trenger et prat nå. «Han har nettopp vært i klammeri med en av de andre gutta, hvis ikke vi hadde vært der tror jeg at det hadde gått på nevene løs». Jeg blir låst inn på cella og ser at Geir er fortvila. Geir er bare nitten år og er preget av en vanskelig oppvekst. Han vokste opp i en familie preget av mye vold og har fortalt meg om et temmelig kaotisk tilbud i barnevernet gjennom hele oppveksten. Han forteller også om et vanskelig forhold til skolen. Han sier sjøl at han mer eller mindre droppa ut av skolen i 9. klasse. Gjennom de intervjuene jeg har hatt med Geir ble jeg mer og mer opptatt av hvem Geir er og hvem han har blitt, både gjennom den reisen han gjorde før han ble straffet og gjennom sin reise i straffesystemet. Jeg prøvde hele tida og ha hans ord i sentrum, hans virkelighet og hans refleksjoner. Jeg prøvde å stille så åpne spørsmål som mulig og dette gjorde at jeg fikk spennende svar, og uventede svar. Geir forteller, i likhet med mange av de andre unge guttene jeg har snakket med det siste året, om en oppvekst på samfunnets skyggside. En situasjon som er preget av fattigdom, både sosialt, kulturelt og ikke minst materielt. «Jeg tror aldri jeg tok med meg noen hjem. Der var uansett bare kaos.», fortalte Geir en gang. En situasjon hvor man opplever vold, rus og sykdom tett innpå livet og hvor voksne, trygge personer er fraværende. «Jeg har fått mye juling og gitt mye juling», sier Geir. Ut av dette har han vokst inn i en rolle, som en ung mann, som er lite funksjonell.

Repertoaret i forhold til konfliktløsning er lite og er preget av en mannsrolle som handler om å være tøff og usårlig. Og kanskje er det dette som utløser episoden på avdelinga. «Jeg finner meg faen ikke i å bli tråkka på av den jævla pygmeen», sier Geir. «Det der handler om respekt»!

I samtalene med Geir er det dette som slår meg; Mange av disse gutta har vokst i en verden som ikke er et barns verden. En verden hvor man i liten grad har fått lov til å være barn og det er dette som blir så tydelig i møte med Geir. Dobbeltheten i måten han kommuniserer på. Sårbar og lei seg i det ene øyeblikket og tøff og utilgjengelig i det neste. Men også en verden hvor de er fratatt kontroll og hvor det er krefter som de har vanskelig for å påvirke som styrer livet deres. Men også en verden hvor han sjøl føler seg satt utenfor. Mye av kriminaliteten han har begått er motivert ut fra et ønske om å skaffe ting han i utgangspunktet ikke har råd til.

En verden hvor både systemet og det sosiale nettverket har sviktet. Ikke fordi man ikke har villet men fordi man har manglet de nødvendige verktøyene for å gjøre de riktige tingene.

Med andre ord er dette også en historie om unge mennesker som er underpriviligerte, om fattigdom og klasse. Hvor de tar valg og hvor det blir tatt valg som ofte ikke er til deres beste.

Og jeg tenker at det er dette som blir viktig. For å forstå den verden disse gutta befinner seg og kunne forstå hvilke veier som leder ut av den er man nødt til å se at det er mange ting som påvirker og har påvirket disse unges liv. Som jeg har vist over handler dette om en gruppe som er marginalisert og sosialt ekskludert. Det å være marginalisert er et dynamisk begrep som kan beskrive en prosess hvor man er på vei mot å bli sosialt ekskludert (Hammer og Hyggen 2013:16). Det kan innebære at man har manglende tilgang på ressurser, noe som gjør deltagelse på en eller flere arenaer vanskelig. Knut Halvorsen beskriver flere måter å forklare sosial eksklusjon på (2000:160).

Gjennomgående handler det om arbeidsløshet, fattigdom og utestengning fra meningsfulle sosiale aktiviteter. Sosial eksklusjon er en posisjon som ligger utenfor den enkeltes kontroll. Man er fratatt muligheten til å delta selv om man skulle ønske det. Man er maktesløs.

Samtidig blir jeg opptatt av hva som venter Geir når han slipper ut av fengsel. Han har hatt noe kontakt med NAV systemet. Geir har aldri vært i jobb og har heller ikke hatt egen bolig. Han har stort sett bodd hjemme hos sin mor. Han er i dag 20 år og valgte sjøl å avsluttet forholdet til barnevernet da han var 18. Utfordringa gjennom straffegjennomføringa er å fylle dette tomme rommet med innhold.

Geir er løslatt nå og det ser ut for at etter omstendighetene går bra med han. Han er en av de innsatte som etter hvert fikk en struktur på sin soning. Han fikk bedre kontroll på sinnet sitt og situasjoner med utageringer ble færre. Dette gjorde også at han de tre siste månedene av soningen tilbrakte på en avdeling med mye fellesskap og tettere oppfølging. Han fikk også hele tida oppfølging fra fengselets ungdomsteam gjennom aktiviteter og samtaler flere ganger i uka og han hadde også avtaler med psykolog en gang hver fjortende dag. Han fikk også en kontaktbetjent som han fikk et greit forhold til. Han takket også ja til et tilbud fra Røde Kors og Netteverkt etter Soning hvor en frivillig besøkte han i fengselet ett par dager i måneden. Han har fortsatt kontakt med han etter løslatelse. I tillegg ble det knyttet kontakt med NAV-systemet ute, noe som gjorde at han etter hvert fikk en praksisplass hos en større arbeidsgiver. Så langt ser det ut for at han klarer å følge dette opp.

9. Analyse, konklusjoner og drøftinger

9.1. Funnene i et teoretisk perspektiv.

Jeg har i kapittelet over presentert empirien i min undersøkelse. Kort oppsummert er overskriftene en vanskelig barndom og oppvekst, de er voldsutsatte og voldsutøvere. Opphold i fengsel er preget av dårlig planlegging og tilfældigheter. Straffegjennomføring i friomsorgen inneholder mye av det fengselet ikke har. Gode kartleggingsrutiner, planmessig straffegjennomføring og ofte god kontakt med samarbeidspartnere under straffegjennomføringen. Videre viser mine funn at kriminalomsorgen i anstalt i for liten grad legger vekt på sosialfaglig kompetanse og dette setter sitt preg på soning og tilbakeføring. Til slutt opplever jeg systemene i for liten grad kommuniserer og at dette vanskeliggjør et godt tilbakeføringsarbeid.

En frakoblethet både når det gjelder fortid, nåtid og fremtid er et funn som går igjen i materialet. Studien viser en form for frakoblethet fra fortida. Dette gjelder både de innsatte og hvordan de ansatte forholder seg til guttas historier. En frakoblethet preger også nåtid, dvs. tiden gutta oppholder seg i fengsel. De kobles både fra livet ute og livet inne ved at de f.eks flyttes rundt i fengselet. Når det gjelder fremtid handler frakobletheten både guttas muligheter til å bearbeide det som er skjedd og samarbeidet mellom ulike profesjoner som kunne hatt potensialer med hensyn til å legge bedre til rette for reintegreringen i samfunnet.

I tillegg registrerer jeg at dette er unge menn som er satt i en situasjon av avmakt. De er det store og hele fratatt kontroll over eget liv og andre er satt til å administrere deres tilværelse. Dette gjelder selvsagt først og fremst de som sitter i fengsel. For å sammenfatte dette i tre overskrifter er dette først og fremst marginaliserte personer som er satt i en avmaktssituasjon. Fengselet legger altfor lite til rette empowermentutvikling og bygging av positiv kapital. Jeg vil under analysere hovedfunnene mine i forhold til de teoretiske perspektivene som ble løfta fram i kapittel 5 og 6.

9.2 Marginalisering/sosialt ekskludert

Jeg har over prøvd å vise at tyngden at de norske unge innsatte er fattige menn, med en viss overrepresentasjon blant de med innvandrerbakgrunn. De fleste i mitt materiale er fra Oslo Øst. Sånn sett speiler de at Oslo er en delt by. De er ikke kriminelle, først og fremst fordi de har innvandrerbakgrunn, men fordi de skårer dårlig på levekårsvariabler. Mitt materiale viser også de er del av en fattigdomsspiral hvor marginalisering og sosial eksklusjon har en tendens til å reprodusere seg. Det å være marginalisert kan beskrives som en litt uklar mellomposisjon hvor man verken er forankret, integrert eller definitivt utslått eller utestengt. (Svedberg 2009:7)

Begrepet sosial eksklusjon kan forstås på mange måter og kan forklares ut fra flere nivåer. På individnivå handler dette om folks subjektive opplevelse av å være satt utenfor. Som mange av mine respondenter fortelle historier om. Samtidig finner man objektive kriterier. Som nevnt over (Halvorsen, 2000:160) kan marginalisering og sosial eksklusjon beskrives i flere stadier. Det beskrives som utestengning fra arbeid eller utdanning, avhengighet av sosialhjelp og sammenbrudd av sosiale bånd. Støren

forklarer dette som en slags utenforskap (Støren 2013:49). Jeg knytter dette opp til gruppa unge innsatte. Mye av det er allerede nevnt, men for å få til en gode analyser, diskusjoner og konklusjoner må jeg systematisere den verden de befinner seg. For å kunne sette dette inn i en sammenheng ser vi elementer på flere forskjellige nivåer som påvirker den situasjonen de er i. Jeg vil prøve å systematisere dette ut fra tre nivåer. For første ut fra et systemnivå som er med på beskrive hvilke strukturer som påvirker historiene de er en del av. Hvilke samfunnsmessige forhold er det som er med på å bestemme livene deres. For det andre en relasjonelt nivå som her beskriver direkte og indirekte relasjoner til individer og grupper av individer, og for det tredje et individuelt nivå. Det siste vil handle om de historiene gutta sjøl forteller. Om deres subjektive virkelighetsforståelse og strategier for å kunne bevege seg på de arenaene de befinner seg på.

Jeg har over presentert empiri både i form levekårsundersøkelser og rapporter, i tillegg til mitt eget materiale. Empirien viser at de unge mennene som utgjør dette materiale i større grad enn andre er marginaliserte og sosialt ekskluderte. På systemnivå viser den empirien som er presentert i mine data at gruppa med innsatte er ekskludert og marginalisert fra mange arenaer. Dette har jeg satt inn i en sammenheng av fattigdom.

Fattigdomsbekjempelse har stått på den politiske agendaen gjennom mange år. Selv om forskjellene er mye mindre i Norge enn i de fleste andre land ser vi likevel at en liten del av befolkningen er preget av fattigdomsproblematikk og at dette blir en spiral som det er vanskelig å bryte. Det å jobbe forebyggende og rehabiliterende med denne gruppa dreier seg også om å jobbe fattigdomsforebyggende, bryte den sirkelen som Helleland og Øia kaller for «ulikhetens reproduksjon» eller «Matteus-effekten». (2005:38).

I den siste undersøkelsen om levekår blant innsatte som ble publisert i 2015 (Revold) blir de systematiske forskjellene mellom innsatte og normalbefolkningen igjen bekreftet. Gruppa innsatte skårer vesentlig dårligere på de levekårsvariabler som ligger på systemnivå. Revold viser oppsummeringsmessig til at; *levetårene til de innsatte før soning er gjennomgående dårligere enn i sammenlignbare grupper av den øvrige befolkningen»* (2015:4). På systemnivå viser Revold her til variabler som gjelder bolig, utdanning, yrkesaktivitet og at andelen med økonomiske problemer er høyere enn for befolkningen generelt. Dette er også noe mitt materiale bekrefter. Dette gjør denne

gruppen sårbar, og gjør igjen at de i større grad enn normalbefolkningen blir eksponert for marginalisering og sosial eksklusjon.

På gruppenivå beskriver empirien en gruppe unge mennesker som opplever marginalisering og sosial eksklusjon gjennom at flere enn i normalbefolkningen har negative opplevelser knyttet til barndom. De opplever å ha en oppvekst i fattige familier, de har en høy andel negative opplevelser knyttet til barndom. Revold (2015: 4) tallfester dette ved å skrive at «40 % har opplevd å ha blitt mishandlet i oppveksten, 38 % hadde bodd med noen som hadde alkohol eller narkotikaproblemer og 41 % hadde opplevd at noen i familien satt i fengsel». Dette samsvarer godt med den empirien som har framkommet i mitt materiale, blant annet i det å vokse opp i dysfunksjonelle familier, erfaringer med rus og vold og plasseringer av barnevernet. I historiene mine respondenter forteller blir det beskrevet en form for utenforskap. De beskriver en situasjon hvor det å vokse opp under vanskelige familieforhold virker ekskluderende og gjør at de blir satt utenfor viktige arenaer som skole, arbeid, fritidsaktiviteter og andre godt fungerende sosiale sammenhenger. De føler seg skjøvet ut og ekskludert. For mange fører dette til at man tyr til miljøer som ytterligere forsterker problematferd. Nesten halvparten av mine respondenter har erfaring fra fosterhjem og institusjoner. I tillegg beskriver de ofte et turbulent forhold til både fosterhjems plasseringer og institusjoner. «Jeg slåss med personalet hele tida» sier Jan. En annen beskriver slåssing med fosterfar. Dette forteller om krevende klienter. Gjennomgående blir det også fortalt historier om tidlig problematferd som rus, vold og kriminalitet. Flere av mine respondenter forteller om rusdebut i 10/12 års alderen. Kriminaliteten startet for noen alt i 12/13 års alderen. Det blir beskrevet til dels avansert kriminalitet som biltyveri og væpnet ran.

Oslo blir ofte karakterisert som en delt by. (<https://www.oslo.kommune.no/politikk-og-administrasjon/statistikk/>) De aller fleste av mine respondenter kommer fra Oslo Øst, noen få fra omkringliggende kommuner. De systematiske forskjellene i Oslo blir underbygget gjennom Utviklings- og kompetanseetatens i Oslo kommune sin Oslostatistikk. Kort oppsummert ser vi klare forskjeller på Øst og Vest når det gjelder inntekt og hvor inntekten kommer fra. Gjennomsnittlig bruttoinntekt på den bydelen med høyest inntekt i forhold til den med lavest er nesten det dobbelte. Vi ser de samme

systematiske tendensene når det gjelder økonomiske overføringer. I bydelene Grorud og Stovner utgjør, for rundt 23 %, mer enn halvparten av inntekten via statlige overføringer. For å illustrere dette ytterligere mottok i 2012 10.8 % av befolkningen i Bydel Gamle Oslo sosialhjelp mens tallet for Vestre Aker er 1.8.

Vi ser de samme systematiske forskjellene når det gjelder utdanningsnivå og forventet levealder.

Drøyt 30 prosent av Oslos befolkning er innvandrere. Altså innvandret sjøl eller født av to utenlandsk fødte foreldre. Oslostatikken viser også her klare forskjeller mellom bydelene. Bydelene Søndre Nordstrand, Alna og Stovner er representert med rundt 50 prosent innvandrerbefolkning, mens Ullern, Vestre Aker, Nordre Aker og Nordstrand har en innvanderprosent på mellom 15 og 20 prosent. 60 prosent av innvandrerne kommer fra Afrika og Asia og disse er overrepresentert i de østlige bydelene.

Jeg har tidligere beskrevet en form for frakoblethet i mitt materiale. Denne frakobletheten kan beskrives på mange nivåer. Det er frakoblethet knyttet til egen historie. Hvor de sjøl kommer fra og hva de har med seg av opplevelser og erfaringer. Men det er også en frakoblethet knyttet til det samfunnet man er en del av. På mange måter kan den beskrives som en form for fremmedgjorthet eller maktesløshet. Dette gjør at de ofte sjøl har vanskelig for å finne en vei ut av det problematiske livet de lever. Frakobletheten beskrives også i form av spontane handlinger. Ting bare skjer uten at man tenker konsekvenser. Sånn sett spiller denne frakobletheten situasjonen som beskrevet som marginalisert og sosialt ekskludert. Utenforskapet kan også knyttes opp til fattigdom. Baltazar sier at «*vi er fattige på Stovner*». I dette ligger det ikke bare en materiell fattigdom, men også en sosial og kulturell.

9.3 Makt og empowerment

Fengselet er en arena hvor både ansatte og innsatte møter utfordringer. Ansatte møter en utfordrende dobbeltrolle hvor de både skal sanksjonere og jobbe rehabiliterende. Man har et dobbelt mandat. (Askheim:2012) Innsatte og straffedømte skal prøve å skaffe seg et utgangspunkt for å kunne klare seg etter løslatelse, samtidig som de er satt i en situasjon hvor det er fratatt makt og innflytelse over egen situasjon. De er avmektige. Det er i dette dobbelte settet av makt vi opererer innafor. I min virkelighet

kan makt både brukes til å frata de maktesløse makt, men samtidig kan det være med på å gi dem makt. Min empiri viser at mange av mine respondenter føler at de er fratatt makt over egen situasjon. «*Det skjer ikke en dritt*» eller «*betjentene bestemmer alt*» er vanlige utsagn. Samtidig gir andre uttrykk for at de har fått hjelp og at fengselsbetjentene og andre i fengselet gjør en god jobb. Det samme sier min empiri om friomsorgen. De ansatte der får ofte skryt for den jobben de gjør. I teorikapittelet viser jeg til Harald Grimen (2010:234) som sier at makt ikke bare gjelder forbud og straff, men at den også kan være produktiv.

Det store bildet er imidlertid at fengselet og kriminalomsorgen generelt er en makttung arena. Både min empiri og annen empiri bekrefter dette. I Revolds undersøkelse svarer 43 % av respondentene på at tilbudet i fengsel ikke gjør de bedre rustet til livet etter soning, 26 % svarte både og (2010:34). Flere av mine respondenter beskriver en situasjon hvor de blir flytta mye rundt på forskjellige avdelinger, de sitter mye innelåst på cella og det er lite kontakt ut av fengselet både med familie og aktuelle samarbeidspartnere. Dette gjør dem dårlig i stand til å takle livet etter løslatelse.

Jeg har tidligere nevnt den materialiteten fengselet representer gjennom murer, sprinkler, låste dører, hvordan fengselsbygningen er konstruert og kameraovervåkning som en del av maktutøvelsen. I tillegg har man den mer strukturelle og gjennomgripende maktutøvelsen som handler om innlåsing, brevkontroll, visitasjoner, urinprøver, ringetider, begrensning på lufting, begrensninger i forhold til kontakt med familien og annen type sosial omgang.

Alt dette er det Goffman (2001:9) beskriver som en totalinstitusjon og hvor man lever sine hele liv innafor institusjonen. I tillegg beskriver det et liv hvor det ikke er noe avgjørende skille mellom arbeide, fritid eller søvn. Hverken i forhold til geografi eller myndighet. I tillegg er dagen tidsstyrt ovenfra ved hjelp av rutiner og regler. (Goffman 2001:13)

Videre beskriver noen av mine respondenter situasjoner hvor de føler seg overkjørt og i liten grad blir hørt. Michel Foucault mener at makt og kunnskap henger sammen. (Grimen 2010:236). I en fengselssammenheng blir dette viktig. Fordi et fengsel og dets legitimitet til enhver tid vil bli oppebåret av de regler og lover som finnes. I et fengsel er

det de ansatte som oppebærer disse lovene og reglene og sånn sett definerer virkeligheten og etablerer sannheter. Ut fra det som er beskrevet over innebærer dette et stort ansvar og er innebærer dramatiske begrensninger i menneskers liv.

Vår utfordring, som ansatte i kriminalomsorgen, er å oppebære disse lovene og reglene samtidig som vi skal jobbe med tilbakeføring og rehabilitering. Hvis vi forfølger dette dreier det seg om både å erkjenne at vi har stor makt, men også kunne gi makt. Jeg skal prøve å forklare dette. Innafor empowerment terminologien handler dette om å gi makt til de maktesløse. Spørsmålet blir hvordan man innafor disse trange rommene kan gi i mer makt til de som er uten makt. Askheim (2012:89) skriver at grunnleggende for empowerment tankegangen er et positivt syn på mennesket. Det betyr at man ser på mennesket som et aktivt handlende individ som vil sitt eget beste hvis forholdene blir lagt til rette for det. Askheim er opptatt av at dette skal skje i en herredømmefri dialog (2012:89) med brukeren. Dette samsvarer godt med intensjonene i Stortingsmelding 37 hvor det er nedfelt at kriminalomsorgen skal bygge sin virksomhet på et humanistisk menneskesyn, i dette ligger det en anerkjennelse av den enkeltes autonomi og en aksept på at de er aktører i eget liv (2008:20).

Jeg har over beskrevet de maktmessige forhold som både ligger i fengselets materialitet, men også på det strukturelle og det individuelle nivå. Hvordan kan man gjennom endring av denne materialiteten øke den innsattes kontroll på eget liv? Askheim skriver (2012:11) at om man ønsker å jobbe ut fra et empowerment perspektiv fordrer det kritisk refleksjon rundt egen yrkesutøvelse. Etter min mening handler dette om å se på yrkesutøvelsen ut fra tre perspektiver, både i forhold til det materielle, det strukturelle og på individnivå.

Hvis vi starter med det materielle og strukturelle nivået finnes det flere eksempler innafor fengselssystemet hvor man har prøvd å løse opp i dette. Innafor lukka anstalter har man enkeltavdelinger med et spesielt innhold som både gjør noe med de bygningsmessige og de strukturelle forutsetninger. Jeg kan prøve å være konkret på dette. Stifinner`n er formelt sett avdeling C i Oslo fengsel. Målgruppa er innsatte med rusproblemer som hovedsakelig skal videre i rusbehandling etter løslatelse. Stifinner`n er en avdeling med mange behandlingsmessige elementer i seg og man prøver å

tilrettelegge for dette, både bygningsmessig og i forhold til hvordan man jobber relasjonelt.

Makt og empowerment i denne konteksten handler om hvordan vi forholder oss til disse unge mennene i nåtid. Det å forholde seg til en nåtid, som innsatt i fengsel eller under straffegjennomføring i friomsorgen, er som å ha livet på vent. Man er midt i mellom det livet man hadde tidligere og det livet man har foran seg. I et fengsel er man i en situasjon hvor man er fratatt normalitet. Det er begrenset sosial omgang, det er andre som lager maten, betjentene og fengselssystemet bestemmer din hverdag. Du blir låst inn og sitter innelåst det meste av døgnet og du har ikke tilgang til verken telefon eller det vanlige livet ute.

Å gjennomføre straff i friomsorgen er mindre tyngende, eller i alle fall annerledes tyngende. Man har selvsagt på en helt annen måte muligheten til å leve et normalt liv. Men samtidig blir man også på en mer direkte måte eksponert for forhold som gjorde at man begikk lovbrudd. Både gjennom nabolag, jevnaldremiljø og utearenaen generelt.

I Sturla Falck sin terminologi representerer dette den første bropilaren. Kriminalomsorgsansatte sin oppgave er å fylle denne bropilaren med innhold. I virkelighetens verden er imidlertid denne situasjonen ofte preget av en stor grad av uforutsigbarhet. Hvis man befinner seg i et fengsel er man i en situasjon hvor mange føler avmakt. Man befinner seg på en arena hvor man har lite kontroll med eget liv. Livet ditt blir administrert av et system og personer som er satt til å sanksjonere deg og påføre deg et onde gjennom frihetsberøvelsen. Det er i dette rommet man gjennomfører straff og hvor man skal planlegge framover. Mitt materiale inneholder innsatte som er på forskjellige steder av straffegjennomføringen, både i anstalt og friomsorg. Noen sitter også i varetekt. Det gjør også at man opplever nåtida og den hverdagen den representerer forskjellig.

Samtidig opplever jeg også i denne situasjonen en slags frakoblethet. En frakoblethet fra sammenhenger og historier og en frakkoblethet i forhold til at tidslinjer blir brutt. Jeg opplever ikke bare en frakoblethet fra innsatte, men også fra ansatte. En frakoblethet som handler om at ansatte ikke kjenner den innsattes historie. Ikke bare

historien knyttet til tida før oppholdet i kriminalomsorgen, men også historia under oppholdet. Dette gjør planlegging av oppholdet og tilbakeføring blir fragmentert og tilfeldig. Tidslinjene blir brutt. Reint praktisk betyr dette at makta blir sementert og gjør at de maktesløse fortsatt blir maktesløse.

Over har jeg presentert noe av den virkeligheten og hverdagen til de innsatte i Oslo fengsel og de som gjennomfører straff i friomsorgen. Ideelt sett bør denne strukturen være i stand til å sikre innsatte en fornuftig soningsprogresjon og en god tilbakeføring til et liv utenfor murene.

9.4 Putnam, bonding og bridging

Hvis man beholder Stifinner`n som en slags rød tråd i dette vil bonding handle om bygge sosial kapital med personer som på mange måter er lik oss selv. I en fengselsammenheng er ofte dette negativt gjennom at man bygger eller forsterker opp et allerede negativt nettverk (Rønning & Starring 2009:28). I en Stifinner sammenheng kan man bygge positiv sosial kapital gjennom å bruke fellesskapet. På Stifinner`n framstår fellesskapet som en viktig metodisk bærebjelke. (Haugen 2013:67) Tanken er at menneskelig vekst og utvikling skjer i samhandling med andre. Haugen skriver at *«målet er å skape en kultur hvor man utvikler seg i samme retning, der de innsatte samtidig får lov til å være ulike»*. Poenget er at gjennom å godta ulikheter vil man også skape en dynamikk som inneholder læring, man ser at ting kan gjøres på en helt annen måte enn det man sjøl gjør. Fellesskapet skal være en arena hvor trygghet og ærlighet skaper avstand til rus og kriminalitet. Som sagt er dette er det motsatte av hva som er den tradisjonelle oppfatningen av hvordan en fengselsavdeling fungerer, hvor oppfatningen er at man blir sosialisert inn i en kriminell tankegang.

En av målsettingene til kriminalomsorgen er å bygge bro mellom straffegjennomføring og det som skal skje etter løslatelse. Vi kan her også skjele Strula Falcks bygging av bro mellom de to bropillarene. I Putnams termologi snakker vi da om «bridging». Askeheim er opptatt av det bygges forskjellige typer sosiale kapitalformer gjennom gjennom begrepene bonding og bridging (2009:72). En av måtene å gjøre dette på, og som vi ser i praksis, er å bli aktive samfunnsaktører gjennom for eksempel bruker- eller frivillige organisasjoner. Oslo fengsel har mye samarbeid med brukerorganisasjonen Way Back og Røde Kors sitt tiltak Nettverk etter Soning. Disse organisasjonene jobber både ut fra

et bonding og et bridging perspektiv. Bonding gjennom å man har medlemmer og brukere med samme utgangspunkt og bridging gjennom at man søker samarbeid med andre samfunnsaktører.

Men bridging kan også handle om knytte kontakt med andre velferdsaktører og gjennom den kontakten bygge sosial kapital ved å få hjelp til søke alternativer for rus og kriminalitet. Askheim (2009:73) skriver at bridging fører folk fra ulike sosiale virkeligheter sammen og at dette gir tilgang til mer informasjon og flere muligheter.

Hvis man ta utgangspunkt at de unge mennene som utgjør hoveddelen av mitt materiale er i en livssituasjon som er preget av lite sosial kapital, kan bridging være en måte å komme seg ut av en situasjon av marginalisering og sosial eksklusjon.

Det er i nåtid framtida bygges. Når vi snakker om løslatelse og tilbakeføring henger dette, som sagt, sammen med nåtidsperspektivet og den jobben som ble startet under opphold i fengselet og under straffegjennomføring. Kvaliteten på løslatelse og tilbakeføring vil alltid være avhengig av kvaliteten på den jobben som er gjort under tida i fengsel og friomsorg. Mine respondenter forteller at kvaliteten på dette varierer og at det i for stor grad er overlatt til tilfeldigheter. Generelt sett handler dette i stor grad om å bygge bro mellom det som blir gjort under straffegjennomføring og det tilbudet som finnes utenfor murene. Kriminalomsorgen har bare ansvar for innsatte og domfelte i den tida de sitter i varetekt eller gjennomfører straff. Sånn sett har vi ansvar for gutta bare en tidsavgrenset periode. NAV systemet har et ansvar før, under og etter straffegjennomføring. Dermed blir det ekstra viktig at det i denne perioden blir etablert gode samarbeidsrelasjoner til de kommunale og statlige velferdsaktørene.

Mitt materiale viser at dette er en større utfordring i fengsel enn i friomsorg. Rammene i friomsorgen er annerledes og gjør det lettere å samordne tiltak. Likevel er nok dette en utfordring på generelt nivå. Sturla Falck snakker om den oppsplittede stat. (2015:13) For å forklare dette siterer han Paul Chaffey, daværende statssekretær i Kommunal- og moderniseringsdepartementet som sier at «*vi har en fragmentert stat hvor problemene har en tendens til å bli løst i siloer*». I forbindelse med planlegging av løslatelse møter vi disse utfordringene relativt hyppig. Manglende samarbeid mellom etatene i forbindelse med soning og løslatelse har blitt påpekt en rekke ganger.

Jeg har over flere ganger beskrevet situasjon av frakoblethet. En av de viktigste oppgavene til kriminalomsorgen er å koble på. Gjennom å skape gode miljøer mellom likemenn, enten på fengselsavdelinger eller gjennom jobbing i frivillige organisasjoner, som for eksempel brukerorganisasjoner, kan det skapes grobunn for bygging av positiv sosial kapital.

Motsatt er miljøer som alt forsterker opp problematferd. I empiri kapittelet beskriver en av respondenten deler av miljøet på Stovner på denne måten; «*Den gamle generasjonen har tapt. De på 23 eller 24 eller eldre har ikke en sjans. De kommer seg aldri over i jobb eller skole.*»

9.5 Unge innsatte og straffedømte, og kriminalomsorgen.

Gjennom egen og andres empiri har jeg prøvd å gi en beskrivelse hvordan unge menn i fengsel og friomsorg erfarer sine opphold og straffegjennomføring.

Historien om Geir, i kapittel 9, er på mange måter en god historie. Selv om ikke alle historiene er like vil mange av de unge mennene vi møter i kriminalomsorgen kjenne seg igjen i deler av den historien Geir forteller. Samtidig forteller dette noe om de utfordringer kriminalomsorgen har når det gjelder å få til et fornuftig opphold og straffegjennomføring, og ikke minst tilbakeføring etter løslatelse. Jeg har tidligere i oppgaven referert til Bourdieu når jeg har skrevet at vi alle er posisjonerte. Den historien hver enkelt bærer med seg blir kroppsliggjort gjennom at man fødes inn i og tar opp i seg de maktforholdene man lever under. Dette beskriver med et teoretisk utgangspunkt den komplekse bakgrunnen mange av de unge innsatte bærer med seg, og som setter store krav til kriminalomsorgens kompetanse og hvordan vi samordner de forskjellige tiltak.

Jeg har over sagt noe om hvilke spesielle utfordringer gruppa unge menn mellom 18 og 23 år har. Jeg har også sagt noe om hvilke utfordringer ansatte i kriminalomsorgen har, og hvordan jeg oppfatter at både innsatte og ansatte på et vis er frakobla fortida.

Det at vi som ansatte også på en vis er frakobla kan beskrives som at vi glemmer mange innsattes tapsliste og ser i liten grad de bakenforliggende årsaker til at ting er som de er. Det blir synliggjort gjennom det akutte, det plutselige som skjer, også gjelder

planleggingen av fremtid under kriminalomsorgen. Tidslinjene brytes på et vis ned og det hele blir en grøt av noe som bare skjer.

Eller man kan plassere som en del av det Elisabeth Fransson kaller fortida tyngde (2009). Min erfaring er at vi i for liten grad undersøker og kartlegger hva slags historie innsatte har. I den grad vi kjenner historiene er vi lite flinke til å bruke det i den jobben som gjøres i forhold til soning og tilbakeføring. Ofte bruker vi isteden våre egne referanser og vårt eget ståsted i forhold til hvordan vi jobber med disse gutta, noe som ofte viser seg lite hensiktsmessig. Samtidig er min erfaring at det å skape gode relasjoner i arbeid med mannlige innsatte krever tid, at man i noen tilfeller må bruke mange samtaler. Og at det å bygge gode relasjoner over tid er nødvendig for å få til et godt endringsarbeid. En av mine responder sier etter mange samtaler med psykolog «*at psykologen mener at grunnen til jeg blir sint ligger i barndommen*». Han konkluderer sjøl med at det ligger nok noe der, men det tok tid å komme dit. Samtidig er dette en innsatt som ble sett på som brysom. Han var sint, truet betjenter og knuste celler, og ble hele tida flytta mellom avdelinger. Men han var som innsatt frakobla fortida. Både personlig og i forhold til hvordan det ble jobbet med han. Ingen av de ansatte på avdelingen tok med det som bakteppe når de skulle håndtere hans utageringer. Og det var vel strengt tatt heller ingen som hadde kunnskaper om innsattes bakgrunn. Noe som forteller noe om fengselets manglende kartleggingsrutiner. I så måte er det stor forskjell på fengsel og friomsorg. Ved gjennomføring av straff i friomsorgen blir det gjennomført en PU (personundersøkelse) for å se om personen er egnet for gjennomføring av straff der. Jeg tror dette er viktig kunnskap når det gjelder å jobbe systematisk og målrettet med endringsarbeid under straffegjennomføring. Dette er også en illustrasjon på hvorfor det er viktig å kjenne fortida og dens tyngde. Der er også noe med å ha en erkjennelse av at det å jobbe relasjonelt er krevende, man forplikter seg og man møter historier som utfordrer og ikke minst må man kunne være der over tid.

9.5.1 Oppsummering

Med utgangspunkt i halvparten av problemstillingen; hvordan erfarer unge menn i fengsel og friomsorg sin straffegjennomføring? Dette er det selvsagt umulig å gi et entydig svar på. Svaret er nok heller at det oppleves svært forskjellig. Mange variabler spiller inn her. Respondentene jeg har intervjuet har befunnet i forskjellige situasjoner.

Noen har vært vanlige domssonere, andre har sittet i varetekt. Den tredje kategorien er de som gjennomfører samfunnsstraff i friomsorgen. For de som sitter i fengsel er lengden på dommer forskjellig og det samme gjelder for de som sitter i varetekt. Samtidig viser mitt materiale at det å gjennomføre straff i friomsorgen oppleves som langt mindre tyngende enn å sitte i fengsel.

Gjennom intervjuene ser vi også at respondentene er svært forskjellige. Noe få kommer fra såkalte ressurssterke hjem, mens de aller fleste beskriver bakgrunn som problematisk. Et lite flertall har innvandrerbakgrunn, mens rundt av 20 av 25 kommer fra det som blir definert som Oslo Øst. De har forskjellig bakgrunn i forhold til etnisitet og familieforhold.

Det som imidlertid er felles er at de har gjort ting som har ført de inn i fengsel eller at de gjennomfører straff i friomsorgen. De aller fleste forteller også historier som ofte har noen overlappende elementer i seg. Hva som er mine hovedfunn har jeg presentert et annet sted, men det store bildet er at dette er en gruppe unge mennesker som i stor grad er marginalisert og sosialt ekskludert, og at dette har en lang forhistorie. De har for en stor del vært en krevende klientgruppe både i forhold til barnevernet og NAV – systemet, og mange av dem blir også oppfattet som krevende klienter i når det gjelder kriminalomsorgen.

Hvis man skal lage et stort bilde av hvordan de opplever sin reise gjennom strafferettsystemet bærer de fleste med seg sin egen historie inn. Jeg spør et sted i oppgaven om kriminalomsorgen, og spesielt anstaltene, er en forbryterskole, et venterom eller en arena for vekst og endring. Mitt materiale viser at fengslene kan inneholde alle disse elementene. Det er naivt å tro at det ikke blir knyttet kontakter og at kriminelle nettverk blir utviklet i fengslene. Mitt materiale viser også at for en av mine av mine respondenter betyr et opphold i fengsel en sementering og for mange en forsterkning av både problematferd, som krevende klienter, og en repetisjon av de utilstrekkelige og fragmenterte tilbudene de har fått helt fra tidlig barndom og fram til i dag. Jeg opplever at kriminalomsorgen, med sine ideelle målsettinger, har gode intensjoner og også verktøy til å få gjennomført en god og planmessig tilbakeføring. Men man får ikke alltid dette til. Jeg viser til at dette kan ha flere årsaker, både grunnet i mangel av ressurser, dårlige kartlegging og overlappingsrutiner, uklarheter rundt

kontaktbetjentrollen, systemer som snakker dårlig sammen og mangel på kompetanse. Jeg har spesielt trukket fram manglende sosialfaglig kompetanse innafor anstaltene som en utfordring. Dette gjør at kompetansen blir endimensjonal og at den statiske sikkerheten blir prioritert framfor den dynamiske. Eller for å si det på en annen måte, den fengselsfaglige kompetansen er den foretrukne. Jeg opplever også at dette er med på uthule den sosialfaglige delen av kontaktbetjentrollen. Mine respondenter gir uttrykk for svært forskjellige erfaringer med kontaktbetjente. En del har gode erfaringer, mens andre gir uttrykk for at de knapt nok vet hvem det er.

Mangel på sosialfaglig kompetanse gir seg også direkte utslag i tilbakeføringsarbeidet

Men dette bildet er ikke entydig negativ. Noen av mine respondenter opplever at det har skjedd positive ting under straffegjennomføringen og at dette fører til at de får til en planmessig soningsprogresjon og en god tilbakeføring. Flere av mine respondenter trekker spesielt fram det samarbeidet de hadde med ungdomsteamet som godt, i tillegg til oppfølging av psykolog.

Et nøkkelord som, for meg, blir vesentlig i den reisa som disse unge mennene har gjort er brukermedvirkning, eller mangel på det. Vi har gjennom å bringe opp teoretisk begrep som «makt», «empowerment», «total institusjon» og «bonding og bridging» prøvd å vise at dette er en gruppe mennesker som er satt i en situasjon av avmakt. De forteller også sjøl noen historier det. Både fordi de sjøl mangler verktøy til å ta kontroll over eget liv, men også fordi de befinner seg i en strukturell situasjon hvor det andre som har tatt kontroll på deres liv. Samtidig har jeg ved hjelp av noen av de samme begrepene prøvd å vise at det finnes vei ut av en situasjon av avmakt.

10. Hvilke kunnskaper kan unge menn i fengsel og straffegjennomføring gi norsk kriminalomsorg. Forslag til konkrete tiltak.

10.1 Innledning

På bakgrunn av problemstillingen gitt innledningsvis, beskrivelsene som er gitt i foregående kapittel og i tillegg de intervjuer jeg har gjort, vil jeg under prøve å komme

med forslag til konkrete tiltak knyttet til straffegjennomføring og løslatelse. Jeg vil under prøve å gå kronologisk fram, i den forstand at jeg starter med innkomsst og avslutter med endt straffegjennomføring.

10.2 Konkrete tiltak knyttet til innkomsstfasen

Noen av gutta forteller i intervjuene at de ikke har hatt innkomsstamtaler, de har heller ikke fått utpekt noen kontaktbetjent. Når jeg sjekker dette opp mot hva som er lagt inn i KOMPIS stemmer ikke dette overens. I mange tilfeller er det lagt inn både gjennomførte innkomsstamtaler og at man har fått tildelt kontaktbetjent. Det blir ganske tydelig at man har noen utfordringer knyttet opp til hvordan ting blir kommunisert, hva som blir kommunisert, hvem man kommuniserer med og timing på når ting skjer. Hvis vi tar det siste først. Det er ikke sikkert at alt for mye skal kommuniseres de første timene og dagene etter innsettelse. For mange er det å bli arrestert en stressende situasjon, man er ikke helt seg sjøl. I tillegg er de som er rusavhengige som oftest ganske sjuke ved innsettelse. Poenget er at man tar individuelle hensyn og ser an situasjonen. Videre er det helt nødvendig at ansatte sikrer at det som skjer i forbindelse med innkomsst blir kvalitetssikra. Man må lage rutiner som sikrer at det som blir gjort blir forstått og man har en bevissthet på at dette faktisk er den ansattes ansvar. Det å komme inn i et fengsel for første gang er for mange en skremmende opplevelse. En av de gutta jeg har intervjuet beskriver den første innsettelsen på denne måten; *«Jeg sliter med det meste her inne, jeg har redsel for alt som skjer. Er veldig på bortebane. Jeg synes det er dårlig med beskjed på rutiner. Både i forhold til mat, til handling og hvordan dagen ser ut. Er også redd for å bruke callingen. Synes cella ser trist ut. Forferdelig med doen i hjørnet, og dusjen er jo helt skrekkelig. Her må man jo få fotsopp. Nå har jeg endelig fått timeplan på hvordan dagene ser ut.»*

Fengselet har et eget språk. De som jobber med reinhold, jobber i «bøtta». Innsatte som isolerer seg blir kalt «grevlinger». Den samme respondenten forteller også om første gangen han var ute for i luftegården. Det ble banke på celledøra og betjent spurte «luft»? Vår mann trodde at dette handlet om gå en tur i luftegården med betjenten og var helt uforberedt da han plutselig ble stilt opp i rekke med tjue andre innsatte som han aldri hadde sett før.

I de samtalene jeg har hatt med sosialkonsulenten som har ansvar for mottaksavdelingen blir det ganske åpenbart det kartleggingsverktøyet er blitt brukt ikke er tilstrekkelig. Det blir ikke gjort til et dokument som følger den innsatte gjennom straffegjennomføringen. I tillegg er avdelingsbetjentene for dårlig til å bruke de mulighetene som finnes i KOMPIS. Det er tilfeldig hvordan verktøyet blir brukt og man ser det er lite systematikk i hva som blir journalført og hvordan.

Hvis det skal foreslås konkrete tiltak bør det tas høyde for at det er individuelt store forskjeller på de innsatte. De bærer med seg helt forskjellige historier og i denne sammenheng bør de også behandles forskjellig. Kartleggingsverktøyene bør være så fleksible at de kan tilpasses og samtidig bør det sikres at en del grunnleggende elementer blir ivaretatt. I tillegg kan det være hensiktsmessig å innarbeide faste rutiner med hensyn til føring i KOMPIS.

I og med at det ved innsettelse ofte er snakk om innsettelse i varetekt er tidshorizonten uvis. Det vil derfor være viktig at man lager rutiner på hva som bør ha førsteprioritet. Mange innsatte mister boligen i løpet av perioden i fengsel. Dette kan være et eksempel på en ting det er viktig å ta raskt tak i.

I forhold til min målgruppe kan det være spesielle aldersspesifikke forhold å ta tak i. Barnevernsloven gir mulighet til oppfølging fram til klienten er 23 år. Etter samtaler med sosialkonsulentene i Oslo fengsel er det svært få i den aktuelle årsgruppa som har hatt oppfølging av barnevernet etter fylte 18 år. «Prosjekt Ung Ut» er prosjekt som ble etablert i Oslo fengsel i mai 2013 og avsluttet nå til sommeren. Målgruppa i prosjektet er unge innsatte mellom 18 og 25 år som sitter i varetekt og enten skal løslates eller overføres på dom. Målsettingen er at alle i målgruppa som løslates fra Oslo fengsel skal være sikret nødvendig oppfølging ved løslatelse. Våren 2014 foretok de på en gitt dato en kartlegging av unge innsatte mellom 18 og 23 år og deres tilknytning til barnevernet. Totalt dreide dette seg om 27 innsatte. 18 av disse hadde oppfølging av barnevernet fram til fylte 18 år, 3 hadde fortsatt oppfølging etter fylte 18 år. (Årsrapport «Prosjekt Ung Ut, 1. juni -31. mai 2014.») En av mine respondenter beskriver sitt forhold til barnevernet etter fylte 18 på denne måten; «Jeg valgte å skrive meg ut fra barnevernet som 18 åring. Det er det dumme jeg har gjort. Jeg mista all styring».

I årsrapport til «Prosjekt Ung Ut» (2014:14) blir det reflektert rundt hvorfor barnevernet ofte trekker seg ut når klientene blir 18;

«Det er antakelig flere grunner til at barnevernet trekker seg ut ved fylte 18 år.

I mange tilfeller ønsker den unge ikke å ha mer oppfølging, det blir sett på som en frihet å slippe å forholde seg til barnevernet lenger.

I mange tilfeller kan det tenkes at barnevernet ser det som en lettelse når barnet fyller 18 år, de har kanskje brukt opp alt de rår over av tiltak og ser ikke at de kan tilby noe mer for den unge».

De forslår også konkrete tiltak knyttet opp til et forlenget engasjement;

«Ung Ut ønsker å se på om det er hensiktsmessig at barnevernet er med i et samarbeid rundt den unge, ikke som hovedansvarlig men som en ekstra ressurs. Som deltaker i ansvarsgruppe sammen med Nav, spesialisthelsetjeneste osv. For eksempel kunne man tenke seg at barnevernets bidrag kunne vært å sørge for en mentor for innsatte».

Uansett vil det som et konkret tiltak ved innsettelse kunne være hensiktsmessig at barnevernets rolle hos hver enkelt blir kartlagt. I tillegg bør man selvsagt også kartlegge den innsattes forhold til andre velferdsaktører. Både i forhold til ytelser fra NAV, når det gjelder bolig og også helse. Årsrapporten nevner også konkret at det gjennom SaLTo tiltaket er ønsket økt satsning på denne gruppen. Blant annet har bydelene Gamle Oslo og Søndre Nordstrand fått midler fra SaLTo for å styrke satsningen på denne gruppa og den jobbinga som blir gjort inn mot Kriminalomsorgen.. (Årsrapport «Prosjekt Ung Ut» 2014:13)

10.3 Tiltak knyttet til soning i fengsel.

«Prosjekt Ung Ut» foretok våren 2014, over en 6 måneders periode, en kartlegging av målgruppas boligsituasjon ved løslatelse. (Årsrapport 2014:7) Noe av utfordringen her var at mange av de innsatte ble løslatt fra varetekt og sittediden for de fleste var mellom 1 og 3 måneder. Det som imidlertid er interessant er det for ingen av disse var det dokumentert oppfølging fra kontaktbetjent eller hjelpeapparatet ute.

Den korte sittediden i Oslo fengsel er vel dokumentert og noe ansatte er klar over. Det vil derfor være viktig og så tidlig under oppholdet som mulig sette i gang relevante tiltak. Dette kan dreie som flere ting. For det første bør kontaktbetjenten så raskt som mulig,

med hjelp av den kartlegginga som ble gjort ved innkøst, lage en framtdsplan for oppholdet i fengselet og tilbakeføringen. Dette bør skje så raskt som mulig og alle fall i løpet av en tre ukers periode.

Trekantsamtaler er et etablert verktøy for kontaktbetjentarbeidet i Oslo fengsel. Det er en samtale mellom innsatte, kontaktbetjent og sosialkonsulent.

Som tidligere nevnt er det kontaktbetjente som er ansvarlig for oversikt og fremdrift i tilbakeføringssprosessen. Trekantsamtalene skal sikre at kontaktbetjente får veiledning og at arbeidet kvalitetssikres. Trekantsamtalen bør, så langt det lar seg gjøre, gjennomføres i forbindelse med framtdsplanen.

Det bør minst en gang i løpet av oppholdet i fengselet gjennomføres en ansvarsgruppemøte med aktuelle instanser. Barnevernet bør vurderes spesielt i denne sammenheng.

For denne gruppa av unge innsatte er det viktig at man er så mye ute av cella som overhode mulig. GVO (Grønland Voksenopplæring) bør kontaktes så snart som mulig for kartlegging av behov for skole. Det samme bør arbeidsplassene i fengselet. Det bør også tilrettelegges for andre type aktiviteter. I den tida som ungdomstiltaket eksisterte hadde man en egen ungdomsbasis med tilrettelagte aktiviteter. Innafor de ressursmessige rammer bør man kunne vurdere lignende tiltak.

«Prosjekt Ung Ut» har etablert et tilbud om dialogverksted for den aktuelle aldersgruppene. Dialogverkstedene har som målsetting å styrke livskompetansen gjennom dialog og positiv kommunikasjon. Dialogverkstedene blir en type samtalegruppe hvor deltagerne sjøl, innafor visse rammer, bestemmer agendaen. Min erfaring er at arenaer hvor det er en åpen dialog og hvor man blir sett og hørt er gode steder for å drive endringsarbeid. Det bør tilrettelegges for at alle innsatte i målgruppen får et tilbud om samtalegrupper.

10.4 Tiltak knyttet til løslatelse/endt straffegjennomføring

I tråd med Kriminalomsorgens virksomhetsstrategi 2014 – 2018 og Stortingsmeldingens intensjoner skal Kriminalomsorgen «*ha et forpliktende samarbeid med andre samfunnsaktører om en god progresjon og tilbakeføring av domfelte til samfunnet.*» (Kriminalomsorgens Virksomhetsstrategi 2014 -2018:4). I dette ligger en forventning

om at det skal samarbeides med andre samfunnsaktører både under soning, ved løslatelse og også ved en eventuell prøveløslatelsesperiode. Med andre samfunnsaktører menes i denne sammenheng samarbeidspartnere innafor det offentlige velferdssystemet, frivillige organisasjoner og næringsliv.

«Noen forhold er særlig viktig for leve et liv et liv uten kriminalitet etter løslatelsen: et sted å bo, å være sammen med familien sin, kontroll med rusproblemer og arbeid eller utdanning.» (St.meld. nr. 37:174) For egen regning vil jeg her tillegge fritid og et rus -og kriminalitetsfritt nettverk. Gjennom mine år i kriminalomsorgen har jeg gjentatte ganger sett hvor vanskelig dette er. Mange forteller om den ensomheten som man møter i de åtte timene av døgnet hvor man ikke sover eller jobber. Man har levd et helt liv som rusmisbruker og kriminell. Når dette forsvinner, forsvinner også sosiale relasjoner.

For å kunne oppfylle de forholdene som bør må være tilstede ved løslatelse trenger man samarbeid med forskjellige samfunnsaktører. I dette ligger det et behov for at kriminalomsorgen har gode kunnskaper om disse aktørene og man under varetekt og straffegjennomføring etablerer hensiktsmessige samarbeidsrelasjoner. Gode samarbeidsrelasjoner vil være et viktig verktøy for å få oppfylt intensjonene til et liv uten kriminalitet etter løslatelse.

Som en forlengelse av dette bringer Askheim inn begrepene horisontal og vertikal empowerment. Den første *«handler om kollektiv mobilisering og styrking av handlingskapasiteten mellom aktører på samme nivå. De andre «handler om å styrke aktørenes maktposisjon oppad i forhold til overliggende maktnivåer»(2012:23).*

I god empowermentånd bør man i denne sammenheng bringe inn både deltagelse i brukerorganisasjoner og bruk av Individuell Plan.

Helt konkret bør det for det første, hvis innsatte sjøl ønsker det, tas initiativ til en individuell plan (IP) som sikrer en systematisk oppfølging. IP er et lovpålagt tilbud til klienter med behov for langvarige og koordinert tjenester. IP er nedfelt i lovverk knyttet opp både kommunal virksomhet og spesialisthelsetjenesten. Formålet med IP er å styrke samarbeidet *«mellom tjenesteyter og pasient og bruker og eventuelt pårørende, og mellom tjenesteytere og etater innen et forvaltningsnivå eller på tvers av forvaltningsnivåene».*

(Forskrift om habilitering, individuell plan og koordinator av 01.01.12 § 1.) Målgruppa for individuell plan er klienter som har behov for langvarige og koordinerte tjenester. Forskriftens § 16 sier også noe om retten brukermedvirkning og at pårørende kan trekkes inn i arbeidet hvis klienten sjøl ønsker det. Forskriftens §19 beskriver hva som skal være innholdet i IP. Det blir understreket viktigheten innholdet er tilpasset den enkelte og at det tas hensyn til etniske, kulturelle og språklige forutsetninger. Samtidig blir det lagt vekt på viktigheten av en koordinator. Det er viktig å understreke at IP er en frivillig ordning og at det som blir gjort skjer under samtykke fra klienten.

Ut fra mitt ståsted mener jeg at det er avgjørende, for nettopp unge innsatte, at blir jobbet med IP. I et av mine feltnotater skriver jeg etter et intervju med Ismail;

Ismail er en gutt med store aggresjonsproblemer. Det har vært flere alvorlige episoder, både ute og inne. Tror at han har vanskelig for å se dette. Han har heller aldri vært i jobb og vil trenge mye oppfølging over lang tid. Han er eldst av seks søsken. Mora er aleine og snakker dårlig norsk. Det er lite støtte i nærmeste familie. På samme måte som det er få ressurser i vennenettverket. Han forteller at alle vennene ruser seg eller er kriminelle.

For Ismail vil bruk av individuell plan være viktig for å sikre en strukturert straffegjennomføring og en planlagt løslatelse. Og ikke minst det som skal skje i tida etter løslatelse. Jeg har tidligere vist til Sturla Falch sine to bropilarer og den broa som er nødvendig å bygge mellom bropilarene. Gjennom bruk av IP vil det kunne bygges en farbar bro mellom de to pilarene. Hvis man i tillegg skuer hen til de samarbeidsavtaler, blant annet rundskriv fra KDI 9/15 om «Retningslinjer for kriminalomsorgens ansvar og oppgaver i samarbeidet med NAV-veiledere i fengselet» og samarbeidsavtalen mellom kriminalomsorgen og Arbeids –og velferdsetaten, som er gjort som en forlengelse av tilbakeføringsgarantien vil man ha et bra verktøy for en godt tilbakeføringsarbeid.

For det andre bør det, når man finner det hensiktsmessig, etableres kontakt med frivillige organisasjoner. I Oslo fengsel finnes det flere frivillige organisasjoner som etablerer kontakt med innsatte mens de er i fengsel for så fortsette kontakten etter løslatelse. De samme organisasjonene har også god kontakt med Friomsorgen. Dette har vist seg som en hensiktsmessig metodikk. Man har allerede ved løslatelse bygd

gode nettverk, både i forhold gode aktiviteter og det å ha sunne relasjoner uten rus og kriminalitet. De frivillige organisasjonene kan også være en del av systematiske jobbinga rundt IP.

Røde Kors sitt Nettverk etter soning (NES) har antageligvis det største ettervernstiltaket av de frivillige organisasjonene. Gjennom frivillige knytter de kontakt med straffedømte enten i fengselet eller ute. NES ble etablert uten fra en motivasjon om at gode sosiale nettverk er avgjørende for motvirke tilbakefall til kriminalitet og rus. Dette ble også bekreftet gjennom brukerundersøkelser. En av brukerne sier det på denne måten; *«Jeg kjenner ingen mennesker som ikke er kriminelle. Da trenger jeg noen med helt vanlig livsefaring»*. (Nettverk etter soning, Årsrapport 2015:6) NES baserer virksomheten både på en til en relasjoner, men også mange aktiviteter. I tillegg har de egne lokaler hvor man kan treffes for møter, middager og annet. Videre har de spesielle tilbud som «Nettverk Gjeld», Nettverk Arbeid og Nettverk Ung. Det siste er tilbud om spesiell oppfølging av unge mellom 15 og 23 år og vil sånn sett treffe gruppa som jeg har intervjuet. Det siste tilbudet ble etablert ved erkjennelse av de i altfor liten grad nådde denne gruppa. De som benyttet av NES var sin oftest mellom 35 og 40 år. (Årsrapport 2015:12).

En annen frivillig organisasjon som jobber mye mot kriminalomsorgen og innsatter er Stiftelsen Wayback som er en uavhengig stiftelse. Stiftelsen arbeider for at straffedømte kan leve et liv uten kriminalitet og rusmisbruk (<http://wayback.no/>). I motsetning til Røde Kors sitt Nettverk etter soning er stiftelsen drevet av tidligere straffedømte og er antagelig den eneste arbeidsplassen i landet hvor det at man er tidligere straffedømt er et kvalifikasjonskrav for å få jobb.

Andre frivillige organisasjoner som jobber med straffedømte både i fengsel og ute er Retretten og Røverradioen. Retretten er en uavhengig organisasjon som hjelper «alkoholikere, rusavhengige, LAR-pasienter og pårørende». De har et tett samarbeid med kriminalomsorgen (www.retretten.no/). Røverhuset er, for å bruke deres egne ord; et kriminelt godt mediehus for innsatte og løslatte straffedømte. De driver radio inne i anstaltene for og med innsatte, i tillegg har de et eksternt studio sentralt i Oslo. (www.roverhuset.no/no).

For det tredje bør det sikres konkrete avtaler ved løslatelse. Ingen unge innsatte skal løslates uten at det finnes et tilbud om å bli møtt i porten. En av mine respondentene beskriver en løslatelse på denne måten;

«Plutselig blei det 1. september, endt tid. Blei løslatt uten ei krone. Jeg blei trekt for ting jeg hadde ødelagt. Fikk heller ikke lov til å låne telefon så jeg kunne ringe mora mi. Etter at jeg kom ut fikk jeg etter ett par timer lånt en telefon og ordna noen penger fra mora mi.»

Veien tilbake til rus og kriminalitet er ekstremt kort. «Egon Olsen» alleen, ned fra avd. A i Oslo fengsel, blei ofte benevnt som «Glemselens alle». Den illustrerer den situasjonen mange innsatte er i ved løslatelse. Man går ut av den grønne døra øverst i alleen med verdens beste intensjoner, men i løpet av de to hundre meterne ned til Grønlandsleiret er alt glemt. Min erfaring er at veien tilbake til rus og kriminalitet ofte kan være omtrent så kort. Veien tilbake kan gjøres atskillig lenger ved at en man allerede har en relasjon til møter deg i døra. Dette perspektivet tydeliggjør viktigheten av at det er kvalitet i straffegjennomføringen og løslatelsesarbeidet. At det er gjort konkrete avtaler og at det er en plan for hva som skal skje den første tida ute.

Litteraturliste:

- Axelson & Axelson (2012): Altruisme i tverrprofesjonelt samarbeid og ledelse. Willumsen (red) Tverrprofesjonelt samarbeid. Oslo: Universitetsforlaget
- Benko, J. (2015) «The Radical Humanness of Norway`s Halden Prison». New York Times
- Berntsen, K. (2013). Forventet levealder i Oslos bydeler; Oslo: Samfunnsspeilet 4/11.
- Dyb, E. (2014). Unge ranere i den globale byen, Oslo: NIBR-rapport
- Forskrift om habilitering, individuell plan og koordinator. (2011). Helse –og omsorgsdeparementet
- Foucault, M. (1999). Seksualitetens historie, bind 1, Oslo: Exil
- Fransson, E. (2009). Om selvarbeid under opphold og utflytting fra ungdomshjem, Oslo: Unipub
- Freire, P. (2011). De undertryktes pedagogikk. Oslo, Gyldendal Akademisk
- Friestad, C. & Hansen, I. (2004). Levekår blant innsatte, Oslo: FAFO-rapport 429
- Frønes, I. & Strømme, H. (2010). Risiko og marginalisering, norske barns levekår i kunnskapssamfunnet. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Glemmestad, H. (2011). En viktig plass i Navet; Oslo: Fontene 9/11
- Goffman, E. (2001). Anstalt og menneske (10. utg.), Hørsholm: Jørgen Paludans Forlag.
- Grimen, H. (2010). Michel Foucault – styring, makt og motstand. Pedersen, J. (Red.) Moderne politisk teori. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Halvorsen, K. (2000). Sosial eksklusjon som problem: en kritisk vurdering av begrepet sosial eksklusjon med spesiell referanse til dagens Norge. I Tidsskrift for velferdsforskning nr 3.
- Hammerlin, Y. (2008). Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970 – 2007. Oslo:

- Harsløf, I. og Seim, S. (2011). Fattigdom i en norsk velferdskontekst. Harsløf I. og Seim, S. (Red) Fattigdommens dynamikk. Oslo: Universitetsforlaget
- Haugen, S. (2013). Endring fra innsiden. Forberedelse av rusbehandling bak fengselsmurene. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Helgesen, J (2015). Rusmestringsenhetene i norske fengsler – humane og eksepsjonelle. Nordic Studies on alcohol and drugs (NAD) vol. 32.
- Hjemdal, O. & Kennair, L. (2014). Kognitiv atferdsterapi, Hagen, R. (Red) Psykoterapi, Gyldendal Akademiske.
- Helgesen, J. (2015). Rusmestringsenhetene i norske fengsler – humane og eksepsjonelle, Nordic Studies on alcohol and drugs vol. 32.
- Helleland, H & Øia, T. (2005). Forebyggende ungdomsarbeid (2.utg.), Bergen: Fagbokforlaget.
- Heum, I. (2010). Brukerrettet arbeidsmetodikk i NAV. Haavorsen, P. (Red.), Arbeidsinkludering. Oslo: Gyldendal Akademiske
- Jacobsen (2012): Hvorfor er samarbeid så vanskelig. Repstad (red.) Dugnadsånd og forsvarsverker. Oslo: Universitetsforlaget
- Kristofersen, L. & Sverdrup (2013). Følger av oppvekst med rus og psykiske helseproblemer i familien. Hammer, T. & Hyggen, C. (Red) Ung voksen og utenfor. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Kriminalomsorgen. (2014) Virksomhetsstrategi 2014 – 2018.
- KRÅD-rapport. (2007). Kriminalitet blant innvandrerungdom.
- Lorenzen, J. (2006) Forskning på menn og maskuliniteter, Lorenzen, J & Muhleisen, W. (Red.) Kjønnforskning. Oslo: Universitetsforlaget
- Mik-Meyer, N. og Järvinen, M. (2003) Kvalitative metoder i et interaksjonistisk perspektiv. København: Hans Reitzels Forlag.
- Nettverk etter soning, Årsrapport 2015
- Nielsen & Repstad (2012): Fra nærhet til distanse og tilbake igjen. Repstad (red.) Dugnadsånd og forsvarsverker. Oslo: Universitetsforlaget.
- Postholm, M.B. (2010) Kvalitativ metode, en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier. Oslo: Universitetsforlaget.
- Retningslinjer for kriminalomsorgens ansvar og oppgaver i samarbeidet med NAV-veiledere i fengselet. KDI Rundskriv 9/15.
- Revolv, M. (2015) Innsattes levekår 2014, Før under og etter soning. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Rønning, R & Starrin, B. (2009) Sosial kapital – et nyttig begrep. Starrin, B. (Red.) Sosial kapital i et velferdsperspektiv, Oslo: Gyldendal Akademisk

SaLTO-rapport 2013. (2014). Unge gjengangere 2013.

SaLTO handlingsprogram 2014 – 2017. (2014). Kriminalitets-og rusforebygging blant barn og unge i Oslo.

Schaanning, S. (2007). Menneskelaboratoriet, Botsfengselets historie. Oslo: Scandinavian Academic Press

Skardhamar, Samfunnspeilet 4/2006).

Solheim, L. (2009). Frå stønad til arbeid – med hjelp som monnar?; Bergen: Tidsskrift for Velferdsforskning.

Støren, L. (2013) Lav kompetanse og fanget i velferdssamfunnet – rammer det særlig innvandrere. Hammer, T. & Hyggen, C. (Red) Ung voksen og utenfor. Oslo: Gyldendal Akademisk

St. meld. nr. 37 (2007- 2008) Kriminalomsorgsmeldingen.

Temarapport; Bruk av isolasjon i fengsel. Norsk lov og praksis i et menneskerettslig perspektiv. (2012) Norsk senter for menneskerettigheter. Det juridiske fakultet.

Thagaard, T. (2015): Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode. Bergen: Fagbokforlaget

Utviklings –og kompetanseetaten i Oslo kommune (2014) Oslostatistikken

Voll, I. (2013). En relasjon i takt eller utakt. Syltevik, L., NAV-med brukeren i sentrum? Oslo: Universitetsforlaget.

Ødegård, E. (1996) På ulendte veier – evaluering av Stifinnerprosjektet. Oslo: SIFA rapport.

Østby, L. (?). Sånn er de – om kategorisering og samhandling med etniske minoriteter. Ask, T. (Red.) Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid. Oslo: Universitetsforlaget.

Østerberg, D. (1980). Sosiologiens Nøkkelbegreper (2. utg.), Oslo: Cappelen's Forlag.

Årsrapport «Prosjekt Ung Ut», 1. juni 2013 – 31.mai 2014.

https://no.wikipedia.org/wiki/Oslo_fengsel

www.kriminalomsorg.no.

<https://www.regjeringen.no>

www.ordtak.no/index.php?fn=S%F8ren&en=Kierkegaard&side=2

<http://www.kriminalomsorgen.no/tilbake-til-samfunnet.237921.no.html>

<http://wayback.no/>

www.retretten.no/

www.roverhuset.no/no

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Elisabeth Fransson
Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS)
Postboks 6138 Etterstad
0602 OSLO

Vår dato: 28.08.2014

Vår ref: 39047 / 3 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 18.06.2014. Meldingen gjelder prosjektet:

39047   Ungdom, straff & veien videre
Behandlingsansvarlig   Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS), ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig   Elisabeth Fransson

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.07.2019, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10

Vedlegg: Prosjektvurdering

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 39047

FORMÅL

Formålet er å tilføre kriminalomsorgen kunnskap om ungdommer som har begått kriminelle handlinger og systematisere kunnskap som kan få betydning for kvaliteten på straffegjennomføringen og hjelpe ungdommene videre.

REKRUTTERING, INFORMASJON OG SAMTYKKE

Førstegangskontakt vil gå gjennom lederen ved ungdomstiltaket i Oslo fengsel, avdeling ung i Friomsorgen, gjennom Konfliktrådet og Saltokoordinatorer i bydelene.

Utvalget, som er ungdom mellom 15 og 23 år, informeres skriftlig og muntlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivene til hhv ungdom (mottatt 18.6.2014) og verge/foresatte (mottatt 21.8.2014) er godt utformet. Dersom ungdommen er under 16 år må ungdommen selv og verge samtykke til at ungdommen deltar. I noen tilfeller må verge samtykke selv om ungdommen er fylt 16, jf. vår vurdering under.

DATAMATERIALET

Opplysningene innhentes fra ungdommens PU (personundersøkelse), intervjuer og observasjoner. Det behandles sensitive personopplysninger om strafferettslige forhold og helseforhold, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 b og c.

INFORMASJONSSIKKERHET

Datamaterialet vil bli lagret aidentifisert i prosjektperioden. Prosjektmedarbeider er Berit Johnsen. Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS) sine interne rutiner for datasikkerhet.

PROSJEKTSLUTT OG VIDERE LAGRING

Forventet prosjektslutt er 01.07.2019. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da lagres etter samtykke for å følge utvalget videre i en mulig oppfølgingsundersøkelse. Datamaterialet ønskes oppbevart til 2024. Det vil bli oppbevart i KRUS sine arkiver.

VURDERING

Personvernombudet har funnet at prosjektet er meldepliktig og at det behandles sensitive opplysninger om personer fra 15 år og eldre. Myndighetsalder i Norge er 18 år og det er bare myndige personer som kan avgi et gyldig samtykke. Praksis er likevel at ungdom under 18 år kan samtykke selv etter en konkret vurdering. I dette prosjektet ønsker man å undersøke kvaliteten på straffegjennomføringen for ungdom. Personvernombudet legger for det første til grunn at ungdoms deltakelse i prosjektet er nødvendig for å belyse problemstillingen. For det andre at de har den modenheten som er nødvendig for å forstå hva deltakelse innebærer. Personvernombudet vil anta at ungdommenes deltakelse er helt nødvendige og ikke minst relevante for problemstillingen og at prosjektet ikke kan gjennomføres uten at ungdommene selv deltar. Hvorvidt

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS

Informasjonsskriv og forespørsel til ungdom om samtykke vedrørende forskningsprosjektet "Ungdom, straff & veien videre".

Vi er to ansatte ved Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) som arbeider med forskningsprosjektet "Ungdom, straff & veien videre». Det overordnede målet med prosjektet er å få kunnskap om dine erfaringer med din straffegjennomføring. Vi ønsker å snakke med deg om din situasjon, hvordan det er for deg å sone og hva du tenker om livet videre. I tillegg er vi interesserte i å få dine erfaringer med ulike etater du ha møtt undervis som f. eks barnevernet og Friomsorgen. Det overordnede målet med forskningsprosjektet å systematisere kunnskap som kan få betydning for kvaliteten på straffegjennomføringen og hjelpe ungdommer videre.

Forskningsprosjektet starter opp i juli 2014 og avsluttes i juli 2019. Vi har valgt tekstanalyse og kvalitative intervjuer som forskningsmetode i prosjektet. Dette innebærer at vi ønsker å samtale med deg som er involvert i arbeid med ungdom under straffegjennomføring. Vi ønsker også å få tillatelse til å lese din PU (personundersøkelse) og din straffegjennomføringsplan.

Som forsker og prosjektmedarbeider har vi taushetsplikt, og det du formidler til oss vil ikke bli fortalt videre. Vi understreker at din deltakelse ikke vil bety noe for din straffegjennomføring hverken når det gjelder goder eller byrder. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen andre enn undertegnede vil ha tilgang til data. Resultatene av studien vil bli publisert som gruppedata, uten at enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det er frivillig å delta og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Om du trekker deg skal alle innsamlede data om deg bli anonymisert. Prosjektet vil avsluttes ved utgangen av juli 2019, men data vil lagres frem til 2024 for å muliggjøre en evt. oppfølgingsstudie. Etter dette vil data anonymiseres.

Dersom du ønsker å delta eller har ytterligere spørsmål til studien, ta kontakt med:

Elisabeth Fransson, Førsteamanuensis, Kriminalomsorgens utdanningscenter, FoU
avdelingen
Elisabeth.fransson@krus.no
Telefon 23067134

Trond J. Martinsen, Rådgiver, Kriminalomsorgens utdanningscenter, EVU avdelingen
Trond.martinsen@krus.no
Telefon 23067159

Postadresse:
Postboks 6138 Etterstad
0602 Oslo

Besøksadresse:
Teisenveien 5, Oslo
0664 Oslo

Telefon: 23 06 71 00
Telefaks: 23 06 71 02
Org.nr: 971 526 386

Saksbehandler:
E-post: krus@krus.no

Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt skriftlig og muntlig informasjon om studien, og er villig til å delta

.....
Signatur og dato

Jeg tillater at dere som forsker og prosjektmedarbeider får innsyn i min PU
(personundersøkelse) og min straffegjennomføringsplan

.....
....
Signatur og dato

Postadresse:
Postboks 6138 Etterstad
0602 Oslo

Besøksadresse:
Teisenveien 5, Oslo
0664 Oslo

Telefon: 23 06 71 00
Telefaks: 23 06 71 02
Org.nr: 971 526 386

Saksbehandler:
E-post: krus@krus.no

